KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Klára Buzássyová, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Anna Rýzková, Ján Sabol, Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 24 — ČÍSLO 10

OBSAH

BOLF, J. — MASÁR, I. — MARUŠIAKOVÁ, M.: Terminologické zložitosti v kontexte jazykovej kultúry 321

MIŠŠÍKOVÁ, G.: Motivačné príznaky v onomaziologickej štruktúre stomatologických termínov 327

HORŇANSKÝ, I.: Medzinárodná štandardizácia geografického názvoslovia 335

PETROVSKÝ, A.: Sedemdesiat rokov slovenského železničného názvoslovia 339

Slovenské menoslovie vtákov (Aves) fauny ČSFR 342

Diskusie

DVONČ, L.: Forum či Fórum? 364

Rozličnosti

Národnostná menšina. J. Kačala 366

Môžeme používať v slovenčine namiesto termínu *železnica* termín *dráha?* A. Petrovský 367

Správy a posudky

Bulharská práca o teórii terminológie. J. Horecký . . . 369

Nový prehľad názorov na terminológiu. E. Pícha 372

Slovanské (slovenské) názvy riek. L. Dvonč 377

Spytovali ste sa

Priať úprimnú sústrasť? M. Pisárčiková 381

Matiáš — Matyáš? E. Krasnovská 381

Napísali ste nám

My Rómovia... J. Holý . . . 383

Násilie na slovenskom slove. S. Kasar-Danielis . . . 385

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 24 – 1990 – ČÍSLO 10

Terminologické zložitosti v kontexte jazykovej kultúry

JURAJ BOLF – IVAN MASÁR – MAGDALÉNA MARUŠIAKOVÁ

Úvod

Článok nemá za cieľ zoširoka rozviesť celú zložitosť kultúrneho pozadia tých jazykov, ktoré sme v istej historickej časovej ohraničenosti označili za svetové, pretože v prehlbovaní každej národnej kultúry jazyk vedeckej a odbornej literatúry sa prirodzene chápe ako spoločenská potreba. Táto potreba sa nedá uspokojiť ani horlivosťou jazykových nadšencov, vedcov, ani presadzovanou metódou pracovať kolektívne v terminologickej komisii; každá terminológia má svoje mohutné celosvetové korene reprezentujúce vedecké a kultúrne poznatky dosiahnuté a využívané národnými spoločenstvami. Z týchto prameňov sa nielen živí a obohacuje každý národný jazyk, ale mohutnie aj povedomie potreby akéhosi zjednocujúceho činiteľa, umožňujúceho vzájomné vedecko-kultúrne komunikačné prepojenie týchto jemných vlásočníc na silné korene celosvetovej vedy. Terminológia každého odboru vznikajúca na báze národného vedecko-kultúrneho rozmachu sa musí chápať nie ako izolovaná sústava spejúca k pomalej izolácii, ale ako jazykový útvar charakterizovaný aj niečím nadnárodným. Platí tu však, že čo je národné, nemusí byť nadnárodné a naopak, čo je nadnárodné, nemusí sa rovnako uplatňovať v každom národnom. V národnom kontexte platí istá miera potreby niečo prijať, rozsah tejto miery však treba obmedziť na národne prijateľnú potrebu.

Tento zdanlivý paradox treba rešpektovať, pretože je známe, že termíny patriace do istej vedy tvoria živý repertoár lexikálnych prostriedkov vedeckého jazyka a patria do reálnej slovnej zásoby národného jazyka. Vedecký jazyk sa chápe ako samostatný funkčný útvar spisovného jazyka schopný rozvoja. Špecifiká vedeckej terminológie neoddeľujú ju od spisovného jazyka. V textoch vedeckej alebo odbornej literatúry sa stretávame so slovami, ktoré majú všetky znaky termínu, no v odbornom vyjadrovaní majú istú variabilitu. Napr.

pojem *stálosť* sa definuje ako schopnosť meracieho prístroja zachovávať napr. svoje metrologické vlastnosti. V tomto kontexte sa vzťahuje na isté časové relácie. Ak sa má označiť iná veličina, napr. stálosť prúdu, je to potrebné náležite vyjadriť. Ale tu sa uplatňuje vhodnejší, silnejší variant, t. j. stabilita, v našom prípade stabilita prúdu. Za terminologicky neodporúčaný sa považuje termín *chyba správnosti (meracieho prístroja);* nahrádza sa názvom *systematická chyba (meracieho prístroja).* Termín často presahuje jednu fyzikálnu veličinu. Termín *hysterézia* sa vzťahuje na „vlastnosť meracieho prístroja", ktorého ozvena na daný vstupný signál závisí od postupnosti predchádzajúcich vstupných signálov. Z definície vyplýva, že termín *hysterézia* sa nevzťahuje len na uvažovanú (meranú) veličinu, ale aj na súbor veličín ovplyvňujúcich samotný jav celého hysterézneho cyklu.

Termín má spĺňať isté podmienky, aby ho čitateľ správne pochopil. Napríklad termín *opakovateľnosť (meracieho prístroja),* chápaný ako schopnosť meracieho prístroja dávať pri stanovených podmienkach merania vzájomne veľmi blízke ozveny, ak je opakovaný signál ten istý, spĺňa tieto podmienky:

– opakovanie sa deje pri kratšej časovej perióde,

– v opakovaní sú stále rovnaké podmienky usporiadania experimentu (metodika plus prístroje a externé pôsobenie),

– existuje minimálne rozptýlenie údajov získaných meraním vzťahujúce sa na osobné chyby pozorovateľa (merača).

Terminológia a jazyková kultúra

Uvedené príklady poukazujú na to, že tvorba termínov explicitne obsahuje prvky jazykovej kultúry, ale aj implicitný pohľad vedca uprednostňujúceho pojmovú a výrazovú exaktnosť opierajúcu sa o poznatky. Toto uprednostňovanie nezanedbáva ani komunikačnú konvenciu stabilizujúcu vo vhodných časových a dovolených reláciách prijaté termíny. Každý národný jazyk rešpektuje požiadavky doby, v nich sa má dodržať zákonitosť reálneho sveta vtesnaná do istých koncepcií označovaných ako obraz sveta.

Preto sa súčasná terminologická lexika opiera nielen o zdroje národného jazyka, ale primerane a veľmi rozumne čerpá aj z bohatstva iných jazykov. Tu je však potrebné brať ohľad na stále opakovanú výzvu jazykovedcov, aby sa pritom subjektívne nepreferoval nie práve najvhodnejší jazyk a nespochybňovali sa zaužívané a stabilizované termíny. Informačný obsah každého termínu poukazuje najmä na mimojazykovú sféru; problémy narastajú najmä vtedy, ak je tento obsah skrytý v slove cudzieho jazyka. Veď zložitosť pomenovania sa nemusí redukovať ani vtedy, ak terminológia národného jazyka preberie termín z iného jazyka.

Tak sa napríklad objavil v českej terminológii neobyčajne premyslený

termín *čidlo* s informačným obsahom vedúcim „k fyziologickému pojmu pocit". Termín *čidlo* sa v odbornej sfére chápe ako názov pre vstupný element snímača bezprostredne interagujúceho s meranou veličinou. Jeho miesto v štruktúre snímača ho posunulo do istej pojmovej nadväznosti s termínom *snímač*. Ten sa v širšom medzinárodnom kontexte chápe ako „senzor" bez ďalších prívlastkov, majúcich však informačný obsah viazaný na cítenie, zmyslovosť. Takáto obsahovosť dovolila pridržať sa synonyma *snímač – senzor*, ktorý pojmovo zahrňuje citlivý prvok alebo časť meracieho reťazca, na ktorý pôsobí priamo alebo nepriamo meraná (snímaná) veličina (pozri Bolf, J. – Vrabček, P.: *Súčasné problémy pri ustaľovaní vedeckých a odborných termínov aplikovaných na meranie a meraciu techniku*. Kultúra slova, 22, 1988, s. 358–363).

Netreba zabúdať, že aj v jazykoch, ktoré označujeme ako rozvité s ohľadom na ich výrazové schopnosti, slovnú bohatosť, historické pôsobenie, celkové poznanie a pod., existuje rozmanitosť v chápaní pojmu informačný obsah. Táto rozmanitosť dovoľuje posunúť zaužívaný obsah termínu do sféry istej mnohoznačnosti. Je známe, že najexaktnejšie je pripravená terminológia napríklad v oblasti metrológie ako náuky zaoberajúcej sa systematickým spracovaním vedeckých metód v oblasti kvalifikácie. Je to postup jednotného priraďovania mier zodpovedajúci daným javom a definovaným objektom. Rešpektuje sa pritom terminologická internacionálnosť vedúca nielen k rýchlemu získaniu globálneho poznania, ale aj k unifikácii istého druhu poznania presahujúceho rámec národných štruktúr. Takto vznikajúca terminológia nielen umožňuje rýchlu vedeckú a odbornú dokumentáciu, ale aj pohotové prekladanie a exaktné tlmočenie z jedného jazyka do druhého a užitočné upotrebenie v národnej metrológii. Táto unifikácia fyzikálnych veličín do jednotnej etalónovej štruktúry sa zjednocuje do celosvetového systému jednotných mier. Každá zmena použitých a stabilizovaných termínov naráža na ťažkosti, a ak sa má podariť, musia byť používatelia nových termínov presvedčení, že dôvody na zmenu sú jazykovo, vedecky, odborne také silné, že ich zainteresovaná verejnosť uzná. Je známe, že rozlíšenie pojmov a termínov *váha* a *hmotnosť* je dodnes nejasné a dôsledné významové rozlíšenie stabilizovaných synoným *časová sekunda* a *uhlová sekunda* nie je dôsledné ani vo vedeckej literatúre. Z toho vyplýva, že ani tvorba nových slov, ani prenášanie cudzích slov do národného jazyka nie je jednoduchá a už vonkoncom nie mechanická činnosť. Každé prevzatie nových slov nie je jednoduché premiestňovanie z jedného jazyka do druhého, ale je to zložitý proces, postihujúci vlastný jazyk v dôsledku expanzie svetového jazykového procesu. Moderný jazyk má tendenciu internacionalizovať svoju lexiku, čo sa výborne osvedčilo nielen v metrológii, ale aj v matematike, fyzike, chémii, medicíne.

Z tvorby vedecky náročných termínov vo fyzikálnej oblasti kvantitatívnych

metód a odvodených metrologických terminologických štruktúr uvedieme niekoľko klasických ukážok, ako rozlične možno chápať dôsledne definovaný internacionálny termín a aké jazykové ťažkosti bývajú v správnom chápaní jeho informačného obsahu.

Pojem miery v kategórii kvantity

Je viac možností, ako opísať pojem *meranie*. V najširšom chápaní sa vysvetľuje ako metóda, ktorá umožňuje kvalifikovať rôzne druhy vlastností objektu alebo javu. Zavedením kvantít do opisu skutočnosti je vyjadrený neobyčajne silný postulát, ktorý vyžaduje, aby sa hypotézy a teórie vyjadrovali nie opisne, ale formou kvantít – čísel. Nijakú reálnu sústavu, fyzikálnu, chemickú alebo biologickú, nemožno poznať komplexne, kým ju dôkladne kvantitatívne neanalyzujeme v diferencovanom spektre jej merateľných vlastností. Kvantitatívna metóda priraďuje skutočným javom, procesom alebo objektom čísla tak, aby aj prostredníctvom abstraktného matematického modelu zobrazovala reálnosť existujúcich systémov. Takto výsledky merania reprezentované číselnými údajmi a dosadzované do rovníc teoretickej fyziky sú vlastne fyzikálne pojmy s presne vymedzeným obsahom. Proces zasadzovania čísel do fyzikálneho opisu javov a objektov voláme *fyzikálna kvantifikácia.* Základné pojmy vzťahujúce sa na pojem *meranie* sú *výber, miera, merateľnosť, náhodný proces.* Snažíme sa numerickým operáciám hľadať primerane pochopiteľné empirické náprotivky. Teda na pravidlá alebo operácie sa viažu striktne logicky zdôvodnené racionálne metódy založené na objektívnych skúsenostiach. Pritom numerické operácie sa viažu na algebrické štruktúry a pri spočítavaní dvojiciam čísel *a, b* priraďujeme nové číslo, ktoré nazývame súčtom čísel *a, b.* Pri každej numerickej operácii s prvkami *a, b* priraďujeme istý prvok – kompozíciu prvkov *a, b,* ktoré sú zahrnuté v nejakej množine *A.*

Výber v metodologickom chápaní možno označiť ako oddeľovanie, separovanie objektov podľa nejakých znakov alebo aj podľa opisu, no nikdy nie podľa konvencie. Tento proces činnosti robíme obyčajne odhadom (nie v štatistickom zmysle). Výber odhadom je preto vždy približný, ba často neurčitý. Rozhodujúci je súhrn vedomostí subjektu o objektoch, predmetoch či javoch, z ktorých robíme výber. Výber vedie k súboru, k množine vybraných objektov, predmetov, prvkov a javov. Presný výber v podstate neexistuje, pretože na každý výber sa môže vzťahovať taký počet požadovaných vlastností, že sa výber stane nerealizovateľný. Za „presný" výber možno považovať číselné znaky celých čísel, napr. *10 mužov, 10 áut.* Ďalšie znaky opisujúce vlastnosti mužov, áut môžu byť nevyčerpateľné. Aby bol výber vôbec možný z hľadiska dosiahnuteľnosti kvality aj v nečíselných znakoch,

treba zaviesť pojem miery. Miera je oveľa všeobecnejšia ako celočíselný znak, ktorý označuje požadovanú kvalitu. Ak sa pri výbere používajú ako miera číselné znaky, výber vedie ku kvantifikácii.

Ani prítomnosť miery nemôže odstrániť podstatu výberu, ktorá tkvie v odhade, ktorý má náhodnú podstatu. Miera preto nemôže byť len ako kvantitatívna charakteristika alebo ako kvantitatívny znak. Miera je zjednocujúci faktor medzi kvalitou a kvantitou. A len keď miere priradíme číselný znak, vstupuje miera v tomto jazykovo zjednocujúcom poslaní do náhodného procesu. Tento proces sa nazýva *meranie.*

Meranie teda možno chápať ako náhodný proces získavania vhodného výberu znakov kvantitatívnych vlastností odhadom, pričom miera je zjednocujúcim faktorom medzi kvalitou objektov a ich číselným označením.

Logická štruktúra modelov, ktoré sa vzťahujú na pojem priestor, dedukuje vo svojich teóriách výroky o norme alebo miere elementov tohto priestoru, napríklad vektorov alebo skalárov meranej veličiny, čím sa úplne vystihuje konečný alebo nekonečný aspekt tohto pojmu. Norma alebo miera je základný klasifikačný výrok alebo operacionálny nástroj, ktorý sa vzťahuje na presne definované podmienky, pomocou ktorých sa priraďujú vlastnostným charakteristikám tvoriacim súbory alebo triedy ako isté množiny kvantitatívneho modelu. Významný kvantitatívny model s priradenými vlastnostnými charakteristikami známymi ako fyzikálne veličiny vytvára metrológia. V metrológii každá norma preberá funkciu miery a je nositeľom miery vtedy, ak jej vektoru alebo skaláru pripíšeme hodnotu presne definovaných kvantít vo forme reálnych čísel. Takto sa stáva každá fyzikálne opísateľná alebo definovaná vlastnostná charakteristika objektu kvantifikovateľnou a reálne merateľnou.

Fyzikálna interpretácia vlastnostných metrologických charakteristík rozložených v n-rozmernom priestore má dôležitý význam vtedy, keď každej tejto vlastnosti prisúdime merateľnosť priradením jediného čísla, a to vo forme skaláru. O týchto vlastnostiach hovorí Hilbertov priestor. Norma tohto priestoru vyhovuje všetkým axiómam normovaného priestoru.

Metrológia nevyčerpáva úplne pojem *meranie*

Merací proces predstavuje súhrn úkonov vedúcich ku kvantitatívnemu chápaniu prírodných dejov. Kvantitatívne charakteristiky, ktoré sa v meraní priraďujú presne definovaným fyzikálnym veličinám, predstavujú merací proces ako fyzikálny proces s vymedzenou postupnosťou, ktorú voláme *experiment.* Pri fyzikálnych experimentoch hovorievame o konkrétnych vlastnostiach objektov, ktoré označujeme pojmom *meraná veličina.* Meranie sa takto chápe len ako empirická alebo ako operacionálna procedúra. Ak sa presadzuje len ako fakt empírie, potom sa niekedy súhlasí s podstatou empirizmu, podľa

ktorej existujú len empirické alebo len teoretické metódy poznávania. Takáto klasifikácia je priúzka na to, aby sa v procese poznávania nebrali do úvahy vzájomné väzby a vzťahy existujúce medzi subjektom a prírodou. Ak redukujeme meranie na operacionalizmus, merací proces je operácia, ktorej chýba zmysel. Keď nie sú splnené nevyhnutné predpoklady, pri ktorých možno objekt merania na vyššej úrovni exaktne analyzovať s rešpektovaním jeho kvantitatívnych aspektov, je potrebné empirické poznatky vzťahovať na konkrétnejšie ekvivalentné triedy a im zodpovedajúce prvky, ktoré sa vzťahujú na veličinu meraného objektu. Meranie sa takto stáva prostriedkom poznávania prírodných dejov.

Metrológia reprezentuje fyzikálnu interpretáciu konkrétnych vlastnostných charakteristík objektov alebo ich prvkov rozložených v n-rozmernom priestore a má dôležitý význam vtedy, ak každej tejto vlastnosti prisúdime merateľnosť jediného čísla vztiahnutého na fyzikálnu veličinu. No nie všetky významné vlastnosti reálnych čísel známe v metrológii sú v procese merania prenesené do normovaných priestorov. V teórii normovaných priestorov nenašla nijaké zovšeobecnenie vlastnosť porovnania alebo usporiadanosti, čo značí, že medzi dvoma ľubovoľnými číslami a, b sa uplatní jediný zo vzťahov $a > b$, $a < b$, $a = b$.

Pojem kvalifikácia možno v metrológii chápať ako prechod od klasifikačných pojmov k metrickým pojmom alebo aj ako procedúru, v ktorej sa empirické premenné dostávajú do procesu združovania alebo istého zjednocovania s numerickými premennými, a to bez akéhokoľvek nároku na nejakú náhradu alebo redukciu. Takéto združovanie vedie k zjednocovaniu miery pomocou čísla, a to podľa prísnej fyzikálnej štruktúry vlastnej fyzikálnej veličiny.

Záver

Základným problémom vedeckej, ale aj odbornej komunikácie je uvedomenie si faktu, že jej informačný obsah musí byť zrozumiteľný aj v štruktúre iného jazyka. Preto terminológia v každej jazykovej a národnej kultúre zaujíma osobitné miesto. V súčasnej rozvinutej vede a mohutnom technickom nástupe je prenos vedecko-technických hodnôt alebo ich konkrétnych vecných foriem zviazaný s neobyčajne mohutným, spoločensky mocným komunikačným a informačným systémom. To už nie je obyčajný známy informačný kanál, ale obrovská lavína kvalitatívne významných informačných tokov, informačných bánk. Tento fakt determinuje isté úlohy, ktoré musia terminológovia zvládnuť. Ide najmä o tieto úlohy: 1. internacionalizácia, 2. terminologická kultúra, 3. tvorba pojmov pri rozvíjaní vedy a spoločensko-ekonomických procesov, 4. prenos štruktúry informačného procesu, 5. preberanie termínov do národného jazyka prostredníctvom školskej výučby.

Článok poukazuje na terminologické zložitosti v kontexte jazykovej kultúry obyčajne presahujúce národný jazyk, pričom platí, že čo je národné, nemusí byť nadnárodné. Duch tejto vety je obohatený internacionálne významnými pojmami: *meranie* a *metrológia*. Meranie ako náhradný proces musí spĺňať podmienku metrizácie s nevyhnutnou interpretáciou číslicového priraďovania údajov, hodnôt meranej veličine v kvantitatívnom zmysle. V metrológii ide najmä o postup jednotného priraďovania mier zodpovedajúci fyzikálnym, ale aj istým matematickým kritériam. Preto pojem *meranie* má hlboký gnozeologický význam a pojem *metrológia* je obsiahnutý v kvantifikácii opierajúcej sa o algebrické a metrické vlastnosti lineárnych množín zovšeobecňujúcich vlastnosti reálnych čísel.

Ústav merania a meracej techniky SAV
Dúbravská cesta 9, Bratislava
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Motivačné príznaky v onomaziologickej štruktúre stomatologických termínov

GABRIELA MIŠŠÍKOVÁ

1. V príspevku sa zaoberáme charakteristikou obsahovej stránky onomaziologickej štruktúry stomatologických termínov, najmä mierou vyjadrenia motivačných príznakov v onomaziologickej štruktúre jednoslovných a viacslovných pomenovaní.

2. 1. Jednoslovné pomenovania tvoria približne tretinu stomatologickej terminológie. V odbornej komunikácii sa však často aj pôvodne jednoslovné termíny používajú v spojení s jedným alebo viacerými atribútmi. Dosahuje sa tak väčšia významová presnosť a jednoznačnosť pomenovania. Na tomto mieste analyzujeme len jednoslovné termíny, ich prípadné atribúty podrobnejšie neanalyzujeme.

Dôležitou súčasťou tejto skupiny sú jednoslovné slovotvorne motivované termíny odvodené od slovies príponami *-dlo, -č, -ka (hladidlo, chránič, plnič, škrabka)*. Onomaziologická báza (sufix *-dlo, -č, -ka*) zaraďuje pomenovanie do triedy názvov vecí a nástrojov. Onomaziologický príznak (t. j. slovotvorný základ pomenovaní) vyjadruje adherentný motivačný príznak účelu a použitia. Štruktúrny význam odvodených slov možno potom vyjadriť parafrázami: *hladidlo* – nástroj určený na (vy)hladenie povrchu, *chránič* – nástroj určený na chránenie, *plnič* – nástroj používaný na plnenie, *škrabka* – nástroj na škrabanie. Nejde tu o slovotvorné parafrázy v pravom zmysle slova, lebo

ktorej existujú len empirické alebo len teoretické metódy poznávania. Takáto klasifikácia je priúzka na to, aby sa v procese poznávania nebrali do úvahy vzájomné väzby a vzťahy existujúce medzi subjektom a prírodou. Ak redukujeme meranie na operacionalizmus, merací proces je operácia, ktorej chýba zmysel. Keď nie sú splnené nevyhnutné predpoklady, pri ktorých možno objekt merania na vyššej úrovni exaktne analyzovať s rešpektovaním jeho kvantitatívnych aspektov, je potrebné empirické poznatky vzťahovať na konkrétnejšie ekvivalentné triedy a im zodpovedajúce prvky, ktoré sa vzťahujú na veličinu meraného objektu. Meranie sa takto stáva prostriedkom poznávania prírodných dejov.

Metrológia reprezentuje fyzikálnu interpretáciu konkrétnych vlastnostných charakteristík objektov alebo ich prvkov rozložených v n-rozmernom priestore a má dôležitý význam vtedy, ak každej tejto vlastnosti prisúdime merateľnosť jediného čísla vztiahnutého na fyzikálnu veličinu. No nie všetky významné vlastnosti reálnych čísel známe v metrológii sú v procese merania prenesené do normovaných priestorov. V teórii normovaných priestorov nenašla nijaké zovšeobecnenie vlastnosť porovnania alebo usporiadanosti, čo značí, že medzi dvoma ľubovoľnými číslami a, b sa uplatní jediný zo vzťahov $a > b$, $a < b$, $a = b$.

Pojem kvalifikácia možno v metrológii chápať ako prechod od klasifikačných pojmov k metrickým pojmom alebo aj ako procedúru, v ktorej sa empirické premenné dostávajú do procesu združovania alebo istého zjednocovania s numerickými premennými, a to bez akéhokoľvek nároku na nejakú náhradu alebo redukciu. Takéto združovanie vedie k zjednocovaniu miery pomocou čísla, a to podľa prísnej fyzikálnej štruktúry vlastnej fyzikálnej veličiny.

Záver

Základným problémom vedeckej, ale aj odbornej komunikácie je uvedomenie si faktu, že jej informačný obsah musí byť zrozumiteľný aj v štruktúre iného jazyka. Preto terminológia v každej jazykovej a národnej kultúre zaujíma osobitné miesto. V súčasnej rozvinutej vede a mohutnom technickom nástupe je prenos vedecko-technických hodnôt alebo ich konkrétnych vecných foriem zviazaný s neobyčajne mohutným, spoločensky mocným komunikačným a informačným systémom. To už nie je obyčajný známy informačný kanál, ale obrovská lavína kvalitatívne významných informačných tokov, informačných bánk. Tento fakt determinuje isté úlohy, ktoré musia terminológovia zvládnuť. Ide najmä o tieto úlohy: 1. internacionalizácia, 2. terminologická kultúra, 3. tvorba pojmov pri rozvíjaní vedy a spoločensko-ekonomických procesov, 4. prenos štruktúry informačného procesu, 5. preberanie termínov do národného jazyka prostredníctvom školskej výučby.

Článok poukazuje na terminologické zložitosti v kontexte jazykovej kultúry obyčajne presahujúce národný jazyk, pričom platí, že čo je národné, nemusí byť nadnárodné. Duch tejto vety je obohatený internacionálne významnými pojmami: *meranie* a *metrológia*. Meranie ako náhradný proces musí spĺňať podmienku metrizácie s nevyhnutnou interpretáciou číslicového priraďovania údajov, hodnôt meranej veličine v kvantitatívnom zmysle. V metrológii ide najmä o postup jednotného priraďovania mier zodpovedajúci fyzikálnym, ale aj istým matematickým kritériam. Preto pojem *meranie* má hlboký gnozeologický význam a pojem *metrológia* je obsiahnutý v kvantifikácii opierajúcej sa o algebrické a metrické vlastnosti lineárnych množín zovšeobecňujúcich vlastnosti reálnych čísel.

Ústav merania a meracej techniky SAV
Dúbravská cesta 9, Bratislava
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Motivačné príznaky v onomaziologickej štruktúre stomatologických termínov

GABRIELA MIŠŠÍKOVÁ

1. V príspevku sa zaoberáme charakteristikou obsahovej stránky onomaziologickej štruktúry stomatologických termínov, najmä mierou vyjadrenia motivačných príznakov v onomaziologickej štruktúre jednoslovných a viacslovných pomenovaní.

2. 1. Jednoslovné pomenovania tvoria približne tretinu stomatologickej terminológie. V odbornej komunikácii sa však často aj pôvodne jednoslovné termíny používajú v spojení s jedným alebo viacerými atribútmi. Dosahuje sa tak väčšia významová presnosť a jednoznačnosť pomenovania. Na tomto mieste analyzujeme len jednoslovné termíny, ich prípadné atribúty podrobnejšie neanalyzujeme.

Dôležitou súčasťou tejto skupiny sú jednoslovné slovotvorne motivované termíny odvodené od slovies príponami *-dlo, -č, -ka (hladidlo, chránič, plnič, škrabka)*. Onomaziologická báza (sufix *-dlo, -č, -ka*) zaraďuje pomenovanie do triedy názvov vecí a nástrojov. Onomaziologický príznak (t. j. slovotvorný základ pomenovaní) vyjadruje adherentný motivačný príznak účelu a použitia. Štruktúrny význam odvodených slov možno potom vyjadriť parafrázami: *hladidlo* – nástroj určený na (vy)hladenie povrchu, *chránič* – nástroj určený na chránenie, *plnič* – nástroj používaný na plnenie, *škrabka* – nástroj na škrabanie. Nejde tu o slovotvorné parafrázy v pravom zmysle slova, lebo

neuvádzame všetky možné predikáty v ich hierarchickom usporiadaní. Slovotvorná štruktúra týchto termínov je zreteľná, z obsahovej stránky ich možno hodnotiť ako významovo priezračné, systémové a v danom odbore jednoznačné a presné.

Charakter terminologickej lexiky nadobudli v stomatológii aj pomenovania používané v iných oblastiach ľudskej činnosti *(pílka, fréza, ihla, kliešte, kladivko, vrtáčik)*. Terminologický význam týchto pomenovaní býva v konkrétnom kontexte presne vymedzený jedným alebo viacerými atribútmi *(hruškovitá fréza, extrakčná páka, pílka na korunky* a pod.). Pomocou atribútov sú vyjadrené najčastejšie adherentné motivačné príznaky použitia a účelu *(protetické kliešte, chirurgické kladivo, ihla do kanálikov)* a inherentné motivačné príznaky tvaru a veľkosti *(hranatá veľmi jemná ihla)*. Vysoký stupeň významovej presnosti sa dosahuje použitím celého radu atribútov, ktoré vyjadrujú adherentné a inherentné motivačné príznaky súčasne *(dlhá silná dreňová ihla, extrakčné bajonetové široké obojstranné kliešte* a pod.). Hoci mnohé z uvedených pomenovaní majú nezreteľnú štruktúru *(fréza, pílka, páka)*, ich význam je známy.

Zo slovotvorného hľadiska sú zaujímavé časté názvy utvorené konverziou *(priestrel, vstrel, výstrel, zástrel, vbod, výbod, vpich, výkrut* a pod.). Vznikli od predponových slovies prevedením do kategórie podstatných mien bez prípony. V stomatológii označujú miesto, kde sa sústreďuje činnosť (napr. *výstrel*, t. j. miesto, v ktorom strela opustila zasiahnutý predmet), činnosť *(výkrut* – vykrútenie nervu), jav (*zástrel* – postrelenie, pri ktorom zostane v tele strela alebo jej časť).

Malá skupina termínov je utvorená príponami *-ec/-ovec, -ník/-ovník* od substantívneho základu *(ihlovec, ihlovník, podhlavník)*. Slovotvorné prípony tvoria onomaziologickú bázu, odlišujú význam slova *(ihlovec – ihlovník)*, zaraďujú tieto pomenovania do triedy pomenovaní vecí a nástrojov. Slovotvorný základ je onomaziologickým príznakom, tu vyjadruje adherentný motivačný príznak účelu a funkcie. Lexikálny význam spomenutých jednoslovných terminologických pomenovaní možno vyjadriť slovotvornými parafrázami: *ihlovec* – nástroj na držanie ihly, *ihlovník* – škatuľa na uchovávanie chirurgických ihiel, *podhlavník* – súčasť stomatologického kresla na opretie hlavy.

Dôležitú súčasť stomatologickej terminológie predstavuje lexika cudzieho pôvodu. Okrem veľkej skupiny termínov prevzatých z latinčiny a gréčtiny (napr. lat. *absces*, gr. *anestéza, aneuryzma, ischémia)* možno vyčleniť skupinu termínov anglického *(pinzeta, skalpel, catgut)* a francúzskeho pôvodu *(cerclage, kyretáž, pištoľ)*. Tu možno poukázať na prenášanie súboru motivačných príznakov do cieľového jazyka pri kalkovaní. Napríklad metaforicky motivovaný anglický termín *dish-face* a jeho slovenský pendant *miskovitá tvár* vyjadrujú ten istý inherentný motivačný príznak (tvar). Podobne je to v

termínoch typu *cornu cutaneum – kožný roh, caro luxurians – živé (divé) mäso* a pod. Súbor motivačných príznakov, resp. jeho časť, sa zachováva aj pri preberaní termínov, ktoré nevznikli metaforickým či metonymickým posunom *(amputácia – odňatie, ankylóza – stuhnutie, apozícia – navrstvovanie, dehiscencia – rozstup* a pod.). Podobnú snahu o zachovanie rovnakých motivačných príznakov badať aj vo vzťahu slovenských a českých termínov (slov. *vankúšik*, čes. *tvářový polštář*, slov. *ihlovec*, čes. *jehelec*).

2.2. Viacslovné kongruenčné pomenovania sú v stomatologickej terminológii bohato zastúpené. Väčší počet atribútov zrejme lepšie vyhovuje požiadavke vyjadriť čo najväčší počet znakov pomenúvaného javu a tak zvýšiť stupeň jednoznačnosti a presnosti daného termínu.

V združených pomenovaniach plní základové slovo funkciu onomaziologickej bázy, zaraďuje pomenovanie do triedy názvov vecí, nástrojov, prístrojov, javov a pod. Atribút je onomaziologickým príznakom, ktorý bližšie určuje onomaziologickú bázu tým, že vyjadruje istý motivačný príznak. Napríklad v združených pomenovaniach *analyzačný mandrel, ordinačný násadec, brúsiace pásy, papierové disky, diamantový brúsok, čelová lampa, kauzálna terapia* sú základové substantíva onomaziologickým základom, ktorý zaraďuje pomenovanie do triedy názvov nástrojov *(násadec, pásy, disky, brúsok)*, pomôcok *(mandrel, lampa)*, javov *(terapia)*. Onomaziologickým príznakom sú atribúty, ktoré vyjadrujú adherentný motivačný príznak použitia a účelu *(analyzačný, ordinačný, brúsiaci)*, inherentný motivačný príznak materiálu *(papierový, diamantový)* a zložený inherentný príznak vlastností, ktorého zložkou je okolnostné určenie príznaku (okolnosť, že lampa sa používa na čele, je vyjadrená pomenovaním *čelová lampa*, podobne aj *kauzálna terapia*).

Na množstvo vyjadrených motivačných príznakov možno poukázať slovotvornou parafrázou pôvodného termínu. Slovotvorná parafráza by mala byť synonymná a ekvivalentná s kondenzovaným pomenovaním, čo úzko súvisí s formálnou a sémantickou štruktúrou pomenovania. Je známe, že lexikálny význam slova nie je totožný s jeho štruktúrnym významom, resp. oba môžu byť vo vzťahu zhody, inklúzie alebo prieniku (Horecký, 1980). Pri tvorení slovotvornej parafrázy využívame čo najväčší počet sémantických príznakov a formulujeme základné predikáty. Napríklad združené pomenovanie *papierový disk* možno nahradiť slovotvornou parafrázou: predmet špecifického tvaru určený na jemné obrusovanie vyrobený z papiera.
Schéma č. 1

$$\exists_{(x)} \cdot \mathrm{OBJ}_{(x)} \cdot \mathrm{INSTR}_{(x)} \cdot \mathrm{AFF}_{(x)}$$

Podobne pomenovanie *čelová lampa* vystihuje slovotvorná parafráza: predmet používaný na svietenie a umiestnený pri práci na čele pracovníka.
Schéma č. 2

$$\exists_{(x)} \cdot OBJ_{(x)} \cdot INSTR_{(x)} \cdot LOC_{(x)}$$

So zvyšujúcim sa počtom predikátov sa výrazne prejavuje zložcnosť slovotvornej parafrázy, ktorá často vyjadruje aj dvojčlenné argumenty.

Kongruenčné dvojslovné pomenova ia vyjadrujú prostredníctvom zhodných adjektívnych prívlastkov inhere tné motivačné príznaky materiálu *(papierový, diamantový)*, umiestnenia *(čelový, líčny, tvárový)*, tvaru *(valcovitý, tanierovitý)* a pod. Z adherentných motivačných príznakov je najčastejšie vyjadrený príznak použitia a účelu *(ordinačný, protetický, technický, brúsiaci, analyzačný)*.

Viacslovné kongruečné pomenovania vyjadrujú explicitne celý súbor motivačných príznakov. Terminologické pomenovanie sa tak spresňuje, významovo prehlbuje, stáva sa jednoznačným a presným. Rozmanitosť a pestrosť veľkého počtu atribútov je zrejmá pri grafickom znázornení. Napr. klasifikácia diskov využíva dve základné kritériá – funkciu a materiál (pozri graf č. 1).

Graf č. 1

disk

funkcia	separovací	rezací	brúsiaci
materiál	diamantový kovový nylónový	diamantový	papierový karborundový granitový diamantový

2.3. Viacslovné nekongruenčné pomenovania tvoria najväčšiu skupinu v súbore pomenovaní stomatologických nástrojov, prístrojov a pracovných pomôcok.

Vo všeobecnosti platí, že onomaziologickou bázou (t. j. určovaným členom) sú substantíva všeobecného významu. Odbornosť, terminologická presnosť a jednoznačnosť sa dosahujú vysokým počtom určujúcich prvkov tvoriacich onomaziologický príznak. Inherentné motivačné príznaky vyjadrujú najčastejšie adjektívne zhodné prívlastky, adherentné motivačné príznaky sa okrem zhodných vyjadrujú aj nezhodnými prívlastkami. Na ilustráciu uvádzame klasifikáciu píl, zostavenú na základe kritérií použitia a druhu násadca (pozri graf č. 2).

Graf č. 2

pílka

použitie	na korunky		na kov
násadec	rovný	kolienkový	–
iné	–		lupienková

V druhovej klasifikácii pílok jednoznačne prevláda vyjadrenie adherentných motivačných príznakov (účel, funkcia), ale vyjadrenie inherentného príznaku tvaru je pre každodennú stomatologickú prax rovnako dôležité.

Pri klasifikácii pištolí sú využité tri kritériá: účel, druh pohonnej látky a druh koncovky. Inherentné motivačné príznaky nie sú vyjadrené (pozri graf č. 3).

Graf č. 3

pištoľ

účel	spájkovacia		na amalgám
pohon	na propán-bután	na plyn	–
koncovka	LP 10	LP 15	NR

Druhová klasifikácia fréz používaných v stomatológii vychádza z troch základných kritérií. Zväčša metaforicky motivované pomenovania vyjadrujú tvar fréz, druh ostria a druh násadca (pozri graf č. 4).

Graf č. 4

fréza

tvar	hruška		obr. hruška		splošt. hruška		guľová		kotúčová		súdkovitá		vajcovitá	
ostrie	pozdĺž.		–		–		pozdĺž.		–		–		pozdĺž.	
	kríž.		kríž.		kríž.		kríž.		kríž.		kríž.		–	
násadec	R	–		–	–	–	R	–	–	–	–	–	R	K
	R	–	R	–	R	–	R	–	R	–	R	–	–	

2.4. V tvorení termínov má špecifické miesto tzv. sémantický spôsob tvorenia slov. Ide o použitie už jestvujúceho pomenovania istého predmetu, javu na pomenovanie nového. Tento proces sa označuje ako analogická nominácia (Horecký, 1989). Niektoré typy analogickej nominácie nachádzame aj v oblasti tvorenia stomatologických terminologických pomenovaní.

Jednoduchý prípad metonymickej analogickej nominácie je pri pomenovaní činnosti a stavu jedným termínom. Na jednu formu sa tak viažu rozdielne koncepty a obsahy, sú však vo vzťahu priľahlosti (pozri graf č. 5).

Graf č. 5

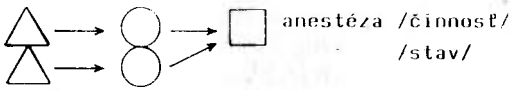

Podobne je to pri termínoch *imobilizácia, dispenzarizácia* a pod.

Viacslovné stomatologické termíny typu *zavádzač drénu Luniatschek, zubný preťahováčik Hedström, Bainova páka* sa v bežnej pracovnej komunikácii odborníkov univerbizujú. Vlastné meno, ktoré je súčasťou terminologického pomenovania, sa apelativizuje a použije ako pomenovanie pre daný predmet *(luniatschek, hedström, bain)*. Takto utvorené profesionalizmy sú silne príznakové, avšak pre stomatologických pracovníkov výstižné, zrozumiteľné a efektívne. Pri tomto type analogickej nominácie sú obsahové zložky priľahlé (pozri graf č. 6).

Graf č. 6

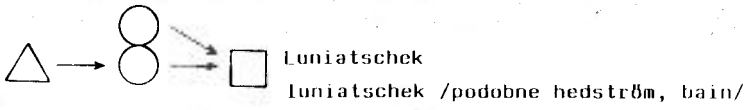

Inventár stomatologických termínov ponúka pomerne veľa príkladov metaforicky motivovaných pomenovaní. Pri metaforickej analogickej nominácii predpokladáme prienik konceptuálnej a obsahovej zložky (pozri graf č. 7).

Graf č. 7

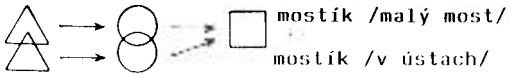

Podobne je to pri termínoch: *píšťala* (fistula), *krčok* (zuba), *korunka* (na zub), *koreň* (zuba) a iných.

Analogickou nomináciou metaforického typu vznikli aj mnohé základné slová združených pomenovaní. Konceptuálna a obsahová zložka sú opäť vo vzťahu prieniku (pozri graf č. 8).

Graf č. 8

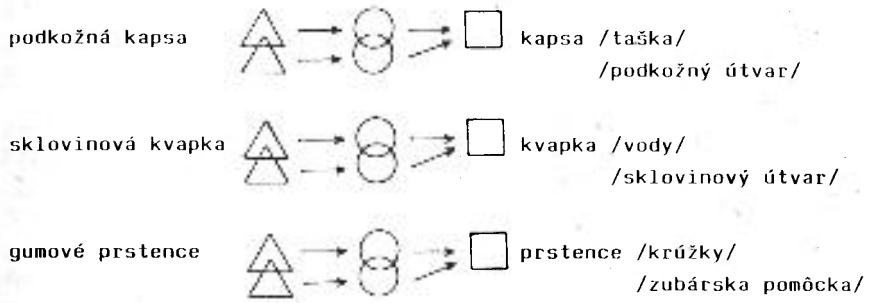

Výrazný metaforický charakter majú adjektíva v združených kongruenčných pomenovaniach druhových názvov. Poukazujú na vec, ktorá sa tvarovo podobá *(okuliarovitý výron, prakový obväz, vtáčí profil, hviezdicový vrtáčik, hruškovitá fréza, kopýtkový natlačovač* a pod.). Tu, pravda, nejde o analogickú, ale o priamu nomináciu.

Výrazná skupina pomenovaní je motivovaná podobnosťou so zvieraťom alebo časťou jeho tela. Sú to pomenovania prejavov choroby *(vtáčí profil, kožný roh, choboty),* pomenovania nástrojov *(smčia nôžka, volský roh, krysí chvostík),* pomenovania rôznych predmetov a javov *(rybina, lastovičí chvost, holubie krídlo).*

Ďalšia skupina pomenovaní je motivovaná podobnosťou s tvarom alebo funkciou odevu. Sú to pomenovania predmetov *(plášťová korunka, koreňová čiapočka).* Niekoľko pomenovaní je motivovaných podobnosťou s rôznymi predmetmi zo sféry bežného používania. Sú to pomenovania nástrojov *(kosáčik na zubný kameň, sterilizačný bubon),* pomenovania chorobného stavu *(zámkový zhryz, lícny vankúš, podkožná kapsa, píšťala).*

Metaforicky utvorené termíny sú výstižné a dobre zapamätateľné. Metaforickým spôsobom však možno prenášať len pomenovania z neterminologickej lexiky do terminologickej. Vnútri terminologickej slovnej zásoby by metaforické prenášanie významov znamenalo nezrozumiteľnosť. Zriedkavo možno prenášať termíny z jedného odboru do druhého *(hľuza, bujnenie, hlavný antagonista – zub, línia ústneho kútika).*

Záverom by sme chceli poukázať na vzťah analógie v zmysle „jestvovať popri sebe" vo formovej zložke. Dve výsledné formové zložky sú vo vzťahu inklúzie. V tomto vzťahu je explicitné vyjadrenie odborného významu a termín (pozri graf č. 9).

Graf č. 9

roztvárač čeľustí

nástroj na násilné roztváranie čeľustí

Výsledkom je pomenovanie s príznakom odbornosti – termín.

Vzťah inklúzie vo formovej zložke je aj v rozličných akronymických pomenovaniach (pozri graf č. 10).

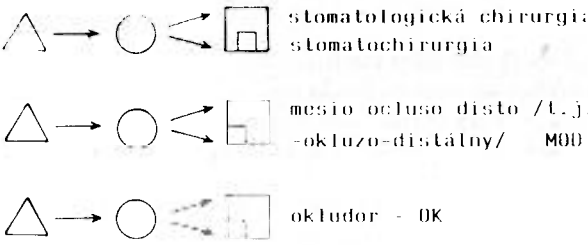

Čiastková analýza motivácie stomatologických termínov ukázala, že sémantický spôsob tvorenia slov je v stomatologickej terminológii výhodný a bohato sa využíva.

Pedagogická fakulta
Lomonosova 1, Nitra

LITERATÚRA

HORECKÝ, J.: Invariantný význam odvodených slov. Slovo a slovesnosť, *41*, 1980, s. 81–85.

HORECKÝ, J.: Slovotvorná parafráza. Jazykovedný časopis, *32*, 1981, s. 6–12.

HORECKÝ, J.– BUZASSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989. 436 s.

Medzinárodná štandardizácia geografického názvoslovia

IMRICH HORŇANSKÝ

1. V súčasnosti sa už v odborných kruhoch všeobecne prijíma nevyhnutnosť štandardizovať geografické názvy na medzinárodnej úrovni. Táto činnosť smeruje k dosiahnutiu maximálnej jednoty písanej formy všetkých geografických názvov na Zemi a názvov topografických objektov na iných kozmických telesách na podklade národnej štandardizácie a medzinárodných dohôd, prípadne iba na podklade medzinárodných dohôd, a to vrátane rozpracovania ekvivalentných vzťahov medzi rozličnými sústavami písma.

2. Podľa rozhodnutia Hospodárskej a sociálnej rady Organizácie Spojených národov sa konala v roku 1967 v Ženeve 1. konferencia Organizácie Spojených národov o štandardizácii geografických názvov. Ďalšie konferencie sa konali v pravidelných intervaloch: 2. konferencia v roku 1972 v Londýne, 3. konferencia v roku 1977 v Aténach, 4. konferencia v roku 1982 v Ženeve a 5. konferencia v roku 1987 v Montreale. Nasledujúca konferencia, v poradí šiesta, sa pripravuje na rok 1992 vo Švajčiarsku.

2.1. Konferencie OSN o štandardizácii geografických názvov smerujú k podpore národnej i medzinárodnej štandardizácie. Hlavné úlohy konferencií sú:

a) rozpracúvať a prijímať zásady a metódy riešenia problémov štandardizácie geografických názvov na národnej i medzinárodnej úrovni,

b) sústreďovať informácie o práci v oblasti štandardizácie geografických názvov a rozširovať ich medzi členskými štátmi OSN,

c) podporovať výmenu skúseností v oblasti štandardizácie geografických názvov na národných úrovniach,

d) podporovať poskytovanie vedeckej a technickej pomoci rozvojovým krajinám v oblasti národnej štandardizácie geografických názvov.

2.2. Konferencie OSN o štandardizácii geografických názvov, ale aj ich hierarchicky nižšie organizačné štruktúry pracujú podľa týchto zásad:

a) dohoda v neprocedurálnych otázkach sa má dosiahnuť konsenzom a nie hlasovaním,

b) rezolúcie konferencií a rozhodnutia nižších organizačných štruktúr majú odporúčajúci charakter,

c) otázky zasahujúce do národnej suverenity nie sú predmetom rokovania,

d) subjekty uvedených aktivít sa majú pridržiavať Charty OSN a týchto ustanovení:

da) štandardizácia geografických názvov sa má osnovať na výsledkoch vedy vo vzťahu k jazykovým zákonitostiam a k technickým prostriedkom tvorby toponymických údajov,

db) medzinárodná štandardizácia má vychádzať z národnej štandardizácie.

3. Na plnenie úloh štandardizácie geografických názvov v období medzi konferenciami bola konštituovaná ako kolegiálny konzultatívny zbor skupiny expertov OSN pre geografické názvy (ďalej iba skupina expertov). Skupina expertov sa schádza na porady v 2-r ných intervaloch. Najbližšia porada skupiny expertov je plánovaná na ro. 1991 do Ženevy. Skupina expertov prijala tieto funkcie:

- podporovať spoluprácu medzi krajinami v oblasti štandardizácie geografických názvov,
- koordinovať úsilie krajín o štandardizáciu geografických názvov,
- robiť prípadné práce súvisiace s periodickými medzinárodnými konferenciami o štandardizácii geografických názvov,
- zabezpečovať kontinuitu aktivít v období medzi konferenciami,
- pomáhať pri aplikácii rezolúcií prijatých konferenciami,
- formovať lingvisticko-geografické regionálne skupiny (ďalej iba regionálne skupiny) ako racionálnu základňu na podporu práce na národnej úrovni,
- koordinovať prácu regionálnych skupín,
- udržiavať odbornú komunikáciu s inými medzinárodnými organizáciami zaoberajúcimi sa danou problematikou,
- povzbudzovať lingvisticko-geografické regionálne skupiny a krajiny, aby zvyšovali aktivitu v ich štandardizačnom programe; s tým cieľom lingvisticko-geografické regionálne skupiny formulujú svoje vlastné pracovné plány a koordinujú ich s činnosťou skupiny expertov,
- podporovať lingvisticko-geografické skupiny, aby sa podľa možnosti zúčastňovali na regionálnych alebo iných kartografických konferenciách OSN.

4. Skupiny expertov v jej aktivitách podporujú tieto lingvisticko-geografické regionálne skupiny, ktoré sú konštituované podľa princípov jazykovej a geografickej spolupatričnosti národov a štátov:

- stredná Afrika,
- východná Afrika,
- západná Afrika,
- arabská skupina,
- východná Ázia (okrem Číny),
- juhovýchodná Ázia a juhozápadné Tichomorie,
- juhozápadná Ázia (okrem arabských krajín),
- keltská skupina,
- Čína,
- holandsko-nemecká skupina,
- východná, stredná a juhovýchodná Európa,
- východné Stredomorie (okrem arabských krajín),
- India,

- Latinská Amerika,
- romansko-helénska skupina,
- škandinávska skupina,
- Zväz sovietskych socialistických republík,
- Spojené kráľovstvo,
- Spojené štáty americké a Kanada.

Každá krajina sa rozhoduje sama, v ktorej lingvisticko-geografickej regionálnej skupine si želá pracovať. Každá regionálna skupina, ktorá sa skladá z viac než jedného suverénneho štátu, vyberá si krajinu, resp. experta do funkcie reprezentanta celej regionálnej skupiny na rokovanie skupiny expertov a na koordináciu činnosti skupiny v období medzi rokovaniami konferencií. Funkcia reprezentanta regionálnej skupiny sa strieda po obdobiach medzi konferenciami. Úlohou regionálnej skupiny je podporovať aktivitu v oblasti štandardizácie geografických názvov vnútri skupiny všetkými primeranými spôsobmi, upozorňovať jednotlivé vlády krajín regionálnej skupiny na prácu skupiny expertov a ich potenciál pomoci a informovať OSN o osobitných problémoch vo svojej regionálnej skupine. Na prediskutovanie technických i procedurálnych otázok organizuje regionálne porady.

5. Na práci v rámci konferencií OSN o štandardizácii geografických názvov, v rámci skupiny expertov OSN pre geografické názvy i v rámci lingvisticko-geografických regionálnych skupín sa spoločne zúčastňujú najmä jazykovedci, kartografi a geografi, ako aj ďalší zainteresovaní odborníci. Účasť zástupcov Česko-Slovenska na týchto podujatiach v uplynulom období bola diferencovaná, ale zásadne aktívna. Česko-Slovensko je členom regionálnej skupiny východná, stredná a juhovýchodná Európa spolu s Poľskom, Maďarskom, Bulharskom, Juhosláviou, Albánskom, Gréckom, Cyprom a Tureckom. Na roky 1987–1992 funkcia reprezentanta tejto regionálnej skupiny pripadla práve Česko-Slovensku, keď už predtým v rokoch 1967–1972 po prvýkrát bolo túto funkciu úspešne zvládlo. V rámci koordinácie aktivity medzi Slovenským úradom geodézie a kartografie (SÚGK) a Českým úradom geodetickým a kartografickým funkciou gestora za Česko-Slovensko v činnosti tejto skupiny v rokoch 1987–1992 bol poverený SÚGK. Účasť odborníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied na práci nielen Názvoslovnej komisie SÚGK, ale aj na medzinárodnej štandardizácii geografických názvov je inštitucionálne podporená dohodou o spolupráci pri štandardizácii geografického názvoslovia medzi Slovenským úradom geodézie a kartografie a Slovenskou akadémiou vied z roku 1983. Najbližšie rokovanie našej regionálnej skupiny (v poradí 10.) sa pripravuje v roku 1991 v Česko-Slovensku.

6. Práca pri medzinárodnej štandardizácii geografických názvov na všetkých troch hierarchických úrovniach je veľmi pestrá. V zásade vychádza zo

spomínaných hlavných úloh. Na obmedzenom priestore nie je možné podrobne opísať všetky činnosti, krátky opis predmetu rokovania však priblíži čitateľovi vlastnú činnosť medzinárodnej štandardizácie:

národné štandardizačné programy: terénny zber geografických názvov, štandardizácia endonymov (názvov používaných v danom jazyku pre geografické objekty situované vnútri priestoru, kde má daný jazyk oficiálny štatút), štandardizácia exonymov – vžitých názvov (názvov používaných v danom jazyku pre geografické objekty situované za hranicami priestoru, kde tento daný jazyk má oficiálny štatút, a odlišujúcich sa vo svojej forme od endonymov týchto geografických objektov), toponymické pravidlá, systémy písania (pravopis) geografických názvov, výslovnostné pravidlá, konštituovanie národných názvov, štandardizácia názvov geografických objektov vnútri štátov s viacerými úradnými jazykmi a v priestoroch s národnostnými menšinami,

technické programy: toponymické súpisy a zoznamy geografických názvov, terminológia štandardizácie geografických názvov, terminologické slovníky, využitie automatizácie a výpočtovej techniky pri tvorbe toponymických súpisov, slovník geografických termínov (apelatív),

medzinárodné štandardizačné programy: štandardizácia názvov geografických objektov rozprestierajúcich sa na území dvoch alebo viacerých štátov, štandardizácia názvov geografických objektov rozprestierajúcich sa na území bez štátnej suverenity, systémy písania geografických názvov a výslovnostné pravidlá, prepis geografických názvov z nelatinkových systémov písma do latinky, prepis geografických názvov do nelatinkových systémov písma, písanie názvov z jazykov bez písomností, toponymické školenia a prax, medzinárodná spolupráca.

7. Cieľ medzinárodnej štandardizácie geografických názvov možno vymedziť aj ako činnosť, ktorej cieľom je fixovať jediný spôsob písania názvu každého geografického objektu na Zemi i názvu každého topografického objektu na iných kozmických telesách, a to na základe národnej štandardizácie alebo na základe medzinárodných dohôd vrátane dosiahnutia jednoty v spôsobe prepisov názvov do rôznych systémov písma.

Štandardizácia geografických názvov je pre spoločnosť prínosom. Jednotné používanie štandardizovaných foriem geografických názvov prináša úsporu, predchádza prípadným omylom a nedorozumeniam u používateľov, zvyšuje výchovnú, kultúrnu a spoločenskú úroveň obyvateľstva, skvalitňuje informačnú komunikáciu, prispieva k zvýšeniu národnej reprezentácie a zvyšuje medzinárodnú prestíž.

Slovenský úrad geodézie a kartografie
Hlboká 2, Bratislava

LITERATÚRA

Fifth United Nations Conference on the Standardisation of Geopraphical Names. Montreal 1987. (Report of the Conference. New York, United Nations 1988.) 96 s.

FIČOR, D.: Štandardizácia geografického názvoslovia. Geodetický a kartografický obzor, 1989, č. 1, s. 2–9.

Sedemdesiat rokov slovenského železničného názvoslovia

ALEXANDER PETROVSKÝ

Pred pár mesiacmi uplynulo 70 rokov odvtedy (1919), čo sa na Slovensku začalo tvoriť slovenské železničné názvoslovie. Myslíme si, že toto okrúhle výročie si zaslúži, aby sme mu venovali trochu pozornosti.

Podmienky na rozvoj slovenského železničného názvoslovia boli v rôznych obdobiach rôzne a podľa toho sa vyvíjalo viac alebo menej správne.

Pred prvou svetovou vojnou sotva možno hovoriť o slovenskom železničnom názvosloví. Tých niekoľko železničiarov, ktorí sa hlásili k slovenskému národu, nestačilo sa venovať ani teoretickému štúdiu železničnej náuky, ani literárnej tvorbe, s ktorými je nerozlučne späté rozvíjanie odborného názvoslovia. Len ako zaujímavosť z tohto obdobia hodno spomenúť, že správa stavby Košicko-bohumínskej železnice, vtedy, pravda, čisto nemecká, požiadala Maticu slovenskú, aby jej poskytla správnu slovenskú železničnú terminológiu, ktorú použije pri rôznych železničných nápisoch. Bola teda voči obyvateľstvu, cez ktorého územie železnica vedie, spravodlivejšia ako štátna správa (Národnie noviny č. 87 z 5. 10. 1870). Vzácnosťou tej doby sú i dve v slovenčine vydané publikácie so železničnou tematikou. Je to *Osem návrhov zákona*, ktorý predložil dňa 23. novembra 1871 Uhorskej snemovni Viliam Pauliny-Tóth, vyslanec kulpínskeho okresu, týkajúcich sa veľkých železníc Uhorska a tranzitu po uhorských železniciach (zostavil Ondrej Červenák, Turč. sv. Martin – kníhtlačiarstvo – úč. spol. 1873), a ďalej jediný v slovenčine vydaný služobný predpis *Preklad návodu pre železničných strážcov* z roku 1879 (tlačou inst. Hunyadi Mátyás).

Po vzniku samostatného štátu Čechov a Slovákov prešli do česko-slovenskej štátnej správy bývalé uhorské železnice na Slovensku, obsadené pracovníkmi, ktorí poznali len maďarské odborné názvy. Pracovníci, ktorí prišli na Slovensko z Čiech, používali len české železničné názvoslovie, ktoré bolo vtedy už do istej miery stabilizované *Nemecko-českým železničným slovníkom* z roku 1911. Zmenené pomery vyžadovali, aby sa železničiari i rečovo prispôsobili novému režimu, t. j. aby si osvojili slovenčinu nielen v bežnom konverzačnom zmysle, ale aj čo sa týka správnej železničnej terminológie. Keďže predpisov v slovenčine nebolo, ľahko sa mohlo stať, že

by bola stroskotala prípadne i dobrá snaha prevzatých železničiarov. Ing. Ivan Viest umožnil prekonať začiatočné ťažkosti svojím objemným, v zošitoch vychádzajúcim *Maďarsko-nemecko-slovenským železničným slovníkom* (Turč. Sv. Martin 1919–1924. 788 s.)

Pri objektívnom posudzovaní slovníka treba brať ohľad na slovenské poprevratové časy a na všetky ťažkosti stavajúce sa do cesty prvému autoritatívnemu normalizovaniu slovenskej železničnej terminológie. Napriek určitým nedostatkom Viestov slovník má svoj význam slovnikársky a kultúrny, pretože je vlastne prvým slovenským odborným prekladovým slovníkom pre technické vedy a súčasne je prvou a jedinou slovenskou knižnou publikáciou v oblasti železníc vydanou za prvej ČSR.

Vydaním Viestovho železničného slovníka a *Strojníckeho slovníka německo-česko-slovenského* (Praha 1935) spracovaného Českou maticou technickou a uvedomelými slovenskými technikmi (Ing. Ivan Viest, Ing. Jaromír Križko, Ing. Bohuš Križko a ďalší) v rámci Matice slovenskej, v ktorom boli v hojnom počte i železničné názvy, boli síce položené základy slovenského železničného názvoslovia, ale na pokračovanie v začatej normalizácii v ďalšom období ČSR, charakterizovanom odmietavým postojom oficiálnej jazykovedy a vedy vôbec pražského centra k otázke slovenčiny ako samostatného spisovného jazyka, neboli predpoklady. V zmysle teórie jednotného československého jazyka bola by slovenčina bývala zbavená odborného názvoslovia, potom právno-politickou, školskou a literárnou praxou mala byť zbavená významových, neskôr aj formálnych jazykových odlišností. Skoro všetky železničné publikácie na Slovensku sa vydávali len v českom jazyku. Stojí za zmienku, že zo základných železničných predpisov boli v slovenskom jazyku vydané len *Návestné predpisy*. Aj železničná odborná literatúra písaná po slovensky bola ojedinelá.

Ako protiváha snáh zodpovedajúcich spomenutej umelo vykonštruovanej teórii, ale s cieľmi presahujúcimi hranice nevyhnutnej ochrany slovenčiny vyvinul sa na Slovensku purizmus smerujúci k čo najväčšiemu oddialeniu slovenčiny od češtiny, k jej očisteniu od všetkého českého vyhodením termínov síce českého pôvodu, ale už dávno formálne a významovo včlenených do slovenského jazykového systému. V intenciách *Pravidiel slovenského pravopisu* (1940) vychádzala i jazyková terminologická rubrika *Slovenské železničné názvoslovie* v časopise *Hlas dopravy* (pod vedením Štefana Grenčíka), v ktorej sa periodicky uverejňovali za spoluúčasti jazykových expertov ustálené a za záväzné vyhlasované železničné termíny. Vplyv nových pravopisných pravidiel a podľa nich vydávaného železničného názvoslovia prejavil sa v nových služobných železničných predpisoch a v oficiálnom publikačnom orgáne *Vestník pre slovenské železnice a plavbu*.

Skutočná a organizovaná normalizácia železničného názvoslovia sa začala až po druhej svetovej vojne, keď starostlivosť o slovenskú odbornú terminológiu

zabezpečoval Ústav slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied (SAV) terminologickými komisiami, resp. i subkomisiami. Pre dopravné názvoslovie bola ustanovená 25. komisia – doprava, so subkomisiou 25 a – železnice. Časopisom, ktorý reprezentoval slovenskú, teda i železničnú terminológiu, bolo *Slovenské odborné názvoslovie.* Pomoc subkomisie sa účinne prejavila pri spracúvaní už aj v slovenčine vydávaných železničných predpisov a hlavne vydaním týchto terminologických slovníkov: *Železničná terminológia I. – Návestenie a zabezpečenie* (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 116 s.) a *Železničná terminológia II. – Strojová technická prevádzka železníc* (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 238 s.). Oba slovníky sú cenným príspevkom k stabilizácii istej časti železničného názvoslovia. Vydaním slovníkov sa práca subkomisie pre železnice skončila.

Ďalšiu starostlivosť o slovenskú železničnú, resp. širšie o slovenskú dopravnú terminológiu prevzal na seba niekdajší člen terminologickej komisie SAV prof. A. Petrovský, vedúci Katedry železničnej prepravnej prevádzky Vysokej školy dopravy a spojov v Žiline (VŠDS). Názvoslovie železničnej prepravy, tvoriace podstatnú časť železničného názvoslovia (10 000 názvov), spracoval do dvoch zväzkov *Slovníka železničnej prepranej prevádzky – I. Technická základňa* (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969. 517 s.), *II. Technológia* (Bratislava, Veda 1977. 753 s.). Na tento systémový výkladový terminologický slovník nadviazal abecedným výkladovým terminologickým *Dopravným slovníkom* (Bratislava, Alfa 1983. 983 s.) s 25 000 heslami nielen zo železničnej dopravy, ale z celého odvetvia dopravy. Hlavné zásady platné pre ustaľovanie dopravného názvoslovia načrtol v publikácii *Teoretické základy normalizácie dopravného názvoslovia* (Bratislava, Alfa 1972. 127 s.).

K ustaľovaniu slovenského železničného názvoslovia podstatne prispela i katedra jazykov VŠDS, ktorá sa pod vedením doc. PhDr. Jána Puciho, CSc., zúčastnila na spracovaní, resp. sama spracovala tieto železničné mnohojazyčné prekladové slovníky so slovenskými ekvivalentmi: *Železnice. Anglicko-nemecko-francúzsko-rusko-slovenský slovník* (Bratislava, Alfa–Berlín, Verlag Technik 1985. 495 s.) a *Slovensko-česko-anglicko-francúzsko-ruský prekladový slovník z odboru prevádzky a ekonomiky železničnej dopravy* (Bratislava, Alfa, 1988; slovníková časť 381 s., registrová časť 613 s.).

Prvý slovník s rozsahom cca 10 000 železničných termínov bol spracovaný autorským kolektívom z Nemeckej demokratickej republiky, slovenské ekvivalenty spracoval kolektív katedry jazykov VŠDS. Druhý slovník s rozsahom cca 5900 termínov spracovala katedra v rámci svojej fakultnej vedeckovýskumnej úlohy.

Keď odborné názvoslovie dostalo zákonom o technickej normalizácii (č. 96/1964 Zb.) normatívny charakter formou názvoslovných technických noriem, t. j. právnych noriem osobitného druhu (sui generis) ustanovujúcich české a súčasne i slovenské názvoslovie určitého odvetvia, resp. odboru národného

hospodárstva, činnosť Ústavu slovenského jazyka SAV (neskôr Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV) sa sústredila na ustaľovanie slovenských názvov v návrhoch názvoslovných technických noriem pripravovaných Úradom pre normalizáciu a meranie.

V rámci normalizačnej činnosti dosiaľ nadobudlo účinnosť vyše 80 dopravných názvoslovných technických noriem (štátnych i odborových) vrátane noriem upravujúcich železničné názvoslovie.

Uvedené slovníky a názvoslovné technické normy by mali byť zárukou, aby sa už nepoužívali v diplomových, dizertačných, habilitačných a výskumných prácach, skriptách a učebniciach ani v iných železničných a vôbec dopravných publikáciách nenormalizované, často aj individualisticky tvorené názvy.

Togliattiho 42, Bratislava

Slovenské menoslovie vtákov (Aves) fauny ČSFR

(Dokončenie)

R a d: *Phoenicopteriformes* Sharpe, 1891 – **plameniakotvaré**

Č e ľ a ď: *Phoenicopteridae* Bonaparte, 1831 – **plameniakovité**
R o d: *Phoenicopterus* Linnaeus, 1758 – **plameniak**
Phoenicopterus ruber Linnaeus, 1758 – **plameniak ružový**

Staršie slovenské meno bolo *plameniak červený* (Ferianc, 1941). *Phoenicopterus ruber* je však biely s ružovkastým nádychom, iba krídla má červené a čierne. Preto sme použili ako druhové meno *ružový*, čo korešponduje s češtinou *(plameňák ružový)*, srbochorvátčinou *(plamenac ružičasti)* a francúzštinou *(Flamant rose)*. V iných jazykoch sa väčšinou nazýva iba jednoducho *Flamingo*.

R a d: *Anseriformes* (Wagler, 1813) – **husotvaré**

Č e ľ a ď: *Anatidae* Vigors, 1825 – **kačicovité**
P o d č e ľ a ď: *Anserinae* Swainson, 1837 – **husorodé**
R o d: *Cygnus* Bechstein, 1803 – **labuť**
Cygnus cygnus (Linnaeus, 1758) – **labuť spevavá**
Cygnus bewickii Yarrell, 1850 – **labuť tundrová**
Cygnus olor (Gmelin, 1789) – **labuť hrbozobá**

Posledné dva uvedené taxóny majú zmenené mená. *Cygnus bewickii* sa volala *labuť malá* a *C. olor labuť veľká*. Ale „malé" labute máme vlastne dve *(Cygnus bewickii* a *C.*

columbianus), „veľké" tri *(Cygnus olor, C. cygnus* a *C. buccinator).* Preto sme zaviedli pri druhu *C. bewickii* meno *labuť tundrová* (podľa rus. *lebed' tundrovyj*) a pre *C. olor labuť hrbozová* (podľa „hrbu" pri koreni zobáka, ktorý je pre tento náš druh typický).

R o d: *Chenopis* Wagler, 1823 – **labuť**
Chenopis atrata (Latham, 1750) – **labuť čierna**

Oddeľovať rod *Chenopis* od ostatných druhov labutí i samostatným rodovým menom (Ferianc, 1958, ju nazval *labudou*) je jednak úplne zbytočné (ide o monospéciový rod), jednak postavenie tohto rodu rôzni autori chápu rôzne (napríklad Howard-Moore, 1980, ho ako samostatný rod neuznávajú a začleňujú ho do rodu *Cygnus*).

R o d: *Chen* Boie, 1822 – **hus**
Chen caerulescens (Linnaeus, 1758) – **hus snežná**

Oddeľovať tento rod samostatným rodovým menom *snežnica* (ako to spravil Ferianc, 1958) nepokladáme za vhodné. Rod *Chen* pokladajú niektorí autori (napríklad Wolters) za samostatný, iní ho začleňujú do rodu *Anser.* Z dôvodu stability slovenského menoslovia vtákov treba tento taxón v každom prípade nazvať *hus,* čím sa stane slovenské meno nezávislé od momentálneho postavenia v systéme. – Ferianc (1958) ako druhové meno použil názov *čiernokrídla.* K zmene tohto mena na *snežná* nás viedli dva dôvody. Táto hus nemá celé krídlo čierne, ale čierne má iba ručné letky. Okrem toho skoro vo všetkých európskych rečiach sa nazýva *snežnou* (čes. *hus sněžní,* poľ. *ges śnieżyca,* srbochorv. *guska snježna,* nem. *Schneegans,* dán. *Snegas,* hol. *Sneeuwgans,* nór. *Snogas,* švéd. *Snögas,* angl. *Snow Goose,* špan. *Ansar nival,* franc. *Oie des neiges,* islandsky *Snjógaes*).

R o d: *Anser* Brisson, 1760 – **hus**
Anser brachyrhynchus Baillon, 1833 – **hus krátkozobá**
Anser fabalis (Latham, 1787) – **hus siatinná**
Anser albifrons (Scopoli, 1789) – **hus bieločelá**
Anser erythropus (Linnaeus, 1758) – **hus piskľavá**

V minulosti sa väčšinou nazývala *hus malá* (Ferianc, 1941). O niečo neskôr však Ferianc (1958) utvoril iné druhové meno, a to podľa jej piskľavého hlasu, ktorým sa odlišuje od ostatných príbuzných druhov. Pomenoval ju hus *pískavá.* Vychádzajúc zo Zásad tvorenia slovenského menoslovia živočíchov, ktorých odporúčanie č. 9 radí nepoužívať druhové meno motivované veľkosťou, vzali autori za základ druhového mena neskoršie Feriancovo pomenovanie a v málo zmenenej forme nazvali tento taxón *hus piskľavá.* Meno korešponduje s ruským menom pre túto hus – *piskuľka.*

Anser anser (Linnaeus, 1758) – **hus divá**
R o d: *Branta* Scopoli, 1769 – **bernikla**
Branta canadensis (Linnaeus, 1758) – **bernikla bielobradá**

V prevažnej väčšine jazykov sa nazýva *hus kanadská,* v češtine *berneška velká,* čo korešpondovalo so starším slovenským menom *bernikla veľká* (Ferianc, 1958). V snahe vylúčiť

druhové meno motivované veľkosťou (odporúčanie č. 9. Zásad tvorenia slovenského menoslovia živočíchov) zvolili sme za základ druhového mena jej charakteristický znak: bielu škvrnu postupujúcu z brady šikmo až na sluchy. Preto sme ju nazvali *bielobradou*. Podobná je *bernikla bielolíca*, ktorá však má na hlave tzv. bielu „masku".

Brantà leucopsis (Bechstein, 1803) – **bernikla bielolíca**
Branta bernicla (Linnaeus, 1758) – **bernikla tmavá**
R o d: *Rufibranta* Bonaparte, 1856 – **bernikla**
Rufibranta ruficollis (Pallas, 1769) – **bernikla červenokrká**

Systematické postavenie *bernikly červenokrkej* nie je jednoznačné. Jedna skupina ornitológov (Vaurie, 1956, Gruson, 1976, Howard-Moore, 1980) zaraďuje tento druh do rodu *Branta*, iní (napríklad Wolters, 1975–1982) do samostatného rodu *Rufibranta*. Ferianc (1941) zo začiatku pomenoval tento druh *hus červenokrká*, neskôr (Ferianc, 1958) v snahe rozlíšiť i v slovenskom menosloví rody *Bernicla* a *Rufibranta* prvý pomenoval *bernikla* a druhý *červenokrčka*. V úsilí zabezpečiť čo najväčšiu stabilitu slovenského menoslovia (odporúčanie č. 4 Zásad tvorenia slovenského menoslovia živočíchov) pomenovali sme tento druh *bernikla červenokrká*, pričom už nezáleží, či bude zaradená do rodu *Branta* alebo do samostatného rodu *Rufibranta*.

P o d č e ľ a ď: *Tadorninae* Reichenbach, 1850 – **kazarkorodé**
R o d: *Alopochen* Stejneger, 1885 – **kazarka**
Alopochen aegyptiacus (Linnaeus, 1766) – **kazarka štíhla**

Podčeľaď *Tadorninae* obsahuje 8 málopočetných rodov (spolu 15 druhov). Všetky nazývame jednotným rodovým menom *kazarka*. Oddeľovať monospéciový rod *Alopochen* samostatným slovenským menom *hrdzaňa* (Ferianc, 1958) nepokladáme za správne.

R o d: *Tadorna* Oken, 1817 – **kazarka**
Tadorna tadorna (Linnaeus, 1758) – **kazarka pestrá**
R o d: *Casarca* Bonaparte, 1838 – **kazarka**
Casarca ferruginea (Pallas, 1764) – **kazarka hrdzavá**
P o d č e ľ a ď: *Anatinae* (Vigors, 1825) – **kačicorodé**
R o d: *Aix* Boie, 1828 – **kačica**
Aix sponsa (Linnaeus, 1758) – **kačica obojková**
R o d: *Dendronessa* Swainson, 1832 – **kačica**
Dendronessa galericulata (Linnaeus, 1758) – **kačica mandarínska**

Odlišovanie rodu *Aix* a *Dendronessa* samostatným slovenským menom *kačička* (Ferianc, 1958) nepokladáme za správne. *Aix sponsa* a *Dendronessa galericulata* sú skutočne menšie druhy kačíc, ale *Anas crecca* a *Anas querquedula* sú ešte menšie a napriek tomu sa nazývajú kačicami.

R o d: *Anas* Linnaeus, 1758 – **kačica**
Anas penelope Linnaeus, 1758 – **kačica hvízdavá**

Anas falcata Georgi, 1775 – **kačica kosierkavá**
Anas strepera Linnaeus, 1758 – **kačica chripľavá**
Anas crecca Linnaeus, 1758 – **kačica chrapkavá**
Anas acuta Linnaeus, 1758 – **kačica ostrochvostá**
Anas querquedula Linnaeus, 1758 – **kačica chrapľavá**
Anas clypeata Linnaeus, 1758 – **kačica lyžičiarka**
Anas platyrhynchos Linnaeus, 1758 – **kačica divá**

V rode *Anas* prišlo k niekoľkým zmenám druhových mien. *Kačicu hvizdárku (Anas penelope)* sme zmenili na *kačicu hvízdavú, kačicu chripľavku (Anas strepera)* na *kačicu chripľavú, kačicu chrapku (Anas crecca)* na *kačicu chrapkavú* a *kačicu chrapačku (Anas querquedula)* na *kačicu chrapľavú*. Tieto zmeny sú v súlade s odporúčaním (vyjadreným v zásadách tvorenia slovenského menoslovia živočíchov) nepoužívať pri druhovom označení podstatné mená, a kde je to možné, nahradiť ich prídavnými menami (zásada č. 8).

R o d: *Marmaronetta* Reichenbach, 1853 – **kačica**
Marmaronetta angustirostris (Ménetries, 1832) – **kačica úzkozobá**
R o d: *Netta* Kaup, 1829 – **hrdzavka**
Netta rufina (Pallas, 1773) – **hrdzavka potápavá**
R o d: *Aythya* Boie, 1822 – **chochlačka**
Aythya ferina (Linnaeus, 1758) – **chochlačka sivá**
Aythya nyroca (Güldenstädt, 1769) – **chochlačka bielooká**
Aythya fuligula (Linnaeus, 1758) – **chochlačka vrkočatá**
Aythya marila (Linnaeus, 1761) – **chochlačka morská**
R o d: *Somateria* Leach, 1819 – **kajka**
Somateria mollissima (Linnaeus, 1758) – **kajka morská**

Staršie meno tohto druhu bola *kajka obyčajná*. Táto severská kačica sa u nás vyskytuje v mimohniezdnom období mimo hniezda iba zriedkavo až vzácne, preto druhové meno *obyčajná* nevyhovuje. Nazývame ju *morská*, čo korešponduje s českým menom *kajka mořská*.

R o d: *Histrionicus* Lesson, 1828 – **kačica**
Histrionicus histrionicus (Linnaeus, 1758) – **kačica strakatá**
R o d: *Clangula* Leach, 1819 – **kačica**
Clangula hyemalis (Linnaeus, 1758) – **kačica ľadová**

Oddeľovať monospéciové rody *Histrionicus* a *Clangula* samostatnými slovenskými rodovými menami (Ferianc, 1958; *Histrionicus* = *kamenárka, Clangula* = *ľadovka*) nepokladáme za správne. Pre širokú verejnosť je oveľa inštruktívnejšie rodové pomenovanie *kačica*. – Pri druhu *Clangula hyemalis* ponechávame staršie a dobré druhové meno *kačica ľadová*, ktoré korešponduje s menami v mnohých iných jazykoch (čes. *kachna lední*, srbochorv. *patka ledenjača*, bulh. *potápnica ledovita*, nem. *Eisente*, hol. *Ijseend* atď.).

R o d: *Melanitta* Boie, 1822 – **turpan**

Melanitta nigra (Linnaeus, 1758) – **turpan čierny**
Melanitta perspicillata (Linnaeus, 1758) – **turpan okuliarnatý**
Melanitta fusca (Linnaeus, 1758) – **turpan tmavý**
R o d: *Bucephala* Baird, 1858 – **hlaholka**
Bucephala albeola (Linnaeus, 1758) – **hlaholka belavá**
Bucephala clangula (Linnaeus, 1758) – **hlaholka severská**

V oboch prípadoch nahrádzame staršie nevhodné druhové mená *(B. albeola – hlaholka malá, B. clangula – hlaholka obyčajná)* charakteristickejšími *(hlaholka belavá* a *severská).*

P o d č e ľ a ď: *Merginae* (Swainson, 1831) – **potápačorodé**
R o d: *Mergus* Linnaeus, 1758 – **potápač**
Mergus albellus Linnaeus, 1758 – **potápač biely**
Mergus serrator Linnaeus, 1758 – **potápač dlhozobý**
Mergus merganser Linnaeus, 1758 – **potápač veľký**

Prvé dva druhy tohto rodu majú nové pomenovanie (predtým sa *Mergus albellus* nazýval *potápač malý* a *M. serrator potápač prostredný*). Prvého nazývame *bielym* preto, že je zo všetkých potápačov najbelší a pri pozorovaní v teréne vyzerá skoro ako čisto biely. Pri druhom sme použili ako vzor druhové pomenovanie z iných slovanských jazykov (rus. *dlinonosyj krochaľ*, poľ. *tracz długodzioby*).

P o d č e ľ a ď: *Oxyurinae* J. C. Phillips, 1926 – **potápnicorodé**
R o d: *Oxyura* Bonaparte, 1828 – **potápnica**
Oxyura leucocephala (Scopoli, 1796) – **potápnica bielohlavá**

R a d: *Galliformes* Garrod, 1874 – **kurotvaré**

Č e ľ a ď: *Phasianidae* Vigors, 1846 – **bažantovité**
P o d č e ľ a ď: *Numidinae* Reichenbach, 1850 – **perličkorodé**
R o d: *Numida* Linnaeus, 1766 – **perlička**
Numida meleagris (Linnaeus, 1758) – **perlička bodkovaná**

Namiesto staršieho druhového mena *perlička obyčajná* používame výraz *bodkovaná,* zvýrazňujúc jej charakteristické sfarbenie.

P o d č e ľ a ď: *Pavoninae* Gray, 1840 – **pávorodé**
R o d: *Pavo* Linnaeus, 1758 – **páv**
Pavo cristatus Linnaeus, 1758 – **páv korunkatý**
P o d č e ľ a ď: *Meleagrinae* Gray, 1840 – **morkorodé**
R o d: *Meleagris* Linnaeus, 1758 – **morka**
Meleagris gallopavo Linnaeus, 1756 – **morka divá**
P o d č e ľ a ď: *Phasianinae* (Vigors, 1825) – **bažantorodé**

R o d: *Phasianus* Linnaeus, 1758 – **bažant**
Phasianus colchicus Linnaeus, 1758 – **bažant poľovný**

Doterajšie meno tohto druhu bolo *bažant obyčajný*. Našou snahou bolo odstrániť druhové meno *obyčajný* z dôvodu, ktorý sme uviedli v úvode. Nahradiť ho však vhodným menom bolo mimoriadne ťažké. Zvážili sme starostlivo 17 náhradných druhových mien. Boli to mená motivované tvarom tela, farbou peria, biotopom, kde sa tieto vtáky vyskytujú, alebo ich ekológiou. Všetky mali však svoje výhody aj nevýhody. Nakoniec sme sa priklonili k druhovému menu *poľovný*, ktoré pokladáme za najvýstižnejšie. Bažant totiž nie je náš pôvodný (autochtónny) druh vtáka. Bol k nám privezený a chovaný najprv v bažantniciach, z nich sa neskôr rozšíril do voľnej prírody. Od začiatku cieľom jeho chovu bolo využitie na poľovačky a dodnes je to druh u nás poľovnícky mimoriadne významný. Poľovníci sa starajú aj o jeho chov a hospodárske využitie. Počas viacerých storočí bola práve chovom a predovšetkým dovozom „novej krvi" zo zahraničia naša populácia taká prekrížená jedincami pochádzajúcimi z rôznych subspécií, že dnes u nás o „čistej" rase nemôže byť ani reči. Preto pomenovanie *bažant poľovný* pokladáme za skutočne najvhodnejšie.

Phasianus versicolor Vieillot, 1825 – **bažant pestrý**
R o d: *Syrmaticus* Wagler, 1832 – **bažant**
Syrmaticus reevesii (Gray, 1829) – **bažant kráľovský**
P o d č e ľ a ď: *Perdicinae* Bonaparte, 1838 – **jarabicorodé**
R o d: *Tetraogallus* Gray, 1832 – **ular**
Tetraogallus himalayensis Gray, 1843 – **ular svetlohrvoľový**
R o d: *Perdix* Brisson, 1760 – **jarabica**
Perdix perdix (Linnaeus, 1758) – **jarabica poľná**
R o d: *Alectoris* Kaup, 1829 – **kuropta**
Alectoris chukar (Gray, 1830) – **kuropta čukar**
Alectoris graeca (Meisner, 1804) – **kuropta horská**
Alectoris rufa (Linnaeus, 1758) – **kuropta červená**
R o d: *Coturnix* Bonnaterre, 1791 – **prepelica**
Coturnix coturnix (Linnaeus, 1753) – **prepelica poľná**
P o d č e ľ a ď: *Odontophorinae* Gould, 1844 – **prepelkorodé**
R o d: *Callipepla* Wagler, 1832 – **prepelka**
Callipepla californica (Shaw, 1798) – **prepelka korunkatá**
P o d č e ľ a ď: *Tetraoninae* (Vigors, 1825) – **tetrovorodé**
R o d: *Tetrastes* Beyserling et Blasius, 1840 – **jariabok**
Tetrastes bonasia (Linnaeus, 1758) – **jariabok hôrny**
R o d: *Lagopus* Brisson, 1760 – **snehuľa**
Lagopus mutus (Montin, 1776) – **snehuľa horská**
Lagopus lagopus (Linnaeus, 1758) – **snehuľa kapcavá**

V minulosti sa nazývala *snehuľa obyčajná*. Nazvali sme ju *kapcavá*, pretože má nohy pokryté krátkym, drobným a hustým perím.

R o d: *Lyrurus* Swainson, 1832 – **tetrov**

Lyrurus tetrix (Linnaeus, 1758) – **tetrov hoľniak, hoľniak**

R o d: *Tetrao* Linnaeus, 1758 – **tetrov**

Tetrao urogallus Linnaeus, 1758 – **tetrov hlucháň, hlucháň**

Pri rodoch *Lyrurus* a *Tetrao* prišlo k zmene mien (prvý sa volal *tetrov obyčajný,* druhý *hlucháň obyčajný*). V prvom i v druhom prípade už dnes ide o zriedkavé druhy lesných kurotvarých vtákov. Zo systematického hľadiska postavenie týchto dvoch druhov nie je isté. V minulosti sa takmer vždy uvádzali v dvoch samostatne stojacich rodoch *(Lyrurus* a *Tetrao),* dnes sú viacerí ornitológovia (napríklad Glutz, Bauer, Bezzel, 1973), ktorí zaraďujú príslušníkov týchto dvoch rodov do jedného spoločného rodu – *Tetrao.* Z dôvodu stability slovenského menoslovia vtákov nazvali sme oba uvedené rody spoločným rodovým menom *tetrov.* V takomto prípade nezáleží, či ich zaradíme (v latinskom) systéme do jedného alebo dvoch rodov – slovenské meno sa nebude meniť. Klačko, opierajúc sa o staršie slovenské pramene (napríklad Kordoš, 1870), pomenoval *Lyrurus tetrix hoľniakom,* čo Ferianc (1941) najprv prevzal vo forme *tetrov hôľny,* neskôr úplne zavrhol (Ferianc, 1958) s odôvodnením, že tento druh „nie je vyslovene vtákom hôľ". V slovenskej poľovníckej literatúre sa meno *hoľniak* používalo často.

V druhom prípade používame staršie meno *tetrov hlucháň,* ktoré použili už Rizner a Klačko. V hovorovej reči pripúšťame pri týchto druhoch pomenovanie jednoslovné *(hoľniak* a *hlucháň),* čo vyjadrujeme tým, že tieto mená uvádzame za platným dvojmenným názvom. Podobne postupujeme i pri niektorých iných druhoch (napríklad *slávik modrák,* hovorovo *modrák, slávik červienka* iba *červienka* atď.).

R a d: *Cuculiformes* (Wagler, 1830) – **kukučkotvaré**

Č e ľ a ď: *Coccyzidae* Verheyen, 1956 – **kukavkovité**

R o d: *Coccyzus* Vieillot, 1816 – **kukavka**

Coccyzus americanus (Linnaeus, 1758) – **kukavka dažďová**

Č e ľ a ď: *Clamatoridae* Wolters, 1976 – **kukavicovité**

R o d: *Clamator* Kaup, 1829 – **kukavica**

Clamator glandarius (Linnaeus, 1758) – **kukavica chochlatá**

Č e ľ a ď: *Cuculidae* Vigors, 1825 – **kukučka**

R o d: *Cuculus* Linnaeus, 1758 – **kukučka**

Cuculus canorus Linnaeus, 1758 – **kukučka jarabá**

Namiesto *kukučky obyčajnej* nazývame ju *jarabá.* Meno je motivované sfarbením kukučky na spodnej strane tela (hustým priečnym pruhovaním), podobným sfarbeniu jastraba krahuľca.

R a d: *Coraciiformes* Forbes, 1884 – **krakľotvaré**

Č e ľ a ď: *Coraciidae* (Vigors, 1825) – **krakľovité**

R o d: *Coracias* Linnaeus, 1758 – **krakľa**

Coracias garrulus Linnaeus, 1758 – **krakľa belasá**

R a d: *Upupiformes* Verheyen, 1955 – **dudkotvaré**

Č e ľ a ď: *Upupidae* Bonaparte, 1831 – **dudkovité**
R o d: *Upupa* Linnaeus, 1758 – **dudok**
Upupa epops Linnaeus, 1758 – **dudok chochlatý**

Doteraz sa používalo meno *dudok obyčajný* (Ferianc, 1958). Dnes je to u nás zriedkavý, ba až vzácny vták. Nazvali sme ho *chochlatý* (podľa jeho typického chochlíka) a tým koreš-ponduje s českým menom *dudek chocholatý*.

R a d: *Alcediniformes* (Boddaert, 1898) – **rybárikotvaré**

Č e ľ a ď: *Alcedinidae* Bonaparte, 1838 – **rybárikovité**
R o d: *Alcedo* Linnaeus, 1758 – **rybárik**
Alcedo atthis (Linnaeus, 1758) – **rybárik riečny**

Predchádzajúce meno bolo *rybárik obyčajný*. Pomenovali sme ho druhovým menom *riečny*, pretože sa vyskytuje pri riekach a potokoch, kde v strmých, kolmých, hlinistých brehoch vyhrabáva svoju hniezdovú dieru. Rovnako sa nazýva i v češtine *(ledňáček říční)*.

Č e ľ a ď: *Meropidae* Vigors, 1825 – **včelárikovité**
R o d: *Merops* Linnaeus, 1758 – **včelárik**
Merops apiaster Linnaeus, 1758 – **včelárik zlatý**

R a d: *Apodiformes* Peters, 1940 – **dážďovníkotvaré**

Č e ľ a ď: *Apodidae* (Hartert, 1897) – **dážďovníkovité**
R o d: *Apus* Scopoli, 1777 – **dážďovník**
Apus melba (Linnaeus, 1758) – **dážďovník skalný**
Apus apus (Linnaeus, 1758) – **dážďovník tmavý**

Namiesto mena *dážďovník obyčajný* používame ako druhové meno *tmavý* (podľa sfarbenia tohto vtáka).

R a d: *Caprimulgiformes* (Ridgway, 1881) – **lelkotvaré**

Č e ľ a ď: *Caprimulgidae* Vigors, 1825 – **lelkovité**
R o d: *Caprimulgus* Linnaeus, 1758 – **lelek**
Caprimulgus europaeus Linnaeus, 1758 – **lelek lesný**

Skôr sa tento druh nazýval *lelek obecný* (Ferianc, 1941) alebo *lelek obyčajný* (Ferianc, 1949). V snahe odstrániť toto nevhodné druhové meno nazvali sme ho *lelkom lesným*, pretože skutočne obýva tento biotop. I v tomto prípade je slovenské a české pomenovanie rovnaké (čes. *lelek lesní*).

R a d: *Piciformes* (Meyer et Wolf, 1810) – **ďatľotvaré**

Č e ľ a ď: *Picidae* Vigors, 1825 – **ďatľovité**
R o d: *Dendrocopos* Koch, 1816 – **ďateľ**
Dendrocopos major (Linnaeus, 1758) – **ďateľ veľký**
Dendrocopos syriacus (Hemprich et Ehrenberg, 1833) – **ďateľ hnedkavý**
Dendrocopos medius (Linnaeus, 1758) – **ďateľ prostredný**
Dendrocopos leucotos (Bechstein, 1803) – **ďateľ bielochrbtý**
Dendrocopos minor (Linnaeus, 1758) – **ďateľ malý**
R o d: *Picoides* Lacépède, 1988 – **ďateľ**
Picoides tridactylus (Linneaus, 1758) – **ďateľ trojprstý**
R o d: *Dryocopus* Poie, 1826 – **ďateľ**
Dryocopus martius (Linnaeus, 1758) – **ďateľ čierny**

Ferianc sa už v roku 1949 rozhodol slovenské menoslovie vtákov prebudovať podľa vzoru latinskej nomenklatúry. Veľmi dôsledný bol aj pri ďatľoch, ktorých každému rodu dal samostatné meno. Okrem *ďatľa (Dendrocopos)* a *žlny (Picus)* utvoril nové meno pre rod *Picoides – ďubník* a *Dryocopus – tesár*. O deväť rokov neskoršie (Ferianc, 1958) ich doplnil ďalšími: *Picumnus – ďatlíček, Colaptes – vlikáč, Jungipicus – ďatlík* a *Chrysocolaptes – zlatoš*. Skúsenosť však ukázala, že práve toto nie je správny smer, pretože v záplave nových rodových mien (nielen pri ďatľových) sa stráca úloha, ktorá vlastne bola daná národnej nomenklatúre, t. j. úloha, aby nomenklatúra v prvom rade poskytla čo najlepšiu informovanosť práve laickej verejnosti (napríklad *zlatoš* môže byť hocktorý živočích žltej farby). Preto sme presvedčení, že pomenovanie väčšiny taxónov podčeľade *Picinae* rovnakým rodovým menom *(ďateľ)* je správne.

R o d: *Picus* Linnaeus, 1758 – **žlna**
Picus canus Gmelin, 1788 – **žlna sivá**
Picus viridis Linnaeus, 1758 – **žlna zelená**
Č e ľ a ď: *Jyngidae* Carus, 1863 – **krutihlavovité**
R o d: *Jynx* Linnaeus, 1758 – **krutihlav**
Jynx torquilla Linnaeus, 1758 – **krutihlav hnedý**

Čeľaď *Jyngidae* obsahuje jediný rod s dvoma druhmi. Náš *Jynx torquilla* (predtým známy pod menom *krutihlav obyčajný*) sme nazvali *hnedým* na rozdiel od ďalšieho druhu *Jynx ruficollis*, ktorý dostal slovenské meno *krutihlav červenohrdlý*. Meno tohto druhého taxónu korešponduje okrem latinského aj s nemeckým *(Rotkehl-Wendehals)* a anglickým *(Red-breasted Wryneck)* názvom.

R a d: *Passeriformes* (Linnaeus, 1758) – **vrabcotvaré**

Č e ľ a ď: *Corvidae* Vigors, 1825 – **krkavcovité**
R o d: *Pica* Brisson, 1760 – straka
Pica pica (Linnaeus, 1758) – **straka čiernozobá**

Rod *Pica* obsahuje dva druhy: holarkticky rozšírený *Pica pica* a kalifornský *Pica nuttalli.* Charakteristický znak, ktorým sa tieto dva druhy rozlišujú, je farba zobáka. Prvý druh má čierny, druhý žltý. Preto sme druh *Pica pica* pomenovali *straka čiernozobá* (predtým sa nazývala *obyčajná*) a druhý *žltozobá,* čo súhlasí s nemeckým a anglickým pomenovaním tohto druhu (nem. *Gelbschnabelelster,* angl. *Yellow-billed Magpie*).

R o d: *Corvus* Linnaeus, 1758 – **krkavec**
Corvus frugilegus Linnaeus, 1758 – **havran poľný**

Druhové meno *poľný* pokladáme za priliehavejšie ako (predchádzajúce) *čierny.* Prvé meno (teda *poľný*) použil už Kmeť (1906) a neskôr Uher (1932), Ferianc (1941) ho zmenil na *havran čierny.*

Corvus corax Linnaeus, 1758 – **krkavec čierny**
Corvus corone Linnaeus, 1758 – **vrana túlavá**

Predchádzajúce slovenské meno tohto taxónu bolo *vrana obyčajná.* Nahradiť toto druhové meno vhodnejším bola úloha skutočne mimoriadne ťažká. Za základ mena sme nemohli zobrať morfologické znaky ani sfarbenie, pretože variabilita v rámci druhu je pri tomto taxóne veľmi veľká. Preto sme použili iný znak. Stredoeurópske populácie *Corvus corone* na rozdiel od príbuzného havrana poľného, ktorý v období mimo hniezdenia podniká dlhé cesty a pravidelne sa sťahuje do južnejšie položených oblastí, sa zdržiavajú blízko hniezda a iba relatívne málo a nepravidelne sa potulujú v okolí svojho rodiska. Preto sme vranu nazvali *túlavá.*

R o d: *Coloeus* Kaup, 1829 **kavka**
Coloeus monedula (Linnaeus, 1758) – **kavka tmavá**

Namiesto druhového mena *obyčajná* používame *tmavá,* vystihujúc sfarbenie tohto vtáka.

R o d: *Pyrrhocorax* Tunstall, 1771 – **čavka**
Pyrrhocorax graculus (Linnaeus, 1766) – **čavka žltozobá**
Pyrrhocorax pyrrhocorax (Linnaeus, 1758) – **čavka červenozobá**
R o d: *Nucifraga* Brisson, 1760 **orešnica**
Nucifraga caryocatactes (Linnaeus, 1758) – **orešnica perlovaná**
R o d: *Garrulus* Brisson, 1760 – **sojka**
Garrulus glandarius (Linnaeus, 1758) – **sojka škriekavá**

Predchádzajúce meno tohto druhu bolo *sojka obyčajná.* Nazvali sme ju *škriekavá* podľa jej známeho škriekavého hlasu.

R o d: *Perisoreus* Bonaparte, 1831 – **sojka**
Perisoreus infaustus (Linnaeus, 1758) – **sojka zlovestná**

Pôvodne ju Ferianc (1941) nazval *sojka zlovestná,* neskôr (Ferianc, 1958) ju odlíšil (podľa

latinského vzoru) osobitným rodovým menom *škriekavec*. Keďže rody *Garrulus* a *Perisoreus* sú veľmi príbuzné a málo početné (oba obsahujú po 3 druhy), nie je nevyhnutné odlišovať rod *Perisoreus* samostatným rodovým menom. Podobne je to aj v iných slovanských a neslovanských jazykoch.

Čeľaď: *Laniidae* Swainson, 1824 **strakošovité**
Rod: *Lanius* Linnaeus, 1758 – **strakoš**
Lanius excubitor Linnaeus, 1758 – **strakoš sivý**
Lanius minor Gmelin, 1788 – **strakoš kolesár**
Lanius senator Linnaeus, 1758 – **strakoš červenohlavý**
Lanius collurio Linnaeus, 1758 – **strakoš červenochrbtý**

V rode *Lanius* nastali dve zmeny. *Lanius excubitor* sme pomenovali podľa sfarbenia *strakoš sivý*. Predtým sa nazýval *strakoš veľký* (ale „veľkých" je v tomto rode najmenej šesť druhov). Sivý sa nazýva vo viacerých iných jazykoch (čes. *ťuhýk šedý*, rus. *seryj sorokoput*, bul. *svračka siva*, angl. *Great Grey Shrike*, franc. *Pie-Grieche grise*). V minulosti ho Záturecký nazval *ťuhýk šedivý*. – *Lanius collurio* sa nazýval *strakoš obyčajný*. Pomenovali sme ho *červenochrbtý* podľa sfarbenia samcov tohto druhu.

Čeľaď: *Bombycillidae* (Swainson, 1832) – **chochláčovité**
Rod: *Bombycilla* Vieillot, 1808 – **chochláč**
Bombycilla garrulus (Linnaeus, 1758) – **chochláč severský**
Čeľaď: *Oriolidae* (Vigors, 1825) – **vlhovité**
Rod: *Oriolus* Linnaeus, 1766 – **vlha**
Oriolus oriolus (Linnaeus, 1758) – **vlha hájová**

Vlha hájová je meno oveľa výstižnejšie ako predchádzajúce *vlha obyčajná*. Háje a rovinné lesíky sú najčastejším biotopom tohto nášho vtáka. Slovenské meno korešponduje s českým *(žluva hájní)*.

Čeľaď: *Sittidae* (Bonaparte, 1831) – **brhlíkovité**
Rod: *Sitta* Linnaeus, 1758 – **brhlík**
Sitta europaea Linnaeus, 1758 – **brhlík lesný**

Predchádzajúce meno *brhlík obyčajný* sme zmenili podľa českého vzoru na *brhlík lesný*. Obýva výlučne tento biotop a hniezdi tu v dutinách stromov.

Čeľaď: *Tichodromidae* (Bonaparte, 1853) – **murárikovité**
Rod: *Tichodroma* Illiger, 1811 – **murárik**
Tichodroma muraria (Linnaeus, 1766) – **murárik červenokrídly**
Čeľaď: *Certhidae* (Vigors, 1825) – **kôrovníkovité**
Rod: *Certhia* Linnaeus, 1758 – **kôrovník**
Certhia brachydactyla Brehm, 1820 – **kôrovník krátkoprstý**
Certhia familiaris Linnaeus, 1758 – **kôrovník dlhoprstý**

Č e ľ a ď: *Remizidae* Delacour et Vaurie, 1957 – **kúdeľníčkovité**
R o d: *Remiz* Jarocki, 1819 – **kúdeľníčka**
Remiz pendulinus (Linnaeus, 1758) – **kúdeľníčka lužná**
Č e ľ a ď: *Passeridae* (Illiger, 1811) – **vrabcovité**
R o d: *Passer* Brisson, 1760 – **vrabec**
Passer montanus (Linnaeus, 1758) – **vrabec poľný**
Passer domesticus (Linnaeus, 1758) – **vrabec domový**
Passer hispaniolensis Temminck, 1820 – **vrabec obojkový**
R o d: *Petronia* Kaup, 1829 – **vrabec**
Petronia petronia (Linnaeus, 1766) – **vrabec skalný**

Petronia je monospéciový rod vrabcovitých vtákov obývajúci skalné biotopy južnejších oblastí palearktu. Ferianc (1941) ho nazval najprv *vrabec skalný*, neskôr (Ferianc, 1958) ho premenoval na *skalníka žltohrdlého*. Prvé meno je rozhodne lepšie. Korešponduje s prevažnou väčšinou európskych jazykov (čes. *vrabec skalní*, rus. *kamennyj vorobej*, poľ. *vróbel skalny*, bulh. *skalno vrabče*, srbochorv. *vrabec kamenjar*, nem. *Steinsperling*, dán. *Stenspurv*, angl. *Rock-Sparrow*, nór. *Steinspurv*, švéd. *Stenfink*, island. *Steinspör*, mad'. *Kövi veréb*).

R o d: *Montifringilla* Brehm, 1828 – **snehárka**
Montifringilla nivalis (Linnaeus, 1766) – **snehárka vrchovská**
Č e ľ a ď: *Fringillidae* Vogors, 1825 – **pinkovité**
R o d: *Fringilla* Linnaeus, 1758 – **pinka**
Fringilla montifringilla Linnaeus, 1758 – **pinka severská**
Fringilla coelebs Linnaeus, 1758 – **pinka lesná**

Les je charakteristický hniezdny biotop tohto druhu, preto *pinka lesná* (predtým *pinka obyčajná*). Meno korešponduje aj s mad'arským meno *Erdeipinty*.

Č e ľ a ď: *Carduelidae* (Vigors, 1825) – **stehlíkovité**
R o d: *Pyrrhula* Brisson, 1760 – **hýľ**
Pyrrhula pyrrhula (Linnaeus, 1758) – **hýľ lesný**

Zmena druhového mena (zdôvodnenie podobné ako pri *Fringilla coelebs*).

R o d: *Coccothraustes* Brisson, 1760 – **glezg**
Coccothraustes coccothraustes (Linnaeus, 1758) – **glezg hrubozobý**

Druhové meno sme zmenili z *obyčajného* na *hrubozobý* (glezg má relatívne najmohutnejší zobák zo všetkých vrabcotvarých vtákov). Poľsky sa tiež nazýva *grubodziób*.

R o d: *Chloris* Cuvier, 1800 – **stehlík**
Chloris chloris (Linnaeus, 1758) – **stehlík zelený**
R o d: *Carduelis* Brisson, 1760 – **stehlík**
Carduelis carduelis (Linnaeus, 1758) – **stehlík pestrý**

Zo všetkých našich druhov stehlíkov je najpestrejší (preto zmena mena z *obyčajného* na *pestrý*). V minulosti pre svoju krásu a spev často chovaný v zajatí.

Carduelis spinus (Linnaeus, 1758) – **stehlík čížavý**
Carduelis flammea (Linnaeus, 1758) – **stehlík čečetavý**
Carduelis flavirostris (Linnaeus, 1758) – **stehlík horský**
Carduelis hornemanni Holboell, 1843 – **stehlík belavý**
Carduelis cannabina (Linnaeus, 1758) – **stehlík konopiar**

R o d: *Serinus* Koch, 1816 – **kanárik**
Serinus citrinella (Pallas, 1764) – **kanárik citrónový**
Serinus serinus (Linnaeus, 1766) – **kanárik záhradný**

Pri oboch druhoch rodu *Serinus* nastala zmena mena. V prvom prípade zo *žltozeleného* na *citrónový*, v druhom z *poľného* na *záhradný*. Meno *kanárik citrónový* korešponduje s menami v mnohých európskych jazykoch (čes. *čížek citronový*, rus. *limonnyj viurok*, nem. *Zitronenzeisig*, dán. *Citronsisken*, hol. *Citroensijs*, nor. *Sitronsisik*, švéd. *Citronsiska*). – *Serinus serinus* žije v záhradách, hájikoch a svetlých lesíkoch, v žiadnom prípade nie na poli, preto sme zmenili jeho meno.

R o d: *Erythrina* Brehm, 1829 – **hýľ**
Erythrina erythrina (Pallas, 1770) – **hýľ karmínový**

R o d: *Carpodacus* Kaup, 1829 – **hýľ**
Carpodacus roseus (Pallas, 1776) – **hýľ ružový**

R o d: *Pinicola* Vieillot, 1808 – **hýľ**
Pinicola enucleator (Linnaeus, 1758) – **hýľ krivonosovitý**

Ferianc (1941) pôvodne nazval rody *Erythrina* (vrátane rodu *Carpodacus*) a *Pinicola* správne *hýle*, neskôr (Ferianc, 1958) ich (z dôvodu homonymie a podľa vzoru latinskej nomenklatúry) premenoval (rod *Erythrina* na *červenáka* a rod *Pinicola* na *smrečiara*). Takéto odlíšenie v slovenskom menosloví nepokladáme za správne (mená *červenák* a *smrečiar* sa môžu použiť pri rôznych živočíšnych skupinách, kým meno *hýľ* je jednoznačné). – *Pinicola enucleator* sa česky nazýval *hýl křivčí*. Podľa tohto vzoru utvoril Ferianc (1941) správne slovenské meno *hýľ krivonosí* (druhové meno v tvare privlastňovacieho prídavného mena), pretože čes. *křivka* = slov. *krivonos*. Viacerí autori článkov, redakcie časopisov a vydavateľstiev však vznik tohto mena nepochopili a začali písať *hýľ krivonosý* (v tvare bežného prídavného mena). Ale *Pinicola enucleator* nemá „krivý nos", nemá zobák prekrížený ako krivonos, tento vták sa iba tvarom tela a sfarbením peria podobá na krivonosa. V snahe predísť takémuto nedorozumeniu zmenili sme druhové meno *krivonosí* na *krivonosovitý* (teda podobajúci sa na krivonosa), podobne ako pri iných taxónoch sme použili mená *vrabcovitý*, *krahuľovitý* atď.

R o d: *Loxia* Linnaeus, 1758 – **krivonos**
Loxia pytyopsittacus Borkhausen, 1793 – **krivonos sosnový**
Loxia curvirostra Linnaeus, 1758 – **krivonos smrekový**

Druhové meno zmenené z *krivonosa obyčajného* na *smrekového* (podobne sa tento druh nazýva poľsky *krzyżodziob swierkowy*, rusky *klest-jelovik*, nemecky *Fichtenkreuzschnabel*).

Loxia leucoptera Gmelin, 1788 – **krivonos bielokrídly**
Č e ľ a ď: *Prunellidae* Richmond, 1908 – **vrchárkovité**
R o d: *Prunella* Vieillot, 1816 – **vrchárka**
Prunella montanella (Pallas, 1769) – **vrchárka okrová**
Prunella collaris (Scopoli, 1769) – **vrchárka červenkavá**
Prunella modularis (Linnaeus, 1758) – **vrchárka modrá**
Č e ľ a ď: *Alaudidae* (Vigors, 1825) – **škovránkovité**
R o d: *Alauda* Linnaeus, 1758 – **škovránok**
Alauda arvensis Linnaeus, 1758 – **škovránok poľný**
R o d: *Galerida* Boie, 1828 – **pipíška**
Galerida cristata (Linnaeus, 1758) – **pipíška chochlatá**
R o d: *Lullula* Kaup, 1829 – **škovránok**
Lullula arborea (Linnaeus, 1758) – **škovránok stromový**
R o d: *Eremophila* Boie, 1828 – **škovránok**
Eremophila alpestris (Linnaeus, 1758) – **škovránok ušatý**
R o d: *Melanocorypha* Boie, 1828 – **škovránok**
Melanocorypha yeltoniensis (Forster, 1767) – **škovránok čierny**
Melanocorypha calandra (Linnaeus, 1766) – **škovránok stepný**
Melanocorypha sibirica (Gmelin, 1789) – **škovránok bielokrídly**
R o d: *Calandrella* Kaup, 1829 – **škovránok**
Calandrella cinerea (Gmelin, 1789) – **škovránok červenotemenný**
Calandrella brachydactyla (Leisler, 1814) – **škovránok krátkoprstý**

Pri rodoch *Lullula, Eremophila, Melanocorypha* a *Calandrella* (nazývaných predtým samostatnými rodovými menami *škovránik, uškárik, škovran* a škovránka) sme postupovali podobne ako pri rodoch *Erythrina, Carpodacus* a *Pinicola*. Všetky nazývame rovnakým rodovým menom *škovránok* (porovnaj Zásady tvorenia slovenského menoslovia živočíchov, odporúčanie č. 4).

Č e ľ a ď: *Motacillidae* (Vigors, 1825) – **trasochvostovité**
R o d: *Anthus* Bechstein, 1805 – **ľabtuška**
Anthus campestris (Linnaeus, 1758) – **ľabtuška poľná**
Anthus novaeseelandiae (Gmelin, 1789) – **ľabtuška dlhoprstá**
Anthus spinoletta (Linnaeus, 1758) – **ľabtuška vrchovská**
Anthus cervina (Pallas, 1811) – **ľabtuška červenohrdlá**
Anthus pratensis (Linnaeus, 1758) – **ľabtuška lúčna**
Anthus trivialis (Linnaeus, 1758) – **ľabtuška lesná**

Predtým *ľabtuška hôrna*. Dôvod zmeny druhového mena rovnaký ako pri sluke lesnej.

R o d: *Motacilla* Linnaeus, 1758 – **trasochvost**
Motacilla citreola Pallas, 1776 – **trasochvost žltohlavý**
Motacilla flava Linnaeus, 1758 – **trasochvost žltý**

Motacilla lutea Gmelin, 1774 – **trasochvost žltochrbtý**
Motacilla cinerea Tunstall, 1771 – **trasochvost horský**
Motacilla alba Linnaeus, 1758 – **trasochvost biely**

Č e ľ a ď: *Emberizidae* Vigors, 1831 – **strnádkovité**

R o d: *Emberiza* Linnaeus, 1758 – **strnádka**
Emberiza bruniceps Brandt, 1841 – **strnádka ryšavohlavá**
Emberiza melanocephala Scopoli, 1769 – **strnádka čiernohlavá**
Emberiza calandra Linnaeus, 1758 – **strnádka lúčna**
Emberiza citrinella Linnaeus, 1758 – **strnádka žltá**

Predchádzajúce meno tohto druhu bolo *strnádka obyčajná.* Pomenovali sme ju *žltou* podľa jej charakteristického sfarbenia. Toto meno korešponduje s názvami tohto taxónu v mnohých iných jazykoch, napr. srbochorv. *strnadica žuta,* bulh. *ovesarka žylta,* angl. *Yellow Hammer,* franc. *Bruant jaune,* hol. *Geelgors,* nor. a dán. *Gulspurv,* švéd. *Gulsparv* atď.

Emberiza leucocephala Gmelin, 1771 – **strnádka bielohlavá**
Emberiza cirlus Linnaeus, 1766 – **strnádka svrčavá**

Ferianc (1941) prevzal druhové meno z češtiny v pôvodnom tvare – *strnádka svrčivá* (čes. *strnad svrčivý*). Slovo je onomatopoického pôvodu, odvodené od slovesa *svrčať* (nie *svrčiť*), preto je správne *svrčavá.*

Emberiza hortulana Linnaeus, 1758 – **strnádka záhradná**
Emberiza caesia Cretzschmar, 1828 – **strnádka sivokrká**
Emberiza cia Linnaeus, 1766 – **strnádka ciavá**

Druhové meno *cia,* použité vo vedeckej nomenklatúre, je onomatopoického pôvodu (vyjadruje hlas vtáka). Z latinského názvu prešlo meno *cia* i do slovenčiny (*strnádka cia;* Ferianc, 1941). Správne však by malo byť v tvare adjektíva – *strnádka ciavá* (utvorené podobe ako *kolibkárik čipčavý*).

Emberiza schoeniclus (Linnaeus, 1758) – **strnádka trsťová**
Emberiza pusilla Pallas, 1776 – **strnádka hrdzavosluchá**

Ferianc (1958) ju pôvodne nazval *strnádka malá.* V úsilí vylúčiť druhové mená motivované veľkosťou (odporúčanie č. 9 Zásad tvorenia slovenského menoslovia živočíchov) zvolili sme za základ druhového mena jej charakteristický znak (hrdzavé sluchy).

Emberiza rustica Pallas, 1776 – **strnádka poľná**

R o d: *Calcarius* Bechstein, 1802 – **strnádka**
Calcarius lapponicus (Linnaeus, 1758) – **strnádka severská**

R o d: *Plectrophenax* Stejneger, 1882 – **strnádka**
Plectrophenax nivalis (Linnaeus, 1758) – **strnádka snežná**

R o d: *Hypocentor* Cabanis, 1851 – **strnádka**

Hypocentor aureola (Pallas, 1773) – **strnádka obojková**

Pri rodoch *Calcarius* a *Plectrophenax* sme postupovali rovnakým spôsobom ako pri rodoch *Lullula, Eremophila, Melanocorypha* a *Calandrella.* Predtým sa tieto rody nazývali *ostrohárka* a *snehárka. Calcarius* je však iba trispéciový rod a *Plectrophenax* monospéciový, takže nevidíme dôvod odlišovať ich samostatnými rodovými menami a nazývame ich spoločne *strnádky.*

Č e ľ a ď: *Parulidae* American Ornithologists' Union, 1947 – **horárikovité**
R o d: *Dendroica* Gray, 1842 – **horárik**
Dendroica coronata (Linnaeus, 1766) – **horárik zlatotemenný**

Ferianc (1958) ho pôvodne nazval *horárik zlatohlavý.* Tento druh má však žlté (zlaté) len temeno, a nie hlavu, preto sme meno zmenili na uvedenú podobu *(zlatotemenný).*

Č e ľ a ď: *Sylviidae* (Vigors, 1825) – **penicovité**
R o d: *Regulus* Cuvier, 1800 – **králiček**

Ferianc (1941) ho nazval *králik.* Takéto meno sa však používa už pri cicavcoch pre rod *Oryctolagus.* Preto prof. Ferianc vo svojom oponentskom posudku tejto práce navrhol použiť meno *králiček.*

Regulus regulus (Linnaeus, 1758) – **králiček zlatohlavý**
Regulus ignicapillus (Temminck, 1820) – **králiček ohnivohlavý**
R o d: *Phylloscopus* Boie, 1826 – **kolibkárik**
Phylloscopus inornatus (Blyth, 1842) – **kolibkárik žltkastotemenný**
Phylloscopus trochilodes (Sundevall, 1837) – **kolibkárik zelený**
Phylloscopus sibilatrix (Bechstein, 1793) – **kolibkárik sykavý**
Phylloscopus bonelli (Vieillot, 1819) – **kolibkárik horský**
Phylloscopus trochilus (Linnaeus, 1758) – **kolibkárik spevavý**
Phylloscopus collybita (Vieillot, 1817) – **kolibkárik čipčavý**
R o d: *Acrocephalus* Naumann, 1811 – **trsteniarik**
Acrocephalus arundinaceus (Linnaeus, 1758) **trsteniarik škriekavý**

Predtým sa nazýval *trsteniarik veľký.* V súlade so Zásadami tvorenia slovenského menoslovia živočíchov (odporúčanie č. 9) o nepoužívaní druhových mien motivovaných veľkosťou nazvali sme ho podľa jeho charakteristického hlasu *škriekavý.*

Acrocephalus scirpaceus (Hermann, 1814) – **trsteniarik bahenný**
Acrocephalus palustris (Bechstein, 1798) – **trsteniarik spevavý**

Namiesto staršieho *trsteniarik obyčajný* (Ferianc, 1958) pomenovali sme ho *spevavý* (rovnaké je i české meno *rákosník zpěvný*).

R o d: *Hippolais* Conrad, 1827 – **sedmohlások**
Hippolais pallida (Hemprich et Ehrenberger, 1833) – **sedmohlások bledý**
Hippolais olivetorum (Strickland, 1837) – **sedmohlások olivový**
Hippolais icterina (Vieillot, 1817) – **sedmohlások hájový**

Staršie druhové meno bolo *sedmohlások obyčajný*. Podľa hlavného a charakteristického biotopu, ktorý tento druh obýva, pomenovali sme ho *sedmohlások hájový*. Rovnaké meno má i v češtine *(sedmihlásek hájní)*.

Hippolais polyglotta (Viellot, 1817) – **sedmohlások štebotavý**
R o d: *Calamodus* Kaup, 1829 – **trsteniarik**
Calamodus melanopogon (Temminck, 1823) – **trsteniarik tamariškový**
Calamodus schoenobaenus (Linnaeus, 1758) – **trsteniarik pásikový**
Calamodus paludicola (Vieillot, 1817) – **trsteniarik vodný**

V minulosti bol *trsteniarik tamariškový* zaraďovaný do samostatného rodu *Lusciniola*. Ferianc (1958) ho oddelil slovenským rodovým menom, keď ho nazval *šašiniarik*. Dnes prevláda názor, že tento monospéciový rod nie je validný a priraďuje sa buď k rodu *Acrocephalus*, buď *Calamodus*. V takomto prípade je rodové meno *šašiniarik* neudržateľné a treba použiť meno *trsteniarik*. Je to klasický príklad na ilustráciu odporúčania č. 4 Zásad tvorenia slovenského menoslovia živočíchov, aby sa nepristupovalo k vytváraniu slovenských rodových mien presne podľa vedeckého systému (podľa starej zásady – čo latinský rod, to samostatné slovenské rodové meno). – Ako druhové meno tohto taxónu sme použili pomenovanie *tamariškový* (na rozdiel od Feriancovho, 1958, mena *tenkozobý*), pretože takto je tento druh pomenovaný vo väčšine európskych jazykov (čes. *rákosník tamaryškový*, nem. *Tamariskensänger*, dán. *Tamarisksanger*, nór. *Tamarisksanger*, švéd. *Tamarisksangare*, fín. *Tamariskikerttunen* atď.).

R o d: *Locustella* Kaup, 1829 – **svrčiak**
Locustella fluviatilis (Wolf, 1810) – **svrčiak riečny**
Locustella naevia (Boddaert, 1783) – **svrčiak zelenkavý**
Locustella luscinioides (Savi, 1824) – **svrčiak slávikovitý**
R o d: *Sylvia* Scopoli, 1768 – **penica**
Sylvia undata (Boddaert, 1783) – **penica hnedá**
Sylvia communis Latham, 1787 – **penica hnedokrídla**

Namiesto predchádzajúceho druhového pomenovania *penica obyčajná* sme zaviedli meno *penica hnedokrídla* (podľa českého mena *pěnice hnědokřídlá*).

Sylvia curruca (Linnaeus, 1758) – **penica popolavá**
Sylvia hortensis (Gmelin, 1788) – **penica záhradná**
Sylvia nisoria (Bechstein, 1795) – **penica jarabá**
Sylvia borin (Boddaert, 1783) – **penica slávikovitá**

Sylvia atricapilla (Linnaeus, 1758) – **penica čiernohlavá**

Č e ľ a ď: *Paridae* Boie, 1829 – **sýkorkovité**

R o d: *Parus* Linnaeus, 1758 – **sýkorka**

Parus cristatus Linnaeus, 1758 – **sýkorka chochlatá**

Parus lugubris Temminck, 1820 – **sýkorka smútočná**

Parus montanus (Conrad, 1827) – **sýkorka čiernohlavá**

Parus palustris Linnaeus, 1758 – **sýkorka lesklohlavá**

Parus ater Linnaeus, 1758 – **sýkorka uhliarka**

Parus caeruleus Linnaeus, 1758 – **sýkorka belasá**

Parus cyanus Pallas, 1770 – **sýkorka lazúrová**

Parus major Linnaeus, 1758 – **sýkorka bielolíca**

Slovenské mená sýkoriek sú ustálené a prišlo tu iba k dvom zmenám. Pri *Parus major* sme nahradili *sýkorku veľkú* druhovým menom *bielolíca*, t. j. použili sme staršie meno zavedené už Uherom (1932). Pri *Parus palustris* sme nepoužili staršie Feriancovo (1941) druhové meno *sýkorka hôrna* (veď takmer všetky sýkorky sú lesné), ale za základ sme zobrali charakteristický znak tohto druhu, a to lesklú čiernu čiapočku na hlave – preto *lesklohlavá*. Veľmi príbuzný a blízky druh *Parus montanus* má rovnakú čiernu čiapočku, ale nie lesklú. Tento znak (lesklá čiapočka na hlave) bol použitý za základ druhového mena i v niektorých iných jazykoch (staršie české meno *babka leskohlavá;* bul. *siniger lyskavoglav*, hol. *Glanskopmees*).

Č e ľ a ď: *Aegithalidae* Delacour et Vaurie, 1957 – **mlynárkovité**

R o d: *Aegithalos* Herman, 1804 – **mlynárka**

Aegithalos caudatus (Linnaeus, 1758) – **mlynárka dlhochvostá**

Č e ľ a ď: *Paradoxornithidae* (Gray, 1855) – **fúzatkovité**

R o d: *Panurus* Koch, 1816 – **fúzatka**

Panurus biarmicus (Linnaeus, 1758) – **fúzatka trsťová**

Druhové meno je zvolené podľa biotopu, ktorý tento druh obýva (porasty *Phragmites communis*). Podľa Červenku a kol. (1986) táto rastlina sa nazýva *trsť obyčajná* (a nie *trstina*). Práve preto má byť správne *fúzatka trsťová*, a nie *trstinová* (Ferianc, 1958).

Č e ľ a ď: *Muscicapidae* (Vigors, 1825) – **muchárikovité**

R o d: *Turdus* Linnaeus, 1758 – **drozd**

Turdus philomelos Brehm, 1831 – **drozd plavý**

Turdus torquatus Linnaeus, 1758 – **drozd kolohrivý**

Turdus merula Linnaeus, 1758 – **drozd čierny**

Turdus obscurus Gmelin, 1789 – **drozd olivkastý**

Turdus pallidus Gmelin, 1789 – **drozd bledý**

Turdus migratorius Linnaeus, 1766 – **drozd sťahovavý**

Turdus pilaris Linnaeus, 1758 – **drozd čvíkotavý**

Turdus ruficollis Pallas, 1776 – **drozd hnedosivý**

Turdus naumanni Temminck, 1820 – **drozd hrdzavý**

Turdus iliacus Linnaeus, 1766 – **drozd červenkavý**

Turdus sibiricus Pallas, 1776 – **drozd tmavý**
Turdus viscivorus Linnaeus, 1758 – **drozd trskotavý**

R o d: *Zoothera* Vigors, 1832 – **drozd**
Zoothera dauma (Latham, 1790) – **drozd jarabý**

R o d: *Monticola* Boie, 1822 – **skaliar**
Monticola solitarius (Linnaeus, 1758) – **skaliar modrý**
Monticola saxatilis (Linnaeus, 1766) – **skaliar pestrý**

R o d: *Phoenicurus* Forster, 1817 – **žltochvost**
Phoenicurus ochruros (Gmelin, 1789) – **žltochvost domový**
Phoenicurus phoenicurus (Linnaeus, 1758) – **žltochvost lesný**
Phoenicurus erythronotus (Eversmann, 1841) – **žltochvost červenochrbtý**

R o d: *Saxicola* Bechstein, 1803 – **príhľaviar**
Saxicola rubetra (Linnaeus, 1758) – **príhľaviar červenkastý**
Saxicola torquata (Linnaeus, 1766) – **príhľaviar čiernohlavý**

R o d: *Ianthia* Blyth, 1847 – **modravec**
Ianthia cyanurus (Pallas, 1773) – **modravec lesný**

Ferianc (1958) nazval tento druh *modravec žltochvostí,* pričom poznamenal (1. c., p. 203), že „druhové meno sa nevzťahuje na zafarbenie vtákov..., ale na spôsob správania, ktorým veľmi pripomína žltochvosta". Vo viacerých prípadoch však autori nepochopili presne význam druhového mena a písali ho v tvare *modravec žltochvostý,* čo je nesprávne, pretože tento vták vôbec nemá žltý, ale modrastý chvost. V snahe odstrániť úplne tieto nedorozumenia pomenovali sme tento druh *lesný* (podľa jeho takmer výlučného biotopu). Takto ho nazývajú i Česi *(modruška lesní).*

R o d: *Erithacus* Cuvier, 1800 – **slávik**
Erithacus rubecula (Linnaeus, 1758) – **slávik červienka, červienka**

Tento monospéciový rod Ferianc (1941) správne pomenoval *červienkou.* Od tohto času sa však systematika blízko príbuzných rodov dosť menila. Z viacerých názorov uvedieme aspoň mienku amerických ornitológov Hoowarda a Mooreho (1980), ktorí do rodu *Erithacus* počítajú i príslušníkov rodov *Luscinia, Tarsiger, Ianthia, Cyanosylvia* a viacerých ďalších. V takomto prípade, ak by sme zachovali pre rod *Erithacus* slovenské rodové meno *červienka* a ak by sme boli dôslední, museli by sme napríklad druh *Erithacus svecicus* slovensky nazvať *červienka modrák.* V snahe vyhnúť sa takýmto menám a zabezpečiť čo najväčšiu stabilitu slovenských mien vtákov nazvali sme rod *Erithacus* slovenským rodovým menom *slávik* a ľudový názov *červienka* sme rezervovali ako druhové pomenovanie. Je to jediné riešenie, ktoré na jednej strane rešpektuje Zásady tvorenia slovenského menoslovia živočíchov a na druhej strane je nezávislé od existujúcich ornotologických systémov. A o to nám vlastne v slovenskom ornitologickom menosloví ide.

R o d: *Cyanosylvia* Brehm, 1823 – **slávik**
Cyanosylvia svecica (Linnaeus, 1758) – **slávik modrák**

R o d: *Luscinia* Forster, 1817 – **slávik**

Luscinia luscinia (Linnaeus, 1758) – **slávik tmavý**
Luscinia megarhynchos Brehm, 1831 – **slávik krovinový**

V oboch prípadoch nastala zmena druhových mien. Prvý druh nazval Ferianc (1941) *veľký*, druhý (Ferianc, 1958) *obyčajný*. V úsilí odstrániť druhové meno *veľký* (motivované relatívnou veľkosťou) nazvali sme ho *tmavý*. Tento druh je skutočne tmavší ako jeho blízko príbuzný *Luscinia megarhynchos* (z rovnakého dôvodu sa takto nazýva aj v češtine – *slavík tmavý*). *Luscinia megarhynchos* už nenazývame *obyčajný* (slávik dnes už nie je u nás v žiadnom prípade obyčajným druhom vtáka), ale *krovinový*, pretože na hniezdenie vyhľadáva výlučne iba tento biotop.

R o d: *Ficedula* Brisson, 1760 – **muchárik**
Ficedula hypoleuca (Pallas, 1764) – **muchárik čiernohlavý**
Ficedula albicollis (Temminck, 1815) – **muchárik bielokrký**
Ficedula parva (Bechstein, 1794) – **muchárik červenohrdlý**

Predchádzajúce meno tohto druhu bolo *muchárik malý* (Ferianc, 1941). Nazvali sme ho *červenohrdlý* podľa charakteristickej a výraznej hrdzavočervenej škvrny na hrdle starých samcov. Podobne sa takto nazýva i vo viacerých iných jazykoch (srbochorv. *mucharica crvenovoljka*, bulh. *červenoguša*, angl. *Red-breasted Flycatcher*).

R o d: *Muscicapa* Brisson, 1760 – **muchárik**
Muscicapa striata (Pallas, 1764) – **muchárik sivý**

Ferianc (1941) nazval tento rod pôvodne *muchárik*, neskôr (Ferianc, 1965) ho premenoval na *muchára*, aby odlíšil dva blízko príbuzné (pôvodne spoločné) rody *Ficedula* a *Muscicapa* aj v slovenskom menosloví (prvému ponechal rodové meno *muchárik*, druhého premenoval na *muchár*). Zabudol však, že meno *muchár* použil už pre rod *Onychorhynchus* z čeľade *Tyranidae* (Ferianc, 1958, p. 154). Z tohto dôvodu, ale aj preto, že ide o dva blízko príbuzné rody, ponechávame pre rod *Ficedula* a *Muscicapa* spoločné rodové pomenovanie *muchárik*.

R o d: *Oenanthe* Vieillot, 1816 – **skaliarik**
Oenanthe oenanthe (Linnaeus, 1758) – **skaliarik sivý**
Oenanthe hispanica (Linnaeus, 1758) – **skaliarik okrový**
Č e ľ a ď: *Cinclidae* (Cabanis, 1847) – **vodnárovité**
R o d: *Cinclus* Borkhausen, 1797 – **vodnár**
Cinclus cinclus (Linnaeus, 1758) – **vodnár potočný**

Zmena druhového mena z *vodnára obyčajného* na *potočného* (tento druh obýva horské potoky po celom území Slovenska).

Č e ľ a ď: *Troglodytidae* (Swainson, 1832) – **oriešok**
R o d: *Troglodytes* Vieillot, 1808 – **oriešok**
Troglodytes troglodytes (Linnaeus, 1758) – **oriešok hnedý**

Predchádzajúce druhové meno tohto taxónu bolo *oriešok obyčajný*. Druhové meno *hnedý*, motivované sfarbením peria, vyhovuje lepšie.

Č e ľ a ď: *Sturnidae* Vigors, 1825 – **škorcovité**
R o d: *Sturnus* Linnaeus, 1758 – **škorec**
Sturnus vulgaris Linnaeus, 1758 – **škorec lesklý**

Niekdajšie druhové meno škorca bolo *obyčajný*. Pomenovali sme ho *lesklý* podľa jeho čierneho a vysoko lesklého peria.

R o d: *Pastor* Temminck, 1815 – **škorec**
Pastor roseus (Linnaeus, 1758) – **škorec ružový**
Č e ľ a ď: *Hirundinidae* Vigors, 1825 – **lastovičkovité**
R o d: *Riparia* Forster, 1817 – **brehuľa**
Riparia riparia (Linnaeus, 1758) – **brehuľa hnedá**
R o d: *Hirundo* Linnaeus, 1758 – **lastovička**
Hirundo rustica Linnaeus, 1758 – **lastovička domová**
R o d: *Delichon* Horsfield et Moore, 1854 – **belorítka**
Delichon urbica (Linnaeus, 1758) – **belorítka domová**

Posledné tri druhy sa všetky nazývali *obyčajné* (*brehuľa obyčajná, lastovička obyčajná, belorítka obyčajná*, Ferianc, 1958). Prvú sme nazvali *hnedá* (podľa sfarbenia peria), ďalšie dve *domové*, pretože ľudské obydlia sú ich hlavným a dnes takmer výlučným hniezdovým biotopom.

LITERATÚRA

BUJNÁK, P. (edit.): Slovenský náučný slovník. I.–III. (Heslá zo zoológie vypracoval M. Uher.) Praha, Litevna 1932.

ČERVENKA, M. a kol.: Slovenské botanické názvoslovie. Bratislava, Príroda 1986.

Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. Bratislava, Veda 1979.

FERIANC, O.: Slovenské ornitologické názvoslovie s obrázkovým kľúčom pre určovanie slovenského vtáctva. Martin, Matica slovenská 1941.

FERIANC, O.: Fauna zvolenského okresu so zreteľom na stavovce. In: Prírodovedný zborník. *4*. Bratislava, 1949, s. 37–76.

FERIANC, O.: Slovenské názvoslovie vtákov. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958.

FERIANC, O.: Stavovce Slovenska. II. Vtáky. I. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964.

FERIANC, O.: Stavovce Slovenska. III. Vtáky. II. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965.

FERIANCOVÁ, Z. – FERIANC, O. – FERIANC, J.: pozri Žitkov, 1953.

GLUTZ, U. N. – BAUER, K. M. – BEZZEL, E.: Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Zv. 5. Frankfurt am Main 1973.

GLUTZ, U. N. – BAUER, K. M.: Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Zv. 8–1. Wiesbaden 1982.

GRUSON, E. S.: A Checklist of the Birds of the World. London 1976.

HENSEL, K. – KLASOVÁ, D. – MASÁR, I. – MATIS, D. – MATOUŠEK, B. – VILČEK, F.: Zásady tvorenia slovenského menoslovia živočíchov. Kultúra slova, *21*, 1987, s. 346–357.

HOWARD, R. – MOORE, A.: A complete Checklist of the Birds of the World. Oxford 1980.

KMEŤ, A.: Sbierka vajíček vtačích. In: Sborník muzeálnej slovenskej spoločnosti. *II.* Martin, 1906, s. 146–151.

KORDOŠ, G.: Stručný prírodopis pre slovenské národné školy. Zv. 1. O zvieratoch. Skalica 1870.

MATOUŠEK, B. – HENSEL, K.: O zásadách tvorenia slovenského menoslovia živočíchov. In: Múzeum, *27* (4). Bratislava, 1982, s. 37–42.

PALMER, R. S.: Handbook of North American Birds. Vol. I. London 1962.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 1–6. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959–1968.

ŠTOLLMANN, A. – KLEINERT, J.: „Obyčajné" prírodniny. In: Poznaj a chráň. 86(4) Bratislava 1986, s. 22.

UHER, M.: pozri Bujnák, 1932.

VAURIE, CH.: The Birds of the palearctic Fauna. Zv. 1–2. London 1959–1965.

WOLTERS, H. E.: Die Vogelarten der Erde. Hamburg und Berlin, Verlag P. Parey 1975–1982.

ŽITKOV, B. M.: Zvieratá a vtáky povrchu zemského. Z ruštiny preložili Z. Feriancová, O. Ferianc a J. Ferianc, Martin, Osveta 1953.

O p r a v a. – Prosíme čitateľov, aby si v č. 9 na s. 303 v článku J. Kačalu O čo nám ide v diskusii opravili názov článku J. Horeckého (riadok 13 a 14 odspodu) takto: *O slovesných väzbách zo širšieho hľadiska.*

Redakcia

Ks

DISKUSIE

Forum či Fórum?

LADISLAV DVONČ

Najnovší bratislavský hotel nesie názov *Forum*. O skloňovaní tohto názvu písala E. Rísová (Forum – z Forumu. Kultúra slova, *23*, 1989, s. 128). Autorka hovorí o pôvode slova *fórum* a o jeho pravopisnej a výslovnostnej podobe. Píše, že slovo *fórum* je z latinčiny. V slovenčine sa prevzaté slovo *fórum* píše v zhode s výslovnosťou s dlhým *ó*. Ďalej E. Rísová uvádza, že slovo *fórum* sa najnovšie stalo vlastným menom bratislavského hotela. Vzhľadom na medzinárodnú organizáciu, ktorá má na starosti výstavbu hotelov rovnakého mena aj v iných štátoch, píše sa tento názov ako *Forum* s krátkym *o*, výslovnosť však ostáva nezmenená s dlhým *ó*, teda [*fórum*].

Chceme na tomto mieste venovať pozornosť otázke, či na pomenovanie najnovšieho bratislavského hotela máme používať podobu *Forum* alebo *Fórum* v zhode s výslovnosťou.

V spisovnej slovenčine pri slovách cudzieho pôvodu (prevzatých do slovenčiny z iných jazykov) sa celkom prirodzene vo väčšej alebo menšej miere prejavuje tendencia používať pravopisnú podobu v zhode s podobou vo výslovnosti, ktorá sa v spisovnej slovenčine zaužívala. Táto tendencia sa celkom prirodzene prejavila aj pri všeobecnom podstatnom mene *fórum*, ktoré je tiež cudzieho (latinského) pôvodu. V zhode s výslovnosťou zaužívanou v spisovnej slovenčine píšeme tu dlhé *ó*. Keby sa bolo v slovenčine použilo všeobecné podstatné meno *fórum* na pomenovanie hotela v Bratislave, bola by celkom isto vznikla podoba *Fórum*, ktorá by bola z hľadiska zvukovej stavby totožná so zvukovou podobou apelatíva *fórum* (s dlhým *ó*).

Proti tendencii, pri ktorej sa uplatňuje ohľad na isté medzinárodné súvislosti, prejavuje sa tendencia, pri ktorej je možné hovoriť skôr o ohľade na domáce súvislosti.

Pri názve *Forum* sa zreteľne prejavuje súvislosť s apelatívom *fórum*, ktoré sa v slovenčine podľa výslovnosti používa s dlhým *ó*. V súčasnej spisovnej slovenčine sa neobyčajne rozrástlo používanie tohto slova, rozšíril sa jeho „akčný rádius". Najnovší demokratizačný proces v Sovietskom zväze a v stredoeurópskych a východodeurópskych štátoch vyvolal jeho široké používanie v politickej oblasti. Takto sa neobyčajne upevnila aj jeho podoba s dlhým *ó*. Slovo *fórum* sa okrem toho stalo aj súčasťou mnohých názvov, najmä názvov rozličných politických hnutí alebo strán, názvov organizácií alebo časopisov, napr. *Demokratické fórum* (v Maďarsku), *Nové fórum* (v NDR),

Občianske fórum (v ČSFR), *Európske fórum odborových učiteľských organizácií, Fórum vedeckých a výskumných pracovníkov, Fórum vedy* (časopis), *Učiteľské fórum* (príloha Učiteľských novín) a pod. Používanie podoby *fórum* v týchto a iných podobných názvoch celkom prirodzene vplýva na používanie podoby s dlhým *ó* aj v názve bratislavského hotela, teda vplýva na používanie písomnej podoby *Fórum* namiesto *Forum*. Tento vplyv je tým pochopiteľnejší, že aj podoba *Forum*, ako to uvádza E. Rísová, sa vyslovuje alebo má vyslovovať s dlhým *ó*. Podoba *Fórum* je výsledkom tendencie po zhode pravopisnej a výslovnostnej podoby.

Podoba *Fórum* ako názov bratislavského hotela nie je iba výsledkom našich úvah, ale vyskytuje sa i na stránkach našich časopisov a denníkov, teda v tlačených jazykových prejavoch. Napr. *Dnes varí šéfkuchár hotela Fórum v Bratislave Jozef Rybár.* (Slovenský denník, 26. 4. 1990, s. 7) – *V interhoteloch Fórum a Devín nepretržite.* (Národná obroda, 23. 6. 1990, s. 2)

Uplatňovanie podoby *Fórum* podľa nášho náhľadu ukazuje na silu jazykového systému alebo na vzájomnú zviazanosť a prepojenosť jazykových foriem, v našom prípade apelatíva *fórum* a vlastného mena, pri ktorom ide o použitie tohto apelatíva.

Podoba *Forum* ako podoba názvu medzinárodnej organizácie a aj názvu bratislavského hotela ako jedného podniku tejto organizácie by sa podľa našej mienky mala uplatňovať iba v cudzojazyčných textoch, napr. v anglických, nemeckých, francúzskych a pod., ktoré sa používajú aj u nás.

Môže sa tu vyskytnúť námietka, že takto vzniká akási dvojakosť alebo dvojkoľajnosť, takže používatelia cudzích jazykov sa budú u nás stretávať jednak s podobou *Fórum* ako domácou a jednak s podobou *Forum* ako cudzou alebo medzinárodnou. Myslíme, že nejde o nejakú väčšiu ťažkosť. Je známe, že používatelia cudzích jazykov, v ktorých pravopisnej sústave sa nevyskytujú diakritické znamienka (ako je to v prípade podoby *Fórum* s dĺžňom nad písmenom *o*), diakritické znamienka vlastne ani nevnímajú, „nevidia" ich, sú z ich hľadiska irelevantné. Preto podľa našej mienky používanie podoby *Fórum* z hľadiska príslušníkov cudzích jazykov nepredstavuje nejakú ťažkosť alebo problém.

Na záver opakujeme svoj názor, že na označenie bratislavského hotela by sme mali používať nie podobu *Forum*, ale podobu *Fórum*, ktorá je z hľadiska výslovnosti totožná s podobou apelatíva *fórum*.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Ks

ROZLIČNOSTI

Národnostná menšina

V časti tlače sme si všimli úsilie niektorých skupín našich spoluobčanov používať spojenie *národná menšina* tam, kde sa doteraz upotrebovalo výlučne spojenie *národnostná menšina*. Z jazykovedného slovakistického hľadiska možno vysloviť odôvodnený predpoklad, že túto náhradu nevyvolali jazykové príčiny, lež za ňou stáli a stoja politické dôvody a ciele. A keďže vecne primerané a jazykovo výstižné a správne označenie takejto menšiny nie je len čisto jazyková vec, lež má dosah aj na zákonodarnú a politickú prax, rozhodli sme sa naše riešenie predložiť aj čitateľom Kultúry slova. Toto riešenie opierame jednak o poukaz na pomenovanú mimojazykovú skutočnosť a jednak o rozbor príslušných jazykových prostriedkov.

Ak vychádzame z konkrétnych pomerov v našej Slovenskej republike, môžeme povedať, že v nej žije jeden (štátotvorný) národ a viaceré menšiny, t. j. národnosti, pričom národné celky týchto menšín majú svoje štátne formy mimo územia Slovenskej republiky. Tieto štátne formy sú pritom vybudované rovnako ako Slovenská republika na národnom princípe. V slovenčine, t. j. v jazykovom spracovaní sa tieto skutočnosti prejavujú tak, že sa rozlišujú podstatné mená *národ* a *národnosť*, ako aj vzťahové prídavné mená k nim, t. j. *národný* s významom „týkajúci sa národa" a *národnostný*, ktoré značí „týkajúci sa národnosti". A tak proti spojeniam typu *národné divadlo, národná kultúra, národné práva, národné dejiny, národný jazyk, národné slávnosti* atď., ktoré sa na Slovensku vzťahujú jednoznačne na štátotvorný, t. j. slovenský národ, jestvujú spojenia typu *národnostné školstvo, národnostné práva, národnostná literatúra, národnostné ustanovizne* atď., ktoré sa vzťahujú na národnosti žijúce v Slovenskej republike. Z dôvodov, ktoré sme uviedli vyššie (t. j. preto, že národy, s ktorými národnosti žijúce na území Slovenskej republiky etnicky súvisia, majú svoje samostatné štátne celky), nevyskytujú sa celkom prirodzene v slovenčine spojenia *národnostný jazyk, národnostné divadlo, národnostné dejiny* a ďalšie.

Do radu spojení s prídavným menom *národnostný* patrí aj spojenie *národnostná menšina*. Je to v slovenčine dávno ustálené, jednoznačné a všeobecne zrozumiteľné spojenie a v takejto podobe sa uvádza aj v kodifikačných príručkách, konkrétne v 2. zväzku Slovníka slovenského jazyka z r. 1960 (na s. 279) i v novšom Krátkom slovníku slovenského jazyka z r. 1987, 2. vyd. 1989 na s. 222, ako aj v prekladových slovensko-inojazyčných slovníkoch. Na spojení *národnostná menšina* si z odborného jazykovedného hľadiska možno všimnúť, že sa v ňom opakuje významový prvok menšej časti (je obsiahnutý aj v prídavnom mene *národnostný*, aj v podstatnom

mene *menšina*), ale z toho istého hľadiska sa žiada zároveň povedať, že takéto opakovanie významových prvkov je v prirodzenom jazyku bežné aj v iných pomenovaniach alebo vyjadreniach a nie je na prekážku ani jazykovej správnosti, ani presnosti a jednoznačnosti vyjadrenia.

Z nášho krátkeho rozboru vychodí, že prídavné mená *národný* a *národnostný* sa v slovenčine vzťahujú na dve rozdielne východiskové podstatné mená, dobre slúžia na vyjadrenie tohto vzťahu, a tak z dôvodov stability, jednoznačnosti a zrozumiteľnosti vyjadrenia nie je odôvodnené nahrádzať spojenie *národnostná menšina* spojením *národná menšina.*

Ján Kačala

Môžeme používať v slovenčine namiesto termínu železnica termín dráha?

Aby sme mohli zodpovedať otázku, musíme vychádzať z platných právnych a jazykových noriem.

Podľa zákona o dráhach (č. 51/1964 Zb. v znení zákona č. 104/1974 Zb.) a vykonávacej vyhlášky (č. 52/1964 Zb. v znení vyhlášky č. 132/1969 Zb. a vyhlášky č. 122/1974 Zb.) „dráhami sú železnice, električky, trolejbusové dráhy a lanovky". Z hľadiska povahy a účelu členia sa na „celoštátne dráhy, vlečky, mestské dráhy a dráhy osobitného určenia".

Povahu a účel dráh bližšie rozvádza § 1 citovanej vyhlášky, ktorý vymedzuje dráhy patriace k jednotlivému druhu a pre každý druh ustanovuje jeho typické znaky:

„Celoštátne dráhy slúžia všeobecným prepravným potrebám a tvoria súvislú železničnú sieť bez zreteľa na ich rozchod.

Vlečky slúžia predovšetkým potrebe určitého podniku (závodu) a sú zaústené do súvislej železničnej siete buď priamo, buď prostredníctvom inej vlečky.

Mestské dráhy slúžia predovšetkým prepravným potrebám obyvateľov miest; sú to električky, trolejbusové dráhy a mestské rýchlodráhy".

Z citovaných ustanovení vyplýva, že zákon pojem *dráhy* priamo nedefinuje, určuje však presne jeho obsah tým, že konkrétne uvádza komunikácie, na ktoré sa vzťahuje. Zákonom o dráhach sa upravujú právne pomery železníc, električiek, trolejbusových tratí a lanoviek. Termín *dráha* sa tu teda konštituuje ako súhrnný názov pre všetky uvedené typy komunikácií.

Ako nepriamo vyplýva z § 10 ods. 2 zákona a ako sa výslovne uvádza aj v dôvodovej správe k nemu, celoštátnymi dráhami sú všetky železnice, ktoré prevádzkujú Československé štátne dráhy; lanovky ČSD teda charakter celoštátnych dráh nemajú.

Ak vychádzame z toho, že podľa zákona je *dráha* súhrnným názvom pre

všetky typy dráh, vidíme, že sa zákonodarca dopustil chyby, keď použil názov *celoštátne dráhy*, nie *celoštátne železnice*, lebo súvislú železničnú sieť (bez ohľadu na rozchod koľají) môžu tvoriť len železnice, nie aj iné typy dráh. Na tento nedostatok som poukázal v Slovníku železničnej prepravnej prevádzky. Zv. 1. Technická základňa (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969), kde som použil termín *celoštátna železnica* a výraz *celoštátna dráha* som označil za nesprávny.

Až od roku 1945 sa v rámci preberania sovietskej organizácie železníc celoštátne násilne zaviedol (bez rešpektovania slovenských námietok) pojem *dráha* pre časť železničnej siete ČSD tvoriacej hospodársky aj prevádzkovo ucelený jednotne riadený obvod *(Východná dráha so sídlom v Bratislave, Stredná dráha so sídlom v Olomouci, Severozápadná dráha so sídlom v Prahe, Juhozápadná dráha so sídlom v Plzni)*. V Slovníku železničnej prepravnej prevádzky som konštatoval, že v slovenčine ide o nevhodný názov, mohol sa totiž použiť názov *železnica*, ktorý by bol vyhovoval slovenčine i češtine (s účinnosťou od 1. 7. 1989 boli dráhy zrušené zákonom o organizácii Československých štátnych železníc č. 68/1989 Zb.)

Zdá sa, že vnútenie pojmu *dráha* ovplyvnilo i spracovateľov niektorých terminologických (porov. napr. aj Dopravný slovník, Bratislava, Alfa 1983), ale aj výkladových slovníkov, ktorí dráhu v oblasti dopravy v slovenčine postavili niekde čiastočne, niekde úplne na roveň pojmu *železnica*. Napr. podľa Slovníka slovenského jazyka I (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959) dráhou je súhrn zariadení potrebných na železničnú dopravu, železnica: *Československé štátne dráhy (ČSD), Košická dráha;* podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka (Bratislava, Veda 1987) dráha je železnica (tým, že sa pri slove *dráha* uvádza iba slovo *železnica* a výklad významu je pri slove *železnica*, naznačuje sa uprednostňovanie slova *železnica*), pričom sa uvádzajú tieto spojenia: *Československé štátne dráhy (ČSD), lanová dráha (lanovka), húsenková dráha, správne vlnovka.*

Dráhu však v uvedenom význame neakceptoval Česko-slovenský slovník (Bratislava, Veda 1979), ktorý správne má k českému slovu *dráha* iba slovenský ekvivalent *železnica.*

Na Slovensku sme odjakživa mali a budeme mať len železnice ako druh (typ) dráh v zmysle zákona o dráhach, a preto sa nebojme český názov štátnej organizácie *Československé státní dráhy* prekladať do slovenčiny (najmä v Zbierke zákonov) ako *Česko-slovenské štátne železnice* a podobne i *Ústredné riaditeľstvo Česko-slovenských štátnych železníc* (nie *dráh*), resp. *Oblastné riaditeľstvo Česko-slovenských štátnych železníc.*

Alexander Petrovský

SPRÁVY A POSUDKY

Bulharská práca o teórii terminológie

(M. POPOVA: Tipologija na terminologičnata nominacija. Sofia, Izdatelstvo na Bălgarskata akademija na naukite 1990. 250 s.)

Analýzou okolo troch tisícok názvov vecí (predmetov) zistila Marija Popovová v bulharskej terminológii 18 typov prvotnej nominácie a 14 typov druhotnej nominácie (z toho dva založené na metafore a jeden zmiešaný). Prirodzene, vnútri vymedzených typov ešte rozlíšila rozličné podtypy podľa morfematickej či syntaktickej štruktúry a v ďalšom podtypy podľa nominačných príznakov. Napr. do nového typu, charakterizovaného sufixom *-tor* (s príslušnými variantmi) a slovesným základom, patrí päť podtypov termínov zjednotených takouto štruktúrou:

predmet + funkcia
predmet charakterizovaný vyjadreným dejom
-tor + slovesný základ.

Ako príklad sa uvádza termín *separátor*. Prirodzene, popri odvodených slovách fungujú ako termíny aj viacslovné pomenovania (napr. *rozmnožovací stroj*), ako aj zložené slová (napr. *turbomotor*). Autorka ich všetky berie do úvahy. To znamená, že pod hlavné klasifikačné kritériá, za ktoré právom pokladá nominačné príznaky, zahrnuje všetky formálne typy pomenovaní. Je však otázka, či možno typy s viacerými podtypmi charakterizovať ako viacvýznamové, resp. či jednotlivé podtypy možno vymedzovať ako významy daného typu. Podľa našej mienky je viacvýznamovosť základným pojmom teórie semaziológie a je nezlučiteľná so základným onomaziologickým postupom, o ktorý sa M. Popovová predovšetkým opiera. Pri triedení azda stačí zistiť podtypy a poukázať na ich vzťah podradenosti k istému typu.

Popri termínoch tvorených prvotnou nomináciou berie autorka do úvahy aj termíny utvorené druhotnou nomináciou (opierajúc sa pritom v podstate o výsledky sovietskych teoretikov publikované v zborníku *Jazykovaja nominacija.*). Typy patriace do tejto oblasti označuje ako lexikálno-sémantické, na rozdiel od typov priamej nominácie, ktoré označuje ako gramaticko-sémantické. Motiváciu týchto termínov nepokladáme za dosť odôvodnenú, lebo isté gramatické prvky sa uplatňujú aj pri termínoch utvorených druhotnou nomináciou. Kritériom pri týchto druhotných pomenovaniach už nie sú formanty a nominačné príznaky, ale druh veci, časť veci, funkcia, objekt deja a pod.

Kritériá, podľa ktorých M. Popovová konštruuje jednotlivé typy, možno

pokladať za dostačujúce. Ale osobitnú pozornosť treba venovať základným teoretickým pojmom, o ktoré autorka opiera svoju typológiu.

Je prirodzené, že na prvom mieste venuje pozornosť štruktúrnej analýze termínov, rozlišuje obsah a formu termínu a pracuje aj s pojmom onomaziologická štruktúra (opierajúc sa o práce M. Dokulila a J. Kuchaňa). Zdá sa však, že v chápaní štruktúry termínu nie je dosť dôsledná. Kým na s. 8 rozoznáva v termíne pojmovú, onomaziologickú a formálnu štruktúru, na s. 17 za základné zložky termínu pokladá obsah, význam a formu (vnútornú a vonkajšiu). Pritom vzťah medzi obsahom a formou vysvetľuje veľmi svojrázne: Kým za obsah pokladá širší (encyklopedický) výklad daného pojmu, za význam pokladá len prvú, spravidla definitorickú vetu tohto encyklopedického výkladu. Uvedieme konkrétny príklad: Termín *nivopokazatel* (hladinomer) má takýto obsah: „Zariadenie na meranie úrovne tekutiny v rezervoároch, uzavretých sudoch, vodojemoch. Bývajú lineárne, keď sa úroveň tekutiny meria ryskami s hodnotami, plavákové, hydrostatické, ktoré pracujú na princípe manometra, elektrické – spínaním kontaktov, fotoelektrické – pomocou zväzu lúčov padajúcich zhora na fotoelement, rádioizotopové a iné. Používajú sa v tepelnej technike, hydrotechnike..." Za význam pokladá M. Popovová len prvú vetu z citovaného výkladu.

Vzťah medzi dvoma spomenutými vymedzeniami štruktúry termínu u M. Popovovej možno vyjadriť azda takto:

obsah		
význam		pojmová štruktúra
forma:	vnútorná	onomaziologická štruktúra
	vonkajšia	formálna štruktúra

Ak je nesporné, že obsah (najmä ak sa chápe ako encyklopedický výklad) nepatrí do štruktúry termínu, potom nemožno stotožniť ani význam a pojmovú štruktúru (hoci niektorí autori označujú pojem ako význam termínu!). Pojem a pojmové znaky totiž patria do oblasti myslenia (a logiky), kým význam patrí do oblasti jazyka. M. Popovová sa zásadne opiera o definície z rozličných terminologických slovníkov a noriem. Je to v zhode s jej tézou (223), že tvorenie slov, presnejšie tvorenie termínov je prostriedok na tvorenie nových pomenovaní (termínov) zovšeobecňovaním a skracovaním syntaktickо-sémantického vyjadrenia pojmových štruktúr (resp. sémantických štruktúr) termínov. Treba však pripomenúť, že nie všetky pojmové prvky z definícií možno prevádzať do významovej štruktúry. Napokon aj sama autorka ukazuje, že vo význame sa uplatňujú podstatné, ale často aj nepodstatné príznaky (16). Za výhodnejšie pokladáme vychádzať nie z definícií, ale z logického spektra pojmu a skúmať, ktoré prvky tohto spektra nachádzajú alebo môžu nachádzať paralelu v sémantických príznakoch (porov. našu štúdiu Základné pojmy terminológie, Kultúra slova, *8*, 1974, s. 129–132). Bolo by to v zhode

aj s tézou M. Popovovej (17), že tie sémy, ktoré zisťujeme pri komponentovej analýze a ktoré sú základom pomenovania, sú nominačné príznaky. Podľa našej teórie sú to vlastne motivačné príznaky.

Je však otvorená otázka, koľko motivačných príznakov sa uplatňuje pri nominácii. Ak sa vychádza z onomaziologickej teórie M. Dokulila, dalo by sa predpokladať, že popri onomaziologickej báze sa uplatňuje niekoľko onomaziologických príznakov, ba dokonca aj spájacie prvky. Ale v terminologickej praxi, ako aj v teórii tvorenia slov, resp. pomenovaní sa ukazuje ako plodnejšie vychádzať z predpokladu binárnej štruktúry, v ktorej sa nepostulujú nijaké spájacie prvky (porov. aj príslušnú kapitolu v Mluvnici spisovné češtiny, 1986).

Na zložitosť vzťahov v onomaziologickej štruktúre upozorňuje, prirodzene, aj M. Popovová a rozlišuje preto pri komponentovej analýze, ktorú pokladá za dobré východisko pri analýze obsahu termínu, jednak integrálne sémy, jednak diferenciálne sémy viacerých stupňov. Napr. v termíne *delitel* (rozdeľovač) za integrálnu sému pokladá „vec", za diferenciálne sémy prvého stupňa pokladá „vlastnosť a funkciu", za diferenciálnu sému druhého stupňa „vlastnosť objektu". Je pozoruhodné, že ani jedna z týchto sém sa neobjavuje vo význame daného termínu, hoci vo väčšine prípadov sa uplatňuje spravidla jediná diferenciálna séma.

To isté platí aj o aktantovej štruktúre (81). Treba však dodať, že aktantová analýza sa vlastne netýka štruktúry termínov, ale štruktúry definícií, ktoré, pravda, M. Popovová pokladá za časť štruktúry termínu, resp. za východisko pri tvorení termínov.

Nie je však pravda, že do r. 1983 (ako tvrdí autorka na s. 13) nebolo v jazykovednej literatúre zmienky o štruktúre termínu. Treba pripomenúť, že už r. 1974 vyšla v Kultúre slova naša štúdia *Obsah a forma termínu* (s. 321–324), kde sa vzťah medzi pojmom a termínom charakterizuje ako veľmi zložitý a na základe vzťahu medzi obsahom a formou sa načrtáva takáto štruktúra:

termín	obsah	forma
pojmová zložka	logické predikáty	vzťah medzi predikátmi
sémantická zložka	sémantické príznaky	vzťah medzi sémantickými príznakmi
onomaziologická zložka	motívy	vzťah onomaziologická báza – onomaziologický príznak
onomatologická zložka	morfémy	vzťah hlavný – modifikujúci člen

(Anglická verzia – On the Relation between Concept and Name – vyšla v čas. Fachsprache, *1*, 1979, s. 17–19.)

M. Popovová svojou analýzou konkrétnych termínov a oporou o myšlienkovú stavbu definícií termínov posunula poznanie o štruktúre termínu a o zložkách tejto štruktúry o veľký krok dopredu. Programovo pritom vychádzala (239) z teórie závislostnej gramatiky, pádovej gramatiky, valenčnej teórie, kombinatórnej sémantiky. Ale azda práve preto sú v jej teórii rozličné slabiny a nedôslednosti. Na niektoré z nich sme poukázali.

Ján Horecký

Nový prehľad názorov na terminológiu

(SUPERANSKAJA, A. – PODOĽSKAJA, M. – VASILIEVA, I.: Obščaja terminologija. Moskva, Nauka 1989. 520 s.)

K dobrej tradícii sovietskej jazykovednej literatúry patrí takmer periodické vydávanie publikácií zaoberajúcich sa otázkami terminológie, či už ide o monografie, zborníky prác alebo prehľadné príručky. V roku 1989 takou bola kniha *Obščaja terminologija* od autoriek Superanskej, Podoľskej a Vasilievovej. Ide v podstate o tretiu prehľadnú publikáciu zaoberajúcu sa otázkami všeobecnej terminológie po Lotteho práci *Osnovy postrojenija naučno-techničeskoj terminologii* (1961) a Danilenkovej práci *Russkaja terminologija* (1977) v ruskojazyčnej oblasti. Po takmer tridsiatich rokoch od publikovania príručky, ktorá bola vodidlom pre celú generáciu terminológov, sa teda v Sovietskom zväze objavila kniha, ktorá sa na jednej strane opiera o názory sovietskej terminologickej školy, na druhej strane ich konfrontuje s poznatkami viedenského terminologického centra, kanadskej frankofónnej školy G. Rondeaua a amerických jazykovedcov zaoberajúcich sa výskumom jazyka vedy. Nemožno poprieť, že tento, hoci často aj priveľmi roztrieštený konfrontačný pohľad dodáva knihe ráz modernosti a objektívnosti.

Za hlavnú myšlienku knihy by sa dala označiť téza o autonómnosti a špecifickosti odborného jazyka a v jeho rámci odbornej terminológie. Táto téza vychádza z rozdelenia jazyka na jazyk na všeobecné a špeciálne ciele (myšlienka nie neznáma a nemálo traktovaná v anglosaskej lingvistike), ale autorky jej rozvíjaním dospievajú až k popieraniu spisovnosti odborných vyjadrovacích prostriedkov (s. 58 n). Tento názor je veľmi diskutabilný, ba z nášho hľadiska až nesprávny. Podľa nášho názoru autorky zmiešavajú jazykovedné a kognitívne kritériá hodnotenia jazyka. Hoci odborný alebo úzko vedecký jazyk plní iné funkcie ako jazyk bežného každodenného styku a iné je aj jeho kognitívne podložie, nemožno ho vyradiť zo spisovného

jazyka, lebo tvorí jednu z jeho najdôležitejších súčastí. V česko-slovenskej teórii stojí oproti odbornému jazyku bežný jazyk, pretože práve v opozícii k tejto entite možno dokumentovať špecifickosť odborného jazyka a procesy, ktoré vedú ku konštituovaniu prvkov odborného jazyka z bežného a naopak (porov. napr. Poštolkovej prácu *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny*). Pohľad sovietskych autoriek môže byť, pravda, iný, najmä ak sa opierajú o špecifickú situáciu v Sovietskom zväze, ale aj o kontrastívne črty tých istých lexikálnych jednotiek v bežnom a odbornom jazyku (rozdielna poloha prízvuku na významovo približne rovnakých slovách). Z nášho pohľadu je rozdiel medzi bežným a odborným jazykom podmienený skôr kognitívne (iné videnie sveta) a funkčne (čo napokon zdôrazňovala už funkčná štylistika pražskej školy) ako jazykovoštruktúrne. Autorky ostatne prostredníctvom zmienky o Drozdovej štúdii *K problému lingvistickej teórie terminológie* informujú o pražskej škole a upozorňujú na to, že jednotlivé termíny v poňatí pražskej školy a ich nie sú kompatibilné (s. 68–69).

Vráťme sa však k tomu, čo v knihe je. Publikácia má okrem úvodu a záveru sedem kapitol. V úvode sa vymedzuje postavenie terminológie v systéme vied (viac sa hovorí o vedách, ktorých metódy terminológia využíva) a predmetu terminológie. Keďže práca má skôr charakter akejsi názorovej mozaiky než striktne ladenej príručky, niekedy ťažko vypátrať, aký názor autorky uprednostňujú, resp. či sa presne pridržiavajú nadpísanej témy. Čo sa týka postavenia terminológie medzi jednotlivými vedami, zdá sa, že autorkám je najbližšie stanovisko F. W. Riggsa, ktorý kladie terminológiu medzi lexikológiu a konceptológiu, ale nedištancujú sa ani od ďalších autorov, ktorých názory uvádzajú (Vinogradov, Wüster, Rondeau, Sager). Zapadá to plne do koncepcie knihy, ktorá má byť širokým pohľadom na svetovú terminológiu v konfrontácii jednotlivých škôl, príp. osobností. Škoda je však to, že málo miesta sa venovalo českej a slovenskej terminologickej škole, a keď sa jej už pozornosť venovala, zaráža, že skôr starším ako novším prácam (posledné práce J. Horeckého a L. Drozda, ktoré sa uvádzajú, sú z roku 1979). Zaráža aj zmienka o tom, že hoci jazykovede prináleží vážna úloha v terminologickej práci, sama lingvistická terminológia má k dokonalosti ďaleko a od roku 1961 sa dospelo len k unifikácii fonetickej transkripcie. Ak je recenzovaná kniha venovaná pamiatke A. A. Reformatského, autorky by mohli vedieť, že práve on usporiadal ruskú jazykovednú terminológiu pre *Slovník slovanské lingvistické terminologie* vydaný v rokoch 1976 a 1979 (Praha, Academia).

Napriek tomu, že autorky nepovažujú terminológiu za jazykovednú disciplínu, pretože je „s jazykovedou zviazaná iba tým, že človek fixuje výsledky svojho myslenia pomenovaniami" (s. 225), šesť zo siedmich kapitol sa venuje výrazovej (slovnej) stránke terminológie a len jedna pojmovej stránke. Toto tematické rozdelenie kapitol je samozrejme mechanické, pretože v knihe sa

otázky vedeckej klasifikácie a jej jazykového vyjadrenia prepletajú, ale hovorí čosi o tendencii jednotlivých kapitol. Svedčia o tom nakoniec aj názvy kapitol – *Špeciálna lexika, Podjazyky, Terminologická nominácia, Špecifikácia termínu, Klasifikácia* (žiada sa dodať, že ide o klasifikáciu pojmov), *Jazykový základ špeciálnej lexiky* a *Termínotvorba*. Z názvov jednotlivých kapitol možno dedukovať, že mnohé tematické okruhy sa prekrývajú a dostávajú sa na pretras viackrát za sebou, čo pôsobí trocha únavne.

Ako sme už spomenuli, autorky sa dôsledne držia myšlienky špecifickosti odborného jazyka a podmieňujú ju najmä sémanticky – osobitným fungovaním odbornej lexiky – čiže terminológie. Aj preto začínajú kapitolou o špeciálnej lexike. Opierajú sa pritom o odlišnosti lexikálnosémantických polí, v ktorých tá-ktorá lexika funguje. Za súčasť špeciálnej lexiky považujú okrem terminológie aj vlastné mená, pričom zdôrazňujú, že každá z týchto skupín je špecifická svojím spôsobom. Voči bežnej lexike ich zjednocuje umelosť a druhotnosť (s. 31), ako aj ďalšie obmedzenia týkajúce sa polysémie, homonymie a synonymie. Tieto vzťahy by v špeciálnej lexike prakticky nemali existovať, ale ako autorky samy konštatujú, teória sa od praxe líši a aj v rámci toho istého poľa sa jedna slovná forma spája s dvoma pojmami, čo pripisujú neschopnosti termínu vymknúť sa materiálnej jazykovej forme, kde tieto vzťahy nevyhnutne jestvujú.

Kapitola o podjazykoch ďalej rozvíja tézu o osobitosti odborného jazyka. Dôležitým bodom je tu osvetlenie vzniku pojmu *LSP (language for specific/special purposes)*, ktoré však považujeme za zavádzajúci. Autorky, čerpajúc zrejme najmä z okruhu viedenskej školy, kladú jeho vznik do sedemdesiatych rokov a silne ho spájajú s časopisom Fachsprache. V anglofónnej oblasti, odkiaľ tento pojem v skutočnosti pochádza, sa za vznik pojmu *LSP* považuje rok 1962, menovite vyjdenie práce Charlesa Barbera *Some Measurable Characteristics of Modern Scientific Prose*. Žiada sa dodať azda aj to, že už pražská škola pracovala s pojmom *funkčný jazyk* a naša súčasná lingvistika pracuje s pojmom *funkčný štýl* pri zachovávaní jednoty zložiek spisovného jazyka. Podľa autoriek je však takýto funkčný prístup neoprávnený (s. 69). Kladne možno hodnotiť, že autorky neostávajú iba na poli oficiálne prijatej terminológie, ale zaoberajú sa aj profesionálnym „prostorečím". Považujú ho za súčasť LSP, ale na rozdiel od oficiálnej terminológie, ktorej pripisujú skôr knižný charakter (jazyk dokumentov), má tento profesionálny slang skôr štatút živého hovoreného jazyka, hoci časovo je starší, ako mnoho termínov, ktoré ho v oficiálnych dokumentoch nahradili. Podľa našej mienky by sa práve na tomto mieste mohla riešiť otázka spisovnosti a nespisovnosti odborných vyjadrovacích prostriedkov, ale pohľad autoriek je natoľko nejazykovedný a natoľko terminologický, že by to zrejme nesplnilo nijaký cieľ.

V kapitole o terminologickej nominácii autorky podávajú dosť nesúrodý

prehľad názorov na slovotvorbu a významovú stavbu slova. Je tu v podstate uznaná téza, že terminologická nominácia sa neodlišuje od lexikálnej nominácie, rozdiel je iba v obsahu termínu, teda v kognitívnej stránke pomenúvaného. Veľa miesta sa venuje porovnávaniu rôznojazyčných termínov s rozmanitou slovotvornou motiváciou a rozdielom v systémovom usporiadaní termínov v rozličných národných terminológiách, ale chýba tu zmienka o možnosti iného pohľadu na ten istý predmet a následne aj iného jazykového stvárnenia poznaného v závislosti od stupňa poznania javu či predmetu. Upozorňuje sa aj na rozdielnosť tvorenia výrazových prostriedkov odbornej sféry v ruštine a angličtine (kontrast utilitárnej opisnosti a metaforickosti). Zaslúženú pozornosť venujú autorky tzv. termínoelementom. Konfrontujú pritom viacero názorov rozličných autorov na to, čo vlastne pojem *termínoelement* vyjadruje (odkaz na terminologické pole, najmenšiu jednotku významového plánu termínu, akýkoľvek štruktúrny prvok termínu), no nakoniec dospievajú k záveru, že pojem *termínoelement* možno vzťahovať iba na grécko-latinské komponenty v umelo utvorených termínoch.

V kapitole *Špecifika termínu* autorky rozoberajú postavenie termínu ako prvku organizácie poznania a jeho jazykového vyjadrenia. Popierajú existenciu tzv. všeobecných termínov, lebo každý termín má svoje pevné miesto v každej oblasti poznania. Pojem všeobecnosti termínu je podľa nich produktom lexikografickej praxe, ktorá pri hľadaní významu tej-ktorej lexikálnej jednotky (a ňou každý termín nepochybne je) čerpá z rozličných prameňov a v prípade zhody väčšiny významových komponentov prameniacej z používania slova v podobnom okolí hľadá nejaký zjednocujúci prvok – spoločný lexikálny význam. Podobne ako poľský autor Witold Nowicki neuvažujú o termíne iba ako prvku systému, ale zaraďujú ho do širšej oblasti – poľa, v ktorom termín funguje (aj potenciálne) a ktoré ho chráni pred vplyvmi okolia narúšajúceho fungovanie slova ako termínu. Svoje chápanie terminologického poľa dokumentujú na niekoľkých oblastiach ľudského poznania (medicína, kozmický výskum). Napríklad mnoho termínov, ktoré vznikli v oblasti fyziky, mechaniky či matematiky, sa používa v terminológii kozmického výskumu. Tieto termíny nie sú však už súčasťou terminológií spomínaných disciplín, ale utvorili vlastné terminologické pole slúžiace potrebám odbornej komunikácie v oblasti kozmického výskumu. Z toho vychádza aj autorkami konštatovaný fakt terminologickej homonymie (nikdy nie polysémie) medzi terminologickými poľami a strata terminologickosti termínu (determinologizácia) mimo pôvodného terminologického poľa. Je to pomerne kontrastný postoj k jazykovednejšie postaveným terminologickým teóriám, kde sa uvažuje o rôznosystémovej polysémii, ba aj o rôznosystémovej rovnoznačnosti v prípade, že významové komponenty niektorých termínov, resp. termínu a netermínu sú si blízke alebo dokonca (v jazykovednom ponímaní) zhodné. Prísne terminologický postoj autoriek však takéto videnie termínu nedovoľuje.

Na rozdiel od nášho chápania termínu ako slovného vyjadrenia pojmu autorky chápu termín ako jednotu obsahovej a výrazovej stránky, a preto hovoria o termíne-slove a o termíne-pojme. Termín-slovo je súčasťou lexikálneho plánu a časťou jazykového systému, termín-pojem je súčasťou systému tej-ktorej disciplíny. Termín je teda dvojsystémová jednotka. Tento názor nie je vzdialený nášmu chápaniu systémovosti a systematickosti termínu, napriek tomu však predsa len si myslíme, že istá autonómia pojmu a termínu jestvuje.

Kapitola o klasifikácii prináša klasické ukážky klasifikácie pojmových sústav viedenskej školy a jej prameňov, publikovaných aj v Kultúre slova. Nájdeme tu aj zmienku o Horeckého dynamickej teórii logického spektra pojmu (s. 14). Autorky uvádzajú aj iné typy klasifikácie, ale ich opis nie je dosť systematický, skôr preskakuje od názoru k názoru. Samozrejme, že sa pozornosť venuje aj definícii. Uvádzajú sa tu jej charakteristické črty, ktoré ju odlišujú od výkladu (vysvetlením významu slova) a opis (nemusí brať ohľad na systém), ako aj klasické zákazy pri tvorbe nesprávnych definícií.

Kapitola o jazykových základoch odbornej terminológie prináša prehľad histórie formovania ruského vedeckého jazyka a názorov na otázku grécko-latinských elementov pri tvorbe terminológie. V časti o histórii sa zdôrazňuje úloha staroslovienčiny a cirkevnej slovančiny pri tvorbe odborného a vedeckého jazyka a nezabúda sa ani na iné cudzojazyčné vplyvy pri vzniku terminológie priemyslu a remesiel v Rusku. Veľmi cenná je informácia o terminologickom kľúči – praktickej medzinárodnej pomôcke pri tvorbe terminológie prostredníctvom gréckych a latinských koreňov.

Kapitola o tvorbe termínov sa zaoberá tými spôsobmi obohacovania terminologických sústav, o ktorých sa nehovorí v kapitole o terminologickej nominácii (transterminologizácia, využívanie grécko-latinských elementov, výpožičky, kalkovanie a abreviácia). Napriek snahám autoriek čo najviac postaviť terminológiu za hranice jazyka a urobiť z nej čosi skoro mimojazykovedné v tejto kapitole sa najviac prejavuje závislosť terminológie (vo všetkých významoch) od jazyka a jazykovedy.

Záverom možno konštatovať, že do rúk odbornej verejnosti sa dostala zaujímavá terminologická príručka. Stavia na prísne terminologickom pohľade, čo sa prejavuje na oddeľovaní terminológie od spisovného jazyka, hoci priznáva sa aj to, že terminológia je natoľko obťažkaná svojou jazykovou formou, že jazykový systém na ňu nemôže nepôsobiť.

Kniha neprináša nijaké originálne myšlienky, je prehľadom a konfrontáciou popredných svetových terminológov a jazykovedcov venujúcich sa terminológii. Má teda skôr učebnicový charakter. Zo statusu dobrej učebnice jej však odoberá neprítomnosť registra, čím sa stáva veľmi neprehľadnou, a to najmä so zreteľom na zamýšľanú komplexnosť a počet autorov, ktorých cituje alebo inak uvádza.

Emil Pícha

Slovanské (slovenské) názvy riek

(VARSIK, B: Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10.–12. storočí. [Príspevok k etnogenéze Slovákov.] Bratislava, Veda 1990. 184 s.)

Historik Branislav V a r s i k sa vo svojom vedeckom výskume venoval vždy aj niektorým jazykovým otázkam. V minulosti to bola napríklad problematika používania češtiny na Slovensku, v ostatných rokoch sa stále viac venuje štúdiu slovenských zemepisných názvov. O tom, ako sa k štúdiu jazykových otázok dostal a čo toto štúdium znamená v jeho vedeckej práci, sám píše vo svojej memoárovej knižke *O čom mlčia archívy* (Bratislava 1987), o ktorej sme referovali na inom mieste (*Slovenský historik o jazykových otázkach.* Slovenská reč, *54,* 1989, s. 187–190). Už v minulosti sa venoval aj názvom riek na Slovensku a teraz nám predkladá systematický výklad o takýchto názvoch v osobitnej knižnej práci, ktorú treba hodnotiť ako cenný prínos do slovenskej, slovanskej a konečne aj maďarskej onomastiky, pretože sa týka preberania slovenských názvov riek na Slovensku do maďarčiny v 10.–12. storočí.

Po úvode a prehľade použitých skratiek a značiek diel, časopisov a archívov nasleduje vlastný výklad o názvoch riek na Slovensku. V prvej časti publikácie sa preberajú názvy riek v povodí Dunaja, v druhej časti názvy riek v povodí rieky Tisy. V obidvoch častiach si autor všíma najskôr názvy hlavných riek a za nimi názvy ich prítokov. Napr. v prvej časti sa preberá názov *Dunaj* a za ním názvy prítokov Dunaja na území juhozápadného Slovenska, potom sa hovorí o názve *Morava* a za tým o názvoch prítokov tejto rieky atď. Isté vybočenie je tu pri názvoch *Váh* a *Dudváh.* Najprv sa totiž hovorí o názve *Váh,* potom o názve *Dudváh,* za tým sa rozoberajú názvy prítokov Dudváhu a Váhu, hoci by sme čakali, že za kapitolou o názve *Váh* bude kapitola o názvoch prítokov Váhu a potom sa bude hovoriť o názve *Dudváh* a o prítokoch tejto rieky. Podobne sa hovorí o názve *Hron,* potom o názve *Sikenica* (pôvodne *Sitnica*), nasleduje výklad o názvoch prítokov Sikenice a až potom sa hovorí o názvoch prítokov stredného a horného toku rieky Hrona. To do istej miery ruší jednotnú schému triedenia materiálu a jeho výkladu. Poznamenať treba aj to, že prítoky rieky Tisy prameniace v Novohradských vrchoch a v pohorí Matry sa preberajú v prvej časti práce, t. j. v rámci výkladov o názvoch riek v povodí Dunaja, nie v druhej časti, kde je reč o názvoch v povodí rieky Tisy.

Pri každom názve, ktorý autor v tejto práci preberá (na prvom mieste je slovenský názov, za ním po pomlčke alebo v zátvorkách maďarský názov, niekedy však maďarský názov chýba), sa v samotnom rozbore uvádzajú najprv doklady, ktoré máme dochované od najstarších čias (v poznámkach, ktoré sú pod čiarou, sa cituje literatúra, z ktorej autor doklady čerpal), čo je dôležité z hľadiska výkladu o prevzatí názvu Maďarmi alebo v niektorých

prípadoch aj Nemcami. V centre pozornosti sú výklady o preberaní názvov riek do maďarčiny.

Hoci sa autor, ako o tom hovorí na viacerých miestach svojej práce (s. 7, 44, 151), nechcel zaoberať etymológiou názvov riek na Slovensku alebo podrobnejšie sa zaoberať etymológiou niektorého názvu, jednako sa tejto problematike nevyhol a ni nemohol vyhnúť. Autor zaznamenáva jednotlivé etymológie takýchto názvov a zaujíma pritom k nim veľmi často aj kritické stanovisko. Autor vo svojich poznámkach vychádza pritom predovšetkým zo stanoviska historika, ktorý vo svojej vedeckej práci venoval veľkú pozornosť osídleniu Slovenska, a to predovšetkým východného Slovenska. Tak napr. odmieta etymológiu názvu *Laborec*, ktorú r. 1923 podal J. Melich. Podľa J. Melicha tento názov pochádza z turecko-bulharského názvu *Albars*, potom názov prevzali starí Maďari a len od nich Slováci. Autor pripomína, že vo Východoslovenskej nížine v období pred príchodom Slovanov bolo silné keltské osídlenie. Podľa autora ťažko možno predpokladať, že by novoprichádzajúci Slovania neboli našli nejaké zvyšky staršieho obyvateľstva a neboli by sa dozvedeli názvy aspoň tých najväčších riek, pričom názov *Laborec* a podobne napr. aj názvy *Uh* a *Latorica* nemuseli byť keltského, ale už predkeltského pôvodu. Je nesporné, že isté historické alebo archeologické poznatky sa pri výklade pôvodu názvov riek, ale aj iných názvov, napr. názvov vrchov, horstiev a pod., nemôžu ignorovať alebo obchádzať. Súhlasiť možno pritom s presvedčením B. Varsika, že najmä názvy veľkých alebo aj väčších riek museli prichádzajúci Slovania poznať od predslovanského osídlenia. Rovnako možno súhlasiť s jeho stanoviskom, ktoré vyplýva z predchádzajúcej konštatácie a ktoré veľmi pregnantne vyslovuje napr. na s. 165, ale aj inde, že nevidí nijaký rozumný dôvod, aby sme sa snažili za každú cenu dokazovať pre všetky názvy riek nejasného pôvodu ich slovanský pôvod. Pokladáme za prirodzené, že Slovania sa zoznámili s názvami najdôležitejších riek, ktoré sa pred ich príchodom používali, a tie potom preberali a prispôsobovali štruktúre vlastného jazyka (môže ísť o hláskoslovnú úpravu, derivačnú úpravu, t. j. pridanie nejakého afixu, morfologickú adaptáciu alebo o kalk, t. j. preklad názvu). V tejto súvislosti je dôležitá konštatácia B. Varsika, že kým základy názvov veľkých riek sú na prvý pohľad pre Slovanov nejasného pôvodu, názvy stredných a menších riek sú zväčša jasného slovanského pôvodu, čo ukazuje na rozdielny pôvod jedných a druhých názvov.

Vo svojich poznámkach k etymológii niektorých názvov riek si B. Varsik niekedy všíma nielen historické fakty (dejiny osídlenia) alebo fakty, ktoré sa týkajú niektorej rieky ako istého prírodného javu (či je to napr. svetlý, "biely" tok, čo sa odráža v názvoch niektorých riek), ale ojedinele pripomína aj isté jazykové skutočnosti. Napr. pri rozbore názvu *Uh* sa dotýka výkladu Š. Ondruša, podľa ktorého tento názov pochádza zo slovanského slova *jug* s pôvodným významom "svetlá strana". Pripomína, že Š. Ondruš vychádza z

podoby *Ug* a nie z podoby *Ogu*, ktorú Slovania používali v čase príchodu Maďarov a ktorú Maďari prevzali v podobe *Ung* (začiatočné *un* je tu za nosovku).

Práca B. Varsika je cenná a poučná nielen z hľadiska výkladu samotných názvov riek na Slovensku, ale aj z hľadiska iných vlastných mien, ktoré majú pôvod v názvoch riek. Je všeobecne známe, že názvy riek sa stávali už od najstarších čias aj názvami krajov alebo území, ktoré sa rozkladajú popri riekach (území, cez ktoré rieky pretekajú), ale aj názvami niektorých sídlisk, neskôr obcí alebo miest. Napr. názvy riek *Orava* a *Turiec* sú aj pomenovaniami okolitých území, existuje rieka *Nitra* a aj mesto *Nitra*, *Revúca* atď. Z práce B. Varsíka vidíme, že veľmi mnoho názvov riek sa začalo používať aj na označenie území alebo ľudských sídlisk. Bežný používateľ jazyka si to ani neuvedomuje, pretože zvyčajne pozná a aj používa skôr názvy území alebo názvy miest a obcí.

Vo svojej dôkladnej a precízne vypracovanej publikácii si B. Varsik podrobne všíma príslušnú odbornú literatúru. Iba ojedinele nespomína niektorú prácu, ktorá podľa našej mienky je tiež dôležitá, lebo sa v nej zaujíma stanovisko k otázke pôvodu niektorého názvu alebo vývinu podoby takéhoto názvu. Napr. pri výklade o názve *Nitra* autor spomína svoju staršiu štúdiu z r. 1966 o vzniku tohto názvu. V 9. stor. Slovania používali názov *Nitrava*. Autor rieši otázku, prečo Slováci nezachovali tento názov, ale prevzali maďarskú formu *Nitra*. Podľa autora všade tam, kde sa zachovala kontinuita pôvodného slovanského (slovenského) obyvateľstva, zachovali sa aj pôvodné slovenské názvy na *-ava* až do súčasnosti. V Nitre bola iná situácia. Po dobytí hradu a mesta Maďarmi bolo – ako sa nazdáva B. Varsik – pôvodné slovenské obyvateľstvo v Nitre a v jej okolí značne zdecimované a jeho zvyšky sa časom pomaďarčili, takže v Nitre a v jej okolí slovenské názvy neprešli prirodzeným vývinom v slovenskej reči a Slováci ich časom prevzali v maďarskej podobe, resp. nahradili maďarskými podobami. Autor zároveň v knihe spomína odlišný názor Š. Ondruša, že Slovania používali podobu *Nitra* aj *Nitrava*, pričom podoba *Nitrava* je podľa Š. Ondruša novšia ako podoba *Nitra*. O názvoch alebo podobách *Nitrava* a *Nitra* písal aj V. Uhlár (*O názve staroslávnej Nitry*. Slovenská reč, *39*, 1974, s. 92–97), ktorý vyslovil nesúhlas s mienkou B. Varsika o vyhubení alebo vyhynutí slovenského obyvateľstva v Nitre a v najbližšom okolí, túto štúdiu B. Varsik však nespomína, hoci je novšieho dáta ako jeho vlastná štúdia. Niektorý príspevok B. Varsik ešte nemohol zaznamenať, lebo vyšiel tesne pred vydaním jeho publikácie. Napr. K. Palkovič (*Štefan Mišík o pôvode názvu Váh*. Slovenská reč, *54*, 1989, s. 352–353) ako istú zvláštnosť zaznamenal náhľad Š. Mišíka (1843–1919), že *Váh* sa pôvodne nazýval *Vlah* a že vôbec starí Slovania väčšie rieky so zreteľom na vlahu, akú zapríčiňovali, nazývali vlahami a že i ruské rieky *Volga*, *Vologda* a *Vaga* majú spoločný význam v slove *vlaha*. Bez ohľadu na

to, aký význam pripisujeme tomuto náhľadu, ide o jeden z prístupov k pôvodu názvov riek alebo všeobecnejšie zemepisných názvov, ktorý sa u nás prejavoval už aj v minulosti.

Autor v práci nepodáva záver v nejakej osobitnej kapitole. Ten vlastne podáva už v úvode, kde hovorí o tom, že Maďari, čo sa uvidí z tejto práce, väčšinu názvov veľkých a dôležitejších stredných tokov na Slovensku prevzali v 10.–12. storočí od staršieho slovanského obyvateľstva. Pokiaľ sa v oblasti riek, píše autor ďalej, zachovala kontinuita slovanského (slovenského) obyvateľstva, zachovala sa aj kontinuita pôvodných slovanských názvov. Všetky tieto fakty súčasne dosvedčujú podľa neho aj kontinuitu slovanského (slovenského) osídlenia na Slovensku od čias Veľkomoravskej ríše a príchodu Maďarov do Podunajska až do súčasnosti (s. 8). Túto tézu bude potrebné ešte overovať v ďalšom výskume.

V práci B. Varsika sa podáva výklad množstva názvov riek na Slovensku, ktoré sa prejavujú v rámci jednotlivých povodí. Celková štruktúra práce je jednoduchá, ťažšia je však už orientácia, pokiaľ máme na mysli jednotlivé názvy riek. V práci sa totiž neuvádza nejaký register názvov riek s odkazom na strany, na ktorých sa takéto názvy preberajú. Register by zároveň ukázal, aké názvy sa na pomenovanie riek používajú, ako často sa používajú rovnaké názvy na označenie rozličných riek, dal by sa využívať aj pri vyhľadávaní názvov, ktoré majú rovnakú alebo podobnú jazykovú stavbu (napr. pri vyhľadávaní názvov utvorených istými príponami, pri vyhľadávaní názvov podľa ich motivácie atď.

Práca B. Varsika je dôležitá svojím akcentom na historickú problematiku. Autor nám pripomína starú známu, ale nie vždy náležite rešpektovanú zásadu alebo myšlienku, že pri štúdiu pôvodu a vývinu vlastných mien, ktoré používa isté spoločenstvo, si musíme dobre všímať dejiny alebo osudy takéhoto spoločenstva. Historické vedy vrátane archeológie predstavujú veľmi závažné disciplíny pri onomastickom štúdiu a dôležité sú aj iné disciplíny, čo sa dnes stále viac zdôrazňuje. Závažné sú najmä vtedy, ak máme na mysli výskum pôvodu vlastných mien. Práca B. Varsika napriek tomu, že je to odborná publikácia, je napísaná veľmi prístupne a zrozumiteľne, takže ju s úžitkom môžu využiť široké kruhy záujemcov o problematiku názvov riek na Slovensku. Ruské a nemecké resumé, ktoré sú pomerne obšírne, umožnia zoznámiť sa s hlavnými myšlienkami tejto práce tým, ktorí neovládajú slovenský jazyk alebo im čítanie v tomto jazyku robí nejaké problémy (a tieto resumé v istom zmysle suplujú chýbajúcu záverečnú kapitolu).

Ladislav Dvonč

Ks

SPYTOVALI STE SA

Priať úprimnú sústrasť? – A. S. a M. B. z Bratislavy nám napísali, že ako príslušníčky staršej generácie sa zúčastňujú stále častejšie na posledných rozlúčkach so svojimi generačnými druhmi alebo členmi rodiny. A hoci ide o spoločenské udalosti spojené so smútkom a citovým prežívaním straty blízkych ľudí, predsa ako bývalé učiteľky pozorujú i formálne prejavy pri týchto príležitostiach. Osobitne ich ruší, keď pozostalým, najmä najbližšej rodine zomretého účastníci pohrebu *prajú úprimnú sústrasť*. Pisateľkám sa takéto vyjadrenie zdá – ako píšu – bizarné.

Bizarné, čudné, nezvyčajné na formulácii *prajeme vám úprimnú sústrasť* je to, že v tomto spojení sa spájajú slová, ktoré sa významovo neznášajú. Používateľ takéhoto spojenia by si mal uvedomiť presný význam slovesa *priať*, resp. jeho synoným *želať, žičiť, vinšovať*. *Želať, priať, žičiť* totiž značí „chcieť, aby sa niekomu niečoho dostalo, aby niekto niečo dosiahol, mal". *Želáme, prajeme, žičíme* (v hovorovej reči aj *vinšujeme*) spravidla niekomu niečo dobré, užitočné, príjemné (zdravie, úspech, víťazstvo, potešenie z niečoho a pod.), hoci uvedený synonymický rad sa rovnako dobre spája aj so slovami záporného obsahu: niekto – zväčša tajne a zlomyseľne – želá, praje svojmu blížnemu nešťastie, neúspech, prehru. Keď sa z tejto stránky pozrieme na význam slova *sústrasť* ako na „spoluúčasť človeka na utrpení, nešťastí iného", je na prvý pohľad zjavné, že našu spoluúčasť nemôžeme niekomu želať, priať čiže chcieť, aby niekto dosiahol, usiloval sa o naše pochopenie. Bolo by to neskromné a spoločensky neprimerané. Sústrasť čiže svoju účasť na žiali niekoho prejavujeme; teda neprajeme ani neželáme. Celý akt prejavenia sústrasti sa v trochu nadnesenom (knižnom) štýle volá aj kondolencia. Kondolujeme (ústne alebo písomne) tak, že používame spojenia *vysloviť sústrasť, vyjadriť (úprimnú) sústrasť, prejaviť (najhlbšiu) účasť*. V tejto súvislosti je časté aj sloveso z opačného významového okruhu – *prijať: prijmite (prosím) moju hlbokú sústrasť*, ba môžeme sa vyjadriť aj bez uvádzajúceho slovesa mennou vetou: *úprimnú sústrasť*.

Mária Pisárčiková

Matiáš – Matyáš? – Z listu gymnazistov R. Kadleca a K. Krekkerovej z Nitry: „Ako sa píše a vyslovuje meno uhorského kráľa Matiáša Korvína?"

Grafická podoba rodného mena uhorského kráľa Mateja Korvína *Matiáš* svedčí o tom, že v slovenčine sa toto meno pokladá za zdomácnené, nie cudzie. Taká je aj výslovnosť mena, zdomácnená, analogická s výslovnosťou frekventovaného rodného mena *Matej*, teda *[mat'iáš]*.

Meno ***Matiáš*** má pôvod v hebrejskom mene *Mattith-jáh(u)* s významom

„boží dar (dar Jahveho)" (porov. napr. Sowa, F. – Fros, H.: Twoje imie. Przewodnik onomastycznohagiograficzny. Krakov, Wydawnictwo apostolstwa modlitury 1975, s. 319; Kopečný, F.: Průvodce našimi jmény. Praha, Academia 1974, s. 99–100; Majtán, M. – Považaj, M.: Meno pre naše dieťa. Bratislava, Obzor 1983, s. 72). V hebrejčine bol známy ešte jeden variant mena, ktoré malo význam „dar Boha", a to *Mattanja.* Z hebrejčiny do gréčtiny prešli mená tak, že jeden variant znel *Matthiás,* druhý variant krstného mena bol *Matthaios.* Z latinských podôb týchto mien sa potom do slovanských jazykov takisto začlenili dve podoby; z latinského *Mathias* sú mená *Matej,* v poľštine aj *Matyjasz, Matysz, Maciej, Maciek* alebo i *Matysek* a z latinskej predlohy *Mathaeus* je v slovenčine podoba *Matúš,* v poľštine *Mateusz* v češtine *Matouš.* Z Písma svätého poznáme dvoch apoštolov Matúša a Mateja. Apoštolovi Matúšovi sa pripisuje autorstvo najstaršieho evanjelia. Apoštol Matej sa zase spomína v Skutkoch apoštolov ako svedok zmŕtvychvstania Ježiša Krista (porov. Skutky apoštolov 1, 15–26). Ide teda o prastaré mená, ktoré sa začlenili do slovenskej slovnej zásoby veľmi dávno, pričom v neslovanských jazykoch majú takisto podoby súvisiace s latinskou predlohou (porov. napr. nem. *Matias; Matthäus,* franc. *Mathias; Mathieu,* tal. *Mattia; Matteo;* angl. *Mathias; Matthew*). Aj v maďarčine fungujú dve podoby mena zdedené z hebrejčiny a prevzaté prostredníctvom gréčtiny a latinčiny: *Máté* (slovenské *Matúš*) a *Mátyás* (čítaj *mát'áš;* v slovenčine *Matej*). V slovenčine z humanistického obdobia, ako o tom svedčia doklady z písomností a z ľudovej slovesnosti, fungovali podoby *Matias, Matiáš.*

Ešte sa zmienime o príčinách popularity známeho nositeľa latinského mena *Mathias,* o uhorskom kráľovi Matejovi Korvínovi. Ako je z histórie známe, kráľ Matej si získal popularitu nielen svojimi úspešnými vojenskými výbojmi, ale aj humanistickým entuziazmom. Za jeho vlády (r. 1458–1490) vzrástol význam slovenských miest, prejavujúci sa aj laicizáciou kultúry, ktorá mala veľký vplyv na spoločenský a kultúrny život na Slovensku. V čase jeho vlády nastal prudký rozvoj slovenskej národnosti hlásiacej sa o svoje práva. Kráľ Matej Korvín dobre poznal slovanské jazyky. Nedávno D. Škoviera uverejnil preklad latinského spisu *De regis Mathiae sapienter egregie, fortiter ac iocose ac factis* (Výroky a činy kráľa Mateja) z r. 1485–1487 (pozri Literárny týždenník z 18. 5. 1990, s. 9). Autorom spisu je taliansky humanista Galeotto Marzio, učiteľ Jána Korvína, syna kráľa Mateja. Galeotto Marzio pôsobil aj ako prednášateľ na Academii Istropolitane. Taliansky humanista sa o jazykovom nadaní kráľa Mateja zmieňuje takto: „Vyzná sa totiž vo viacerých jazykoch, vie po latinsky, výborne ovláda bulharský jazyk a pozná ho dobre, pretože sa málo líši od slovenského. Keďže slovenský jazyk je veľmi rozšírený, vykazuje mimoriadne veľkú pestrosť. Kráľ Matej si to dobre uvedomuje a vďaka tomu sa zhovára s Čechmi, Poliakmi, Rusínmi, Dalmátmi, Bulharmi, Kurétmi, Srbmi, Brenkmi a premnohými ďalšími národmi

bez tlmočníka. Lebo sa uznáva, že slovenský jazyk je matkou všetkých týchto." Nepochybne aj schopnosť komunikovať po slovensky v slovenskej časti Uhorska zapríčinila popularitu kráľa Mateja. Veď ako *kráľ' Matej, Matias, Matiaš, Matiáš* je známy z nejednej slovenskej ľudovej rozprávky, z ľudových piesní a povestí aj z literárnych diel (porov. napr. A. Sládkovič: Detvan, Martin 1952, s. 79–103). Podoba mena *Matiáš* so spoluhláskou *-š* na konci slova (pripomína maďarskú podobu mena *Mát'áš*) zastarala a prestala sa potom v slovenčine používať.

V dnešnej spisovnej slovenčine sa meno *Matiáš* už používa obyčajne len v súvislosti s postavou kráľa Mateja Korvína. Píše sa s mäkkým *-i-* a vyslovuje sa mäkko *[mat'iáš]*, na rozdiel od češtiny, kde sa vyslovuje tvrdo a píše sa s ypsilonom *(Matyáš)*.

Elena Krasnovská

NAPÍSALI STE NÁM

My Rómovia...

Áno, ešte nám nevymizli z pamäti predvolebné agitačné texty na televíznych obrazovkách, ešte si pamätáme aj vetu *My, Rómovia budeme volit' 14.* Popri tzv. ypsilonových a lexikálnych chybách vyskytli sa aj interpunkčné. Ale nielen v televízii. Aj v našich denníkoch a týždenníkoch, a to aj „vyššieho rangu", platí charakteristický ležérny postoj často vyjadrovaný vulgárnym „A ja to dlabem!". Všímam si aj noviny maďarské, nemecké a francúzske, ktoré u nás dostať. V týchto novinách sa normy príslušného jazyka zachovávajú dôsledne, teda aj pravidlá interpunkcie.

Pokiaľ ide o interpunkciu, tá je v našich periodikách priam hrôzostrašná. Texty sú presýtené čiarkami tam, kde nemajú byť, a chýbajú čiarky tam, kde by mali byť. Podmet sa často oddeľuje od prísudku čiarkou *(Mať takúto stopérsku dvojicu, znamená mať menej starostí)*, vložená rozvíjacia veta sa oddeľuje čiarkou len pred očividnými podraďovacími spojkami *(že, aby)*, spojka *ako* sa spravidla pokladá za vzťažné zámeno a pred ňu sa čiarka píše aj vtedy, keď má funkciu porovnávacej spojky medzi vetnými členmi *(lepšie pripravený, ako jeho súper)*, pisateľom je to fuk, či spojka *či* uvádza vedľajšiu vetu predmetovú alebo podmetovú, alebo má funkciu vylučovacej spojky *(dva, či tri razy opakoval)*. Človek sa čuduje, čo všetko sa autori našich textov nenaučili za 12 rokov školskej dochádzky, ba absolventi fakúlt ani za ďalšie štyri roky.

Interpunkčné chyby v texte sa u nás pokladajú za tzv. blchy. Treba však

vedieť, že interpunkcia je z pravopisných javov najdôležitejšia a najnáročnejšia. Pre koho je interpunkcia španielskou dedinou, ten si zo školy neodniesol ani základné poznatky o stavbe vety. A to je zahanbujúci nedostatok jeho jazykovej kultúry. Jazykových prvkov, od ktorých interpunkcia závisí, nie je veľa, preto je písanie čiarok vo vete veľmi jednoduchý pravopisný systém. Pravda, vyžaduje potrebnú dávku jazykovej logiky. Vráťme sa však k agitácii pre číslo 14.

Ak máme na zreteli tradičné pravopisné zásady (alebo lepšie úzus), ktoré boli v platnosti ešte za Márie Terézie, potom tvar *Rómovia* musíme v uvedenej vete pokladať za oslovenie a oddeliť ho od textu dvoma čiarkami, nie jednou: *My, Rómovia, budeme voliť 14.* Tak sa to tradične píše aj v prípadoch ako *my, obyvatelia Bratislavy, nesúhlasíme...; My, učitelia, pokladáme za potrebné...;* a pod. Pozrime sa však na vec trochu dôkladnejšie.

1. Osobné zámená 1. a 2. osoby sa používajú v textoch vo funkcii podmetu, keď funkciu prísudku preberá podstatné alebo prídavné meno, napr. *Och, ja blázon! – Nuž ty tetrov jeden!* V takýchto prípadoch možno dať medzi zámenný podmet a menný prísudok sponové sloveso *(som, si).* V takto štylizovaných vetách sa čiarka po zámene nepíše.

Keď si vezmeme na pomoc intonáciu takýchto výpovedí, ukáže sa, že ide o hypotaktické (podraďovacie) spojenie, lebo medzi zámenom a podstatným (prídavným) menom nie je pauza a intonačný dôraz je iba na mennom prísudku. Keby išlo o parataktické (priraďovacie) spojenie, bol by na oboch častiach vety rovnaký dôraz a medzi zámenom a podstatným menom by musela byť aspoň náznaková pauza.

2. V prípade *my Rómovia* to tak nie je. Tu nemožno vsunúť medzi zámeno a podstatné meno sponu. Lenže hypotaktické spojenie je aj tu očividné. Medzi časťami nie je pauza a dôraz je na podstatnom mene *Rómovia.* Teda podobne ako napr. v prípade *Chceme hovoriť s Kováčom učiteľom, nie s Kováčom školníkom.* V takých prípadoch tvary *učiteľom* a *školníkom* sú tesne pripojené prívlastky, ktorých úlohou je zužovať pojmový rozsah podstatného mena *Kováč.* Inými slovami, spojenie *my Rómovia* a *Kováč učiteľ* sú príkladmi na tesne pripojený zužovací prívlastok, na ktorom je intonačný dôraz. Taký prívlastok sa od textu neoddeľuje čiarkami.

Viaceré pravopisné javy sa mechanicky preberajú z generácie na generáciu, a to aj keď sú z hľadiska jazykovej logiky neodôvodnené. To je aj prípad spojení *my, Rómovia; my, obyvatelia Bratislavy* a pod. A čo horšie, zaraďujú sa ešte aj dnes do kategórie tzv. oslovení. V skutočnosti tu nejde o nijaké oslovenie. O oslovenie ide napr. vo vete *Táto situácia, vážení poslanci, je o to zložitejšia, že...* . Tu sa oslovenie, vložené do textu, musí oddeliť dvoma čiarkami.

Myslím si, že som v prípade spojení *my Rómovia* a *Kováč učiteľ* uviedol dostatok dôvodov na to, aby sme podstatné mená *Rómovia* a *učiteľ* nepo-

kladali za oslovenia, ale za tesne pripojené prívlastky a neoddeľovali ich od textu ani jednou, ani dvoma čiarkami.

Ján Holý, Nitra

Násilie na slovenskom slove

"Idú roky zo sta do sta,
cudzinou nám reč zarastá!"

Áno, milý čitateľ, je to naozaj tak. Hrubé násilie a ožobračovanie slovenského slova a tým aj našej ľubozvučnej slovenčiny pokračuje. Len sa, prosím, započúvaj ráno, predpoludním, popoludní, ale aj večer do rozhlasového vysielania, kde dávajú možnosť prehovoriť mnohým... a ak si ctiteľom slovenskej reči, bude ti smutno. Rovnako v rozhlase, ako aj v televízii toto mrzačenie slovenského slova pokračuje v nezmenšenej miere. A naša reč kvíli, plače nad týmto ľahkomyseľným obchádzaním jej krásy a hodnôt...

Naša reč je naozaj krásna, mäkká a ľubozvučná. Nie nadarmo sa o nej jej obdivovateľ český spisovateľ Adolf Heyduk vyjadril takto: "...jestli se však v nebi anděl zpěvem Bohu vděčí, nesmí mu on jinak zpívat než slovenskou řečí." Tento obdiv a chválospev českého spisovateľa len potvrdzuje navyvrátiteľnú skutočnosť o kráse našej reči. Našu reč robí naozaj krásnou, príťažlivou a povznášajúcou aj mäkké *ľ*. Naša reč je krásna, no bola by ešte krajšia, keby...keby tých "velakárov", "tolkokárov", "velmikárov", "ludí" s "lahostajným" prístupom...nebolo "tolko" ako maku. Ako piesku v pieskovisku. Ale vzdávať sa v tomto boji za očistu našej reči nemôžeme a nesmieme. Ak sa čo i len jeden taký "velakár" spamätá..., bude to pre nás ctiteľov slovenskej reči úspech. Najmä vy, učitelia slovenského jazyka, by ste tento vandalizmus na slovenskom slove mali ostro pranierovať a bojovať proti nemu so všetkou energiou a rozhodnosťou! Veď marí vašu prácu. Vy predsa v ZŠ učíte deti rozoznávať, čo je napríklad *lavica* a čo *ľavica*, čo *ľad* a čo *lad*, čo *ľan* a čo *lán*...

Pred niekoľkými dňami som čosi písal na stroji a mal som zapnuté tranzistorové rádio. Zbystril som pozornosť, keď som zachytil: *v lavici, túto lavicu, lavicové, prostredníctvom lavice*... Vyrozumel som, že v rozhovore s redaktorom rozhlasu hovoril ktosi čosi o ľavicových stranách. Mal som dojem, že tento človek, tento fenomén na ľavici sedí a o lavici hovorí. Ak tomu "expertovi", ktorý dozaista mal pred menom za fúrik titulov a za ním ešte za slamenák..., ak jemu *lavica* a *ľavica* bolo jedno a to isté, potom je jedno a to isté aj svetlo a tma, dobro a zlo...

Nedávno len v jednom jedinom rozhovore v televízii bolo mäkké *ľ* aspoň 30-krát vytisnuté zo svojho miesta. Nie je toto násilie? Ožobráčené slová:

lahšie, vela, ale, alebo, oblubujem, lúbim, tolko, kalika, ocel, bez ciela, obyvatelov, velmi, prvé husle, druhé husle, lud, ludia, ludský, zlahčuje, pohlad, hladáme, ovela, rozhladenosti, v prvom kole, klúč, flaša, pohladov, šlachetný, učitelov, prehlad, žial, velkou, volbách, velkorysá, všeludské, kvalita, dovolte, velká, slub, velkými, lahostajnosť, len... a mnohé a mnohé ďalšie... Padali ako nezrelé ovocie, násilne postrhávané z krásneho stromu jazyka! To nie je maličkosť! Tu je okypťovaný, mrzačený a deformovaný veľký slovný potenciál! To nie je možné nevidieť, nevšímať si, zatvárať nad tým oči, obchádzať... Hovorme si doma alebo kdekoľvek vonku, ako chceme, ale musíme si uvedomiť, že len čo vkročíme do rozhlasového alebo televízneho štúdia, počúva nás celý národ, a preto nie je jedno, čo a ako hovoríme. Veru nie! A uvedomme si navyše, že nás počúvajú aj naše deti. Tie deti, ktoré sa možno práve o tom učia, čo je *ľan* a čo *lán*, čo *lavica* a čo *ľavica*. Neokrôchaná a neohrabaná výslovnosť ich môže dokonale pomýliť. To, aby sa naše deti blamovali, si iste neprajeme. Lebo ak takto počujú hovoriť vysoko postavených ľudí, dokonca členov vlády, ký div potom, že nevedia, či sú ryba a či rak, a učiteľova námaha je v závoze alebo na vedľajšej koľaji... Neobstojí ani falošná kolegialita. Ej, toho či onoho neoslovím, veď je to do konca minister, a tak radšej budem počúvať bez protestu to kaličenie nášho slovenského slova, ako by som ho taktne upozornil na chybu.

A ešte jedno: Ak by ste mali možnosť dostať sa niekedy k hrobu Viliama Záborského, položte na jeho hrob aspoň malú kytičku kvetov. Zaslúži si to! On to vedel...ej, ten to naozaj vedel.. keď recitoval Hviezdoslava, to bola jedna radosť počúvať tohto nášho umelca! Náš jazyk v jeho prednese žiaril.

Čo ešte dodať? Azda to, čo napísal do našej kroniky roku 1791 náš bývalý pán farár Matej Holko mladší, významný člen Učenej spoločnosti malohontskej (Erudita societas kishontensis), ktorú v Nižnom Skálniku 13. septembra roku 1808 založil zeman Ján Feješ: "...a když organ už jen uši obrážející zvuky vydával, bylo nutno pristaupiti k zakaupení nového."

Nemôžem si pomôcť, ale moje uši neokrôchaná neohrabaná výslovnosť uráža. Čo vy na to učitelia slovenského jazyka, kultúrni pracovníci, členovia Matice slovenskej, ctitelia krásy našej reči a všetci ostatní, ktorým krása nášho slovenského jazyka leží na srdci?

Svätoboj Kasar-Danielis,
Slovenské Zahorany

P o z n á m k a r e d a k c i e. – Odborné články aj mnohonásobné upozornenia na zanedbávanie výslovnosti mäkkého *ľ* publikované napr. aj v našom časopise majú terapeutický účinok. Ten sa môže zvýšiť, ak aj široká verejnosť bude vyvíjať tlak na inštitúcie zodpovedné za terajší stav hovoreného slovenského slova.

O B S A H a I N D E X

ROČNÍK 24, 1990

Obsah 24. ročníka

ANNETTOVÁ, A.: Jazyková politika a jazyková kultúra vo Francúzsku 12
BÁRTOVÁ, E.: Z tvorenia nových slov v poľnohospodárskej terminológii 140
BOLF, J. – MASÁR, I. – MARUŠIAKOVÁ, M.: Terminologické zložitosti v kontexte jazykovej kultúry 321
BUZÁSSYOVÁ, K.: Vzťah pomenovaní *štát* a *štátnosť* 33, 65
DARDANO, M.: Dnešná talianska slovná zásoba 201
DORUĽA, J.: Poznámky k jazykovednej slavistike po roku 1945 274
DVONČ, L.: Názvy cudzích literárnych diel v slovenčine 242
EŠTOKOVÁ, G.: Charakteristika súčasnej veterinárnej terminológie 145
HABOVŠTIAK, A.: Názvy jarabice v slovenčine a v ostatných slovanských jazykoch 46
HEGEROVÁ, K.: Z listovej a telefonickej jazykovej poradne 229
HORÁK, G.: Rad je na mne/Ja som na rade 294
HORECKÝ, J.: Jazyková politika v r. 1948-1988 259
HORECKÝ, J.: Jazykoveda a kritika jazyka 225
HORECKÝ, J.: Obsah a forma polemického textu 3
HORECKÝ, J.: Sémantické pole slov *voliť* – *voľba* 214
HORECKÝ, J.: Terminológia v oblasti viacjazyčnosti 137
HORŇANSKÝ, I.: Medzinárodná štandardizácia geografického názvoslovia 335
HRUBANIČOVÁ, I.: Albert Marenčin – Košický pustovník 111
KAČALA, J.: Aký je Krátky slovník slovenského jazyka 74
KAČALA, J.: Máme nový názov federatívnej republiky 193
KAČALA, J.: O nových Pravidlách slovenského pravopisu 289
Kolektív autorov KSSJ: Po diskusii o Krátkom slovníku slovenského jazyku 83
MASÁR, I.: Jazyková a pomenovacia štruktúra termínov 129
MASÁR, I.: Jednoslovné termíny a univerbizácia v odbornej terminológii 269
MINÁRIK, J.: Daniel Sinapius-Horčička st. 197
MISLOVIČOVÁ, S.: Jazyková prax v technických profesiách 236
MIŠŠÍKOVÁ, G.: Motivačné príznaky v onomaziologickej štruktúre stomatologických termínov 327
NABĚLKOVÁ, M.: Nad korešpondenciou P. O. Hviezdoslava 97
PETROVSKÝ, A.: Sedemdesiat rokov slovenského železničného názvoslovia 339
SLANČOVÁ, D.: Kompozičné postupy v literatúre faktu (Bohuš Chňoupek: Lámanie pečatí) 40
Slovenské menoslovie vtákov (Aves) fauny ČSFR 149, 342
Stanovisko Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV 257
TVRDOŇ, E.: Ľudovít Rizner a slovenčina 107
UHLÁR, V.: Názvy vodných tokov v miestnych názvoch Liptova 49
Z listov komisii pre nápravu krívd pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV 226

DISKUSIE

DVONČ, L.: Forum či Fórum? 364
HORECKÝ, J.: O slovesných väzbách zo širšieho hľadiska 298
KAČALA, J.: O čo nám ide v diskusii 303
KAČALA, J.: Ústrojnosť slovenskej väzby *hrať na husliach* 17
PETROVSKÝ, A.: Technika a technológia v dopravnej terminológii 170

ROZLIČNOSTI

Aj v dennej tlači je interpunkcia dôležitá (R. Šiška) 280 – Dejinnosť (K. Buzássyová) 174 – Ďumbier a zázvor (I. Hrubaničová) 90 – Etika – morálka – mravnosť (J. Horecký) 277 – Krátke oznamy (K. Palkovič) 59 – Krivonosý a krivonosí (J. Horecký) 174 – Môžeme používať v slovenčine namiesto termínu *železnica* termín *dráha?* (A. Petrovský) 367 – *Múr* – genitív singuláru iba *múru?* (J. Kačala) 278 – Národnostná menšina (J. Kačala) 366 – O slovách typu *tiežturista* a *hurápodnikanie* (P. Odaloš) 248 – Prídavné mená *trhový* a *tržný* (J. Kačala) 173 – Prokurátor – prokurátorka (J. Horecký) 116 – Samizdat a samizdatová literatúra (J. Horecký) 248 – Telematika a minitel (J. Horecký) 58 – Šampión a šampiňón (J. Sivák) 27 – Väzenstvo (I. Masár) 245 – Vekslák (L. Dvonč) 309 – Vitraj a vitráž (K. Hegerová) 217 – Významový vzťah medzi prídavnými menami *členitý* a *členený* (J. Kačala) 25 – Vzťahové prídavné meno *výživový* (J. Kačala) 246

SPRÁVY A POSUDKY

Bulharská práca o teórii terminológie. J. Horecký 369
Čínska kuchárska knižka. K. Hegerová 180
Človek v zrkadle frazeológie. M. Pisárčiková 219
Futbalové majstrovstvá Európy 1988 slovom a obrazom. J. Horecký 117
Hviezdoslavov Kubín jubiloval. K. Hegerová 93
Ivan Masár – pol života v terminológii. J. Horecký 92
Jazykové prechádzky prózou. J. Doruľa 120
Jednoduchý výkladový postup. J. Horecký 312
Jubilantke Adriane Ferenčíkovej. J. Nižnanský 30
Nová učebnica fonetiky a fonológie. P. Stražovcová 122
Nový prehľad názorov na terminológiu. E. Pícha 372
O terminológii teórie strojov a mechanizmov medzinárodne. E. Pícha 63
Poučné i rozmarné dialógy zo staršieho obdobia. M. Kováčová 317
Pribinovská slávnosť v rakúskom Traismaueri. J. Kačala 311
Pripomienky k železničnému anglicko-nemecko-francúzsko-rusko-slovenskému slovníku. A. Petrovský 124
Slovanské (slovenské) názvy riek. L. Dvonč 377
Slovná zásoba slovenčiny pod „synchrónno-dynamickým" drobnohľadom. M. Šimková 250
Slovník francúzskych skratiek. J. Sivák 182
Studia Acadamica Slovaca. K. Hegerová 186
Terminologický slovník s cudzojazyčnými ekvivalentmi. I. Masár 177
Umiernená hra s jazykom. J. Horecký 60
Zborník o dynamických tendenciách v jazykovej komunikácii. M. Pisárčiková 282
Zborník z konferencie o štylistike. P. Stražovcová 221
Život venovaný vede (Na sedemdesiate narodeniny Jána Horeckého) I. Masár 28

SPYTOVALI STE SA

Akcia a účastina (K. Hegerová) 319 – Bankomat (J. Horecký) 285 – Ehrlichpozitívny (I. Masár) 256 – Halóny (K. Hegerová) 127 – Hovorca (M. Pisárčiková) 223 – Kráľovnin náhrdelník? (E. Rísová) 64 – Lokál jednotného čísla podstatného mena *rádiožurnál* (K. Hegerová) 255 – Matiaš – Matyáš? (E. Krasnovská) 381 –

Môže byť situácia veľmi krízová? (J. H o r e c k ý) 320 – Nutričný, nutritívny (I. M a s á r) 31 – O používaní slov *väčšmi* a *viac* (E. R í s o v á) 95 – O slove *kvórum* (I. H r u b a n i č o v á) 286 – O slove *panghart* (J. B e n k o v á) 253 – Odtajniť (K. H e g e r o v á) 224 – Petrodoláre (P. O d a l o š) 191 – Preplatiť cestovné? (K. H e g e r o v á) 190 – Priať úprimnú sústrasť? (M. P i s á r č i k o v á) 381 – Rodina Benkova či rodina Benková (M. P o v a ž a j) 190 – Róm – Rómovia, rómsky, rómčina (M. P o v a ž a j) 254 – Rubný, rypný (J. K a č a l a) 189 – Stonôžka – stonožka (E. R í s o v á) 317

NAPÍSALI STE NÁM

My Rómovia... J. H o l ý 383
Násilie na slovenskom slove. S. K a s a r - D a n i e l i s 385
O výrazoch *zimbabwiansky* a *ostatný*. J. R u m á n e k - F. K o č i š 287